

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Hodnotový systém mládeže a jeho vliv na kriminalitu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Bohumil Gál

Vypracoval:
Bc. Jaromír Hasil

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Hodnotový systém mládeže a jeho vliv na kriminalitu“ vypracoval samostatně s použitím informačních zdrojů uvedených v příloženém seznamu.

V Brně, 22. 2. 2008

.....

Jaromír Hasil

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Bohumilu Gálovi za jeho odbornou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Jaromír Hasil

OBSAH

ÚVOD.....	2
I TEORETICKÁ VÝCHODISKA	5
1 HODNOTY A HODNOTOVÝ SYSTÉM	5
1.1 KLASIFIKACE HODNOT	7
1.2 MLÁDEŽ A HODNOTY	9
1.3 SHRNUÍ	13
2 KRIMINALITA MLÁDEŽE	15
2.1 VYMEZENÍ POJMŮ	15
2.2 OBECNĚ K VÝVOJI KRIMINALITY	16
2.3 TRESTNÍ ČINNOST DĚTÍ A MLADISTVÝCH	17
2.4 SHRNUÍ	25
3 VLIVY OVLIVŇUJÍCÍ TVORBU HODNOT A POSTOJ MLÁDEŽE KE KRIMINALITĚ	27
3.1 DĚDIČNÉ A VROZENÉ OSOBNOSTNÍ DISPOZICE	27
3.2 VLIV RODINY	28
3.3 VLIV ŠKOLNÍHO PROSTŘEDÍ	31
3.4 VLIV VRSTEVNICKÝCH SKUPIN	34
3.5 VOLNÝ ČAS MLÁDEŽE	35
3.6 VLIV MÉDIÍ A REKLAMY	38
3.7 SHRNUÍ	39
II EMPIRICKÁ ČÁST	42
4 VLASTNÍ EMPIRICKÁ ŠETŘENÍ.....	42
4.1 HLAVNÍ CÍLE PROJEKTU A INFORMACE O METODĚ PRŮZKUMU	42
4.2 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU.....	43
4.3 SBĚR DAT, JEJICH ANALÝZA A INTERPRETACE.....	44
4.4 SHRNUÍ	52
5 EMPIRICKÉ VÝZKUMY Z MINULÝCH LET	56
5.1 VÝSLEDKY VÝZKUMU V ČESKÉ REPUBLICE	56
5.2 VÝSLEDKY VÝZKUMU VE SLOVENSKÉ REPUBLICE	64
5.3 SHRNUÍ	70
6 HLEDÁNÍ ODPOVĚDÍ.....	74
6.1 POROVNÁNÍ EMPIRICKÝCH DAT	74
6.2 VLIV HODNOTOVÉHO SYSTÉMU NA KRIMINALITU MLÁDEŽE	78
6.3 NÁVRH ŘEŠENÍ.....	80
6.4 SHRNUÍ	84
ZÁVĚR	87
RESUMÉ	89
ANOTACE	90
LITERATURA A PRAMENY	91
PŘÍLOHY.....	93

ÚVOD

O hodnotovém systému dnešní mládeže a o jeho vlivu na postoje mládeže k životu, na kriminalitu mládeže, jsem se z médií zatím moc nedozvěděl, a protože mě jako otce dvou malých dětí tato problematika zajímá, rozhodl jsem se pro diplomovou práci zaměřenou na téma „*Hodnotový systém mládeže a jeho vliv na kriminalitu.*“

V posledních několika desetiletích v České republice došlo k obrovské změně v hodnotovém žebříčku celé společnosti. Mladá nastupující generace, která nepoznala omezení totalitního systému, má daleko více možností cestovat, vzdělávat se, komunikovat s okolním světem. Při pohledu na situaci v dnešní společnosti však můžeme konstatovat, že tyto skutečnosti nestačí k tomu, aby byl člověk v životě šťastný. Po otevření naší země světu se objevilo i mnoho negativních jevů a nástrah číhajících hlavně na děti a mladé lidi: drogy, nezaměstnanost, rozpadávající se rodiny, velké sociální rozdíly, nedostatek času ze strany přepracovaných rodičů a z toho vyplývající nárůst kriminality mládeže.

Mládež sledující současnou situaci ve společnosti, která je zaměřena na konzum a požitkářství, společnosti ve které peníze hrají nejdůležitější roli, ztrácí pomalu zájem o duchovní hodnoty a zaměřuje se, po vzoru většiny, na hodnoty materiální, o které je možno usilovat. Jejich dosažení je však reálně pouze pro část populace, nikoliv však pro převážnou část lidí ze spodních pater sociálního žebříčku. Těm se předkládané možnosti, cíle a produkty často musí jevit jako fata morgana – jsou totiž jakoby na dosah, ale stále se jich nelze zmocnit. Tento pocit je pro mladistvé (budoucí) delikventy jistě frustrující. A jestliže navíc odvozují svou lidskou hodnotu pouze ze systému „*mít*“ a ne ze skrytějšího a lidsky hodnotnějšího „*být*“, pak (z jejich úhlu pohledu) jim nic jiného nezbyvá než se přičinit o „*přerozdělení*“ materiálních statků. K tomuto řešení je často vede také rodinná (asociální či přímo kriminální) tradice, degradující etiketizační tlak „*společensky aprobovaného*“ sociálního okolí a vlastní, pozitivní výchovou neregulované osobnostní vybavení.¹

¹ <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2007/03/holas.pdf>

Tento stav vyvolává spoustu otázek. Kam směřujeme? Je to s kriminalitou mládeže opravdu tak zlé? Pokud ano, jak tomu z pohledu sociálního pedagoga zabránit? Má to, jaké hodnoty mladý člověk vyznává, vliv na to jestli se dopustí kriminálního jednání? A mnoho dalších. Na některé z nich se pokusím ve své práci odpovědět.

Cílem práce v rovině teoretické je přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti. V oblasti praktické porovnat vlastní empirická zjištění s výzkumy, které proběhly v minulých letech u nás a na Slovensku a potvrdit či vyvrátit tvrzení „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“, popřípadě pracovní hypotézy, které se objeví v průběhu zpracování dat. Analýzou zjištěných faktů naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

Práci jsem rozdělil a dvě hlavní části. První část s názvem „Teoretická východiska“ se ve formě přehledové stati snaží o vysvětlení základních pojmů a je rozdělena na čtyři kapitoly. V druhé části práce s názvem „Empirická část“, která má formu empirické stati, se budu snažit porovnat vlastní data, získaná pomocí šetření použitím dotazníku, s výsledky výzkumů, které na dané téma proběhly v České i Slovenské republice v posledních letech a splnit stanovený cíl práce.

První kapitola první části s názvem „Hodnoty a hodnotový systém mládeže“ nám dává možnost orientovat se ve spleti pojmů, jako jsou hodnoty, hodnotový systém a zaobírá se procesem tvorby hodnot. Jsou zde uvedeny dvě teorie, které mě zaujaly, a které pro potřeby mé práce tuto problematiku dostatečně popisují. Pro lepší pochopení mladého člověka je zde podkapitola „Mládež a hodnoty“, která zprostředkovává poznatky o psychickém vývoji a osobnosti adolescenta, jejím dotváření, o jeho vztazích k okolnímu světu, popisuje vývojové zvláštnosti tohoto složitého období v životě člověka a hodnotový systém dnešní mládeže.

Druhá kapitola „Kriminalita mládeže“ pojednává o trestní činnosti dětí a mládeže a objasňuje pojmy mladiství, mládež, kriminalita aj. Je zaměřena na příčiny a specifické znaky kriminality mládeže, jsou zde popsány osobnostní faktory i charakteristika mladistvého a nezletilého delikventa, rodinné a školní prostředí, životní spokojenost, hodnoty a náplň volného času delikventní mládeže.

Třetí kapitola první části s názvem „*Vlivy ovlivňující tvorbu hodnot a postoj mládeže ke kriminalitě*“, se zabývá jevy, které ovlivňují život dnešní mládeže. Vzhledem k rozsahu práce nelze analyzovat všechny vlivy ovlivňující rozvoj osobnosti mladého člověka příliš dopodrobna, přesto se budu snažit uvést zde skutečnosti, které mají podle mého mínění na danou problematiku největší dopad.

„*Empirická část*“ je opět rozdělena na tři kapitoly. V první prezentuji vlastní data, jsou zde popsány hlavní cíle i metoda sběru dat. Je zde charakterizován zkoumaný vzorek, vlastní sběr dat i jejich analýza a interpretace. Ve druhé kapitole prezentuji výsledky výzkumů, jež proběhly na dané téma u nás a na Slovensku. Třetí kapitola s příznačným názvem „*Hledání odpovědí*“ je srdcem práce, sem se sbíhají žilky poznatků ze všech kapitol. Porovnáním vlastních výsledků s výsledky existujících výzkumů zde bude potvrzena či vyvrácena hypotéza „*Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže*“, popřípadě další tvrzení, které vyplynou v průběhu šetření.

S využitím všech získaných poznatků se zde pokusím odpovědět na otázku, jak dalece ovlivňuje hodnotový systém kriminalitu mládeže a v závěru této části práce obsahovou analýzou dostupné literatury a zjištěných skutečností se pokusím splnit jeden z cílů této práce a pokusím se naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže

Metodou při zpracování práce byla obsahová analýza dostupných materiálů a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů. Pro zjištění vlastních dat, jsem použil jednu ze základních sociologických technik sběru informací - dotazníkové šetření.

V žádném případě však nebudu mít snahu nabídnout konečné a jediné řešení dané problematiky, na to jsou mé vědomosti příliš malé a možnosti příliš omezené. Práce by měla nabídnout několik možností ovlivňování hodnotového systému ve prospěch řešení problému kriminality mládeže. *Záleží pak na čitatelích, jestli si z ní vezmou něco do života nebo něco, co by použili při své práci.*

I Teoretická východiska

1 Hodnoty a hodnotový systém

„Respektovaná a univerzálně přijatelná hodnota prospívá jak člověku, který ji uznává, tak lidem, s nimiž v duchu této hodnoty jedná.“²

Pojem hodnoty, pokud jde o jeho podstatu, není v dějinách filozofie jednoznačně definován. Mluvíme-li o hodnotách, máme na mysli buď všechno, co nám přináší uspokojení, co uspokojuje naše potřeby a zájmy, to co je životu nutné, potřebné a užitečné nebo máme na mysli hodnoty v užším slova smyslu, základní kulturní kategorie, které odpovídají našim vyšším ideálům, zvláště sociálním, mravním a estetickým. Tedy to co obdivujeme, ctíme, milujeme, to co je nám drahé, blízké našemu srdci. Můžeme říct, že člověk jedná pod vlivem idejí, které ho motivují. *To co se člověku nejeví jako hodnota, nemůže se mu stát podnětem k uvědomělé činnosti.*³

Vytvoření hodnotového vztahu k danému jevu či dané skutečnosti předpokládá interiorizaci hodnoty, její rozpoznání, rozumové a citové přijetí. Proces zvnitřňování hodnot prochází různými etapami s různou intenzitou poznání a prožitků. Nejprve jsou hodnoty registrovány a přejímány z okolí (nejčastěji z rodiny). Postupně dochází převážně k citovému přejímání hodnoty, často neuvědomělému, ovšem se značným emocionálním laděním ve smyslu kladném či záporném.

Vyšší stupeň zvnitřnění hodnot představuje jejich racionální zpracování. Jedinec o ně projevuje aktivní zájem, uvažuje o nich, nové hodnoty zařazuje do již vytvořeného souboru či systému. Vzniká přesvědčení o významu a platnosti dané hodnoty. Nejvyšším stupněm interiorizace je pak vybudování takového systému hodnot, který vede k jednání, motivuje úsilí o jejich dosažení, pomáhá při rozhodování, stává se jedním z výrazných kritérií hodnocení i sebehodnocení.

Hodnoty se vyznačují specifickými kvalitami, podstatné je jejich obsahové zaměření a objektivní, společenská, historicky vzniklá významnost. Zaujímají

² Eyr, L.- Eyr, R.: Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2000, str. 12

³ Kučerová, S. Člověk, hodnoty, výchova. Prešov: Grafotlač Prešov, 1996, str. 45, 49

významné místo v motivační struktuře člověka a v jeho chování. V hodnotách, které člověk uznává a o něž usiluje, se odráží vlastnosti jeho charakteru. Význam hodnot a jejich hierarchický systém je determinován společensky. Vyjadřuje to, co je pro společnost užitečné, prospěšné, cenné v současnosti i budoucnosti. Osobní hodnoty se u každého jednotlivce liší. Stejně je tomu i u společenských skupin. Rodiny, dětské i pracovní kolektivy, profese, kluby, spolky, církve, etnické skupiny, národy, se navzájem odlišují především tím, co pokládají za důležité a žádoucí, tedy svými hodnotovými orientacemi.⁴

Můžeme říct, že hodnoty lze zpravidla seřadit do jakéhosi žebříčku, podle toho, jak velký význam jim v životě přisuzujeme. Můžeme je členit podle obsahu na *hodnoty materiální a duchovní*, nebo podle toho, na kolik jsou v životě člověka realizovány, na *hodnoty žité nebo jen proklamované*. Funkční hodnotový systém by měl být v souladu s celkovým zaměřením člověka a realistický natolik, aby byl pro život použitelný.

*Právě ve sféře hodnot se pociťuje radost a štěstí a rozvíjí tvořivost, právě ve sféře hodnot existují předpoklady pro růst a zrání osobnosti.*⁵

Na hodnotový systém se na jedné straně díváme jako na vnější činitel ovlivňující rozvoj osobnosti, zařadíme ho tedy do vnějších faktorů ovlivňující vývoj jedince. Jde o hodnoty, které vyznává nejbližší okolí, ve kterém jedinec vyrůstá. V tom případě byste, vzhledem k tématu práce, po prostudování dostupné literatury s největší pravděpodobností dospěli k názoru, že hodnotový systém je jen jeden z mnoha činitelů ovlivňující kriminální chování mládeže. Na druhé straně je hodnotový systém součástí osobnosti. Jde tedy o vnitřní faktor ovlivňující vývoj osobnosti. Hodnoty, které jedinec přijímá za své, formují jeho charakter, mají vliv na harmonický rozvoj osobnosti, na takový rozvoj, který společnost, ve které jedinec žije, považuje za prospěšný jak jemu samotnému, tak společnosti jako celku. A takto chápu hodnotový systém pro potřeby mé práce já osobně. Jako vnitřní faktor, součást osobnosti, která je ovlivňována vnějšími vlivy.

⁴ Taxová, J. Pedagogicko psychologické zvláštnosti dospívání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, str. 144

⁵ Kučerová, S. Člověk, hodnoty, výchova. Prešov: Grafotlač Prešov, 1996, str. 49

1.1 Klasifikace hodnot

V odborné literatuře se zajisté objevuje velké množství teorií, které rozdělují námi uznávané hodnoty, podle různých kritérií, např. podle obsahu na materiální a duchovní. O tomto rozdělení jsme se mohli dočíst v předchozích kapitolách a každý z nás si je pravděpodobně vědom, které hodnoty do uvedených kategorií patří. V této kapitole bych chtěl představit dvě teorie, které mě zaujaly, a které podle mého mínění, tento jev popisují pro dané téma dostatečně.

První teorie hodnot, kterou vytvořili manželé Eyrovi, ověřující si své domněnky na vlastních dětech, je mi jako tátovi dvou dětí osobně bližší. Tato teorie si klade otázku, jestli existují nějaké opravdu univerzální hodnoty. Nepodmíněné, neměnné, nezávislé na jednotlivých druzích náboženství. Jestli lze najít univerzální pravidla chování, která jsou vždy správná a mohou být přijata jako správná. Zaměřuje se především na ty hodnoty, které by měli rodiče vštěpovat svým dětem, aby jejich život byl přínosem nejen pro ně, ale i ostatní. Rozděluje hodnoty člověka na hodnoty bytí a dávání.⁶

Jsou to hodnoty, se kterými se každý jedinec setkává v průběhu svého života a které si lidské pokolení vytvářelo během svého vývoje. Každá generace však jednotlivým hodnotám přisuzuje jinou důležitost, jelikož doba jde ku předu a nároky na jedince se zvyšují, některé hodnoty se vytrácejí, nové se objevují. Je pravdou, že někdy je to spíše na škodu a při pohledu na dnešní společnost by bylo nejlepší, co se týká postoje k mravním hodnotám, aby se čas vrátil o sto let zpět. Význam některých hodnot se však v průběhu času nemění.

Manželé Eyrovi tyto hodnoty, které by měli rodiče vštěpovat svým dětem, aby jejich život byl přínosem nejen pro ně, ale i ostatní, rozdělily na hodnoty bytí a dávání. Je jasné, že zde nevyjmenujeme všechny hodnoty, které by bylo možné do těchto dvou skupin zařadit a je jenom na každém z nás co si do daného součtu hodnot přidá.

⁶ Eyr, L. - Eyr, R. Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2000, str. 11-15

▪ **Hodnoty bytí** nám říkají, kdo jsme. Patří sem poctivost, odvaha, mírumilovnost, samostatnost, výkonnost, sebekázeň, střídmost, věrnost a zdrženlivost.

▪ **Hodnoty dávání** (co dáváme druhým) jsou oddanost, spolehlivost, respekt a úcta, láska, nesobeckost a citlivost, vlídnost, srdečnost, spravedlnost a milosrdnost.

Bylo by opravdu hezké, kdyby se rodiče snažili vštěpovat dětem pouze hodnoty bytí a dávání. V dnešní společnosti mě však tato představa připadá dosti utopická. Dnešní společnost uznává spíše hodnoty „brání“ či „dostávání“. A nad tím byste se měli všichni zamyslet.

Další z teorií rozděluje hodnoty podle dimenzí, v nichž člověk prožívá sebe i svět, na *hodnoty přírodní, civilizační a duchovní*.⁷

▪ **Hodnoty přírodní**

- *Vitální, životní*: odpovídají potřebám přírodní existence. Jsou výrazem tendence udržet a rozvinout život organismu, jedince i druhu. Patří sem přírodní podmínky zdraví, zdatnosti, svěžesti, tělesného blaha a uspokojení smyslů. Člověk nadále zůstává součástí přírody a tak hodnoty vitální jsou pocíťovány nejintenzivněji. Život má pro člověka nevyjádřitelnou cenu, jako základní podmínka, možnost, šance, předpoklad realizace hodnot.

- *Sociální*: vyplývají z přírodou daného vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému. Člověk má potřebu družnosti, vzájemnosti a touží po citové odezvě. Zároveň se chce uplatnit, být uznáván, oceňován, chce mít úspěch. Hodnotami jsou tu žádoucí mezilidské vztahy a city.

▪ **Duchovní hodnoty**

Jsou hodnoty ideální. Patří mezi ně poznatky, vědomosti, normy, principy, ideje a ideály. Existence ideálů jako nejvyšších hodnot, se kterými se člověk ve svém životě prakticky neseťkává, leckdy působí silněji než hmotná realita. Patří mezi ně ideály pravdy, dokonalého poznání skutečnosti, ideál dobra, dokonalosti, svobody, krásy a lásky. Dávají smysl lidské existenci. Jsou svobodně vytvořeny naším citem, vůlí i rozumem.

▪ Civilizační hodnoty

Jsou podmínkou i výsledkem společenské organizace od elementárních tlup, rodin, rodů a národů k státu a právnímu zřízení. Zbavují člověka bezprostřední závislosti na přírodním prostředí, přinášejí mu užitek a komfort, vytvářejí jeho materiální kulturu. Patří sem prostředky komunikace (řeč, písmo, prostředky šíření informací), výroby a směny (technika, ekonomie společnosti) a společenského poznání (kolektivní zkušenost, věda).

Chybou je, že v současnosti začínají civilizační hodnoty vytlačovat hodnoty přírodní i duchovní. V moderní společnosti se ekonomika stala cílem jednotlivců i politických a státních seskupení a prostřednictvím zákona koupě a prodeje se snaží určovat hodnotu všech věcí. *Materiální kultura se stává cílem všeho snažení, a proto je nutné zdůraznit, že pravá kultura se uskutečňuje až tam, kde člověk překračuje svět věcí a obrací se sám k sobě.*

1.2 Mládež a hodnoty

*O mládeži existuje řada mýtů. Od dob Aristotela si každá starší generace stěžuje na chování mládeže a v porovnání se svým mládím vidí její zkaženost. Mládež zase vnímá starší generaci jako konzervativní, nechápající ani mládež ani novou dobu.*⁸

Člověk prochází různými etapami svého vývoje. Všichni se snad shodneme, že tou nejvíce bolestivou je dospívání. Bývá označováno jako období multiprocésů, protože v něm pozvolna i bouřlivě, následně i současně probíhá řada procesů, které označujeme jako procesy růstu, zrání, dospívání a vyspívání, vývoje, socializace, osamostatňování apod.

Chceme-li přesnější definici pojmu mládež, můžeme se v Pedagogickém slovníku dozvědět, že **mládež** je „sociální skupina tvořená lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob

⁷ Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, str. 207

⁸ Sak, P. - Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, str. 7

chování a myšlení, jiný systém vzorů, norem a hodnot.“ Odborníci zabývající se fenoménem mládeže mají různé názory na věkové rozmezí členů této sociální skupiny. Dospívání se stále rozšiřuje oběma směry- zkracuje dobu dětství a oddaluje nástup plné dospělosti. Jde o fázi života, která se vyznačuje ekonomickou závislostí a současně je spojena se samostatností mládeže v ostatních oblastech života.⁹

Zcela se ztotožňuji s tím, jak popsala dnešní mládež spisovatelka Alexandra Berková na jedné besedě se čtenáři. Podle ní je dnešní mládež jiná, mění se, protože se mění svět kolem ní. Nemůže být stejná jako ta před léty. Dnešní mládež je spíš více vystrašená a snaží se to skrývat. Mladé lidi již od dětství ovlivňuje reklama. Reklama v tom negativním slova smyslu. Americké seriály plné krásných, perfektních, bohatých, dokonalých, krásně oblečených a vesměs úspěšných lidí.

Mladý člověk obklopený všudypřítomnou reklamou může o sobě začít pochybovat, pokud není perfektní a nemá samé jedničky, není středem v kolektivu apod. To vše způsobuje stres, mladí nemají životní zkušenosti, srovnání a často přeceňují různé situace. Berličkou jsou jim pak např. drogy, odlišují se výstředním oblečením, nechtějí být tuctoví, schovaní v davu. Ti, co se nejvíce odlišují, ti mají největší strach. Na druhé straně si myslím, že dnešní mládež má více možností a mladý člověk se zdravou sebedůvěrou, ať je malý, velký, tenký, tlustý, si svou cestu životem lehce najde a vyhne se všem nástrahám, které na něj po cestě číhají.

Často si dospělí postesknou „ta mládež, ničeho si neváží, to za našich časů“ apod. Ani si mnohdy neumíme představit, čím procházejí a že to nemají snadné. Jistěže, každá doba byla něčím těžká, ale oni to nemají o nic lehčí, i když si to řada z nás myslí. Je předmětem stálých (nejen) odborných sporů, tíhne-li současná mládež k asocialitě a odporu ke společenským normám více, nežli tomu bylo v minulosti. Tedy zda vůbec kdy existovaly „staré zlaté časy“ slušně vychované mladé generace, v rámci které se kriminality dopouštěla jen nepatrná část, a to ještě pouze činů málo nebezpečných. Faktem je, že mladí pachatelé tvoří nezanedbatelnou skupinu v rámci pachatelů trestné činnosti; například na majetkových trestných činech se mladí lidé do 18 let stabilně podílejí celou čtvrtinou. Otázka, proč tomu tak je, nedá spát odborníkům řady oborů.¹⁰

⁹ Kraus B. a kol. Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, str. 7

¹⁰ <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2007/03/holas.pdf>

Hodnotový systém současného dospívajícího jedince se utváří ve složitých podmínkách. Dospívající jedinec prochází určitým vývojem, který je u každého v mnoha věcech odlišný. Příčiny rozdílnosti hodnotové orientace mohou být různé. Působí zde mnoho vnitřních i vnějších faktorů, různá úroveň zkušeností i předchozí výchova, vlivy sociálního prostředí. Všechny uvedené okolnosti komplikují úsilí o zjišťování hodnotových zaměření mladistvých. Pro pochopení problematiky hodnotové orientace mládeže a jeho vlivu na kriminalitu mládeže považuji za nezbytné objasnit si charakteristické znaky tohoto složitého období v životě člověka.

Pro charakteristiku a hlubší objasnění problematiky dospívání však nestačí pouze konstatovat, že se s dospívajícími chlapci a dívkami stále něco děje. Podstatná je skutečnost, že tyto procesy probíhají velmi dynamicky, a že jsou nakupeny do poměrně krátkých vývojových úseků.

Během několika málo let se má dítě proměnit tělesně, fyziologicky, psychicky i společensky v dospělého člověka. Má mít zformovanou a vyhraněnou osobnost, ucelený světový názor, má být připraveno pro produktivní práci, pro začlenění do společnosti, pro zodpovědné manželství a rodičovství. Jednotlivé procesy vykazují vývojové a individuální odlišnosti. *Velmi závisí i na aktivitě mladých lidí, na tom, do jaké míry jsou schopni přizpůsobovat se změněným životním podmínkám a novým situacím, jež dospívání přináší.*

Dospívání je obdobím intenzivního zvnitřňování vnějších podnětů, norem, požadavků a vlivů, které se mění ve vědomosti, dovednosti, názory, hodnoty a principy jednání. Ty jsou pak nejen součástí vnějších projevů, ale jsou zároveň využívány v praktickém životě, v dalším učení, v mezilidských vztazích. Většina projevů dospívání má svou frekvenci a intenzitu výskytu.

Některými jevy a procesy procházejí všichni mladí lidé (ukončení školní docházky, volba povolání), další změny postihují rovněž celou populaci ve stádiu dospívání, ale odehrávají se v různých etapách, různou rychlostí a intenzitou (pohlavní dospívání, růst, osamostatňování se), jiné nemusí všechny zasahovat stejnou měrou (citlivost, sklon k agresivitě, kolísavé sebevědomí). V dané populaci mají své zastoupení i extrémní stavy a mezní situace. Jako příklady mohou být uvedeny případy delikventního jednání, sebevražedné pokusy nebo nevázaný sexuální život.

Každý jedinec je však individualitou, má svou jedinečnou životní historii, je zasazen do sociálního kontextu své rodiny, bydliště, známých, má své pozice a role ve třídě, má přátele, kamarády, zažil úspěchy i neúspěchy, má své zájmy a životní plány.

Vývojové zvláštnosti období dospívání ¹¹

V období dospívání člověk prochází mimořádnými tělesnými a psychickými změnami, které se mohou odrazit i v delikventním chování. Nesprávný přístup dospělých k dítěti může vést ke konfliktům a přehnané agresi, a to zejména v období puberty. V tomto období probíhá množství bouřlivých změn (fyziologické, intelektuální, citové, sociální i sexuální dozrávání). Mluví se o tzv. „druhé krizi originalnosti“, v které jde o silně projevený pocit vlastní individuálnosti a odlišnosti, což plodí jakýsi kult vlastní osoby. Projevuje se v zdůrazňování vlastního „já“, vzpourou vůči prostředí, často společenským negativismem, vzdorováním a agresi. Právě v tomto období má mládež mnoho problémů a starostí s přizpůsobením svého chování požadavkům společnosti, které často nabývá nežádoucí formy.

▪ **Vztahy k dospělým.** Nejvýraznější skupinu těžkostí představuje chování vůči dospělým, rodičům a vychovatelům, požadavkům, které reprezentují. Patří sem projevy nedisciplinovanosti, nepodřizování se příkazům, porušování školního řádu a zákazů všeho druhu. Nastávají změny vztahů mladistvých k rodině, které se vyznačují konflikty s rodiči a oslabením emocionální vazby na rodičích.

▪ **Vrstevnické vztahy.** Další kategorie těžkostí je spojená se vztahem k vrstevnické skupině, např. neschopnost najít si přátele, pocity osamělosti, nepochopení anebo na druhé straně nadměrně silná vazba na partu, zejména s delikventní náplní činnosti. Parta zvyšuje u jedince pocit sebejistoty a je podporou při činnostech směřujících k nezávislosti na autoritě dospělých.

▪ **Citový (emocionální vývin).** Za charakteristickou vlastnost emocionálního života dospívajících se považuje neobyčejná intenzita a živost citových prožívání. Dospívající lehce přechází od radosti ke smutku, od entuziasmu k znechucení, od naděje ke sklíčenosti. Charakteristický je strach ze společenského života, vzrůstá nesmělost,

¹¹ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/sejcova.html

nedostatek sebedůvěry, objevují se deprese, vzplanutí lásky, sklony k podráždění. Hněv a agresivita představují nejčastější reakci na frustraci.

▪ **Sexuální dozrání.** Problém představuje předčasné navazování styků s osobami opačného pohlaví, přičemž právě v důsledku akcelerace se sexuální potřeby objevují dříve než před lety a dříve, než se člověk stane dospělým, finančně, sociálně, právně nezávislým.

Nemalé problémy v socializaci mládeže pramení i z faktu, že společnost akceptuje jako „hotového“ člověka zejména dospělého člověka, kterého považuje za schopného rozhodovat o sobě a své životní cestě. *I když jsou mladí lidé často rozumově a intelektuálně vyspělí, nezbyvá jim než čekat na dospělost.*

1.3 Shrnutí

Podle Pedagogického slovníku *mládež je „sociální skupina tvořená lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém vzorů, norem a hodnot.“* Odborníci zabývající se fenoménem mládeže mají různé názory na věkové rozmezí členů této sociální skupiny. Dospívání se stále rozšiřuje oběma směry- zkracuje dobu dětství a oddaluje nástup plné dospělosti. Jde o fázi života, která se vyznačuje ekonomickou závislostí a současně je spojena se samostatností mládeže v ostatních oblastech života

Mluvíme-li o hodnotách, máme na mysli buď všechno, co nám přináší uspokojení, co uspokojuje naše potřeby a zájmy, to co je životu nutné, potřebné a užitečné nebo máme na mysli hodnoty v užším slova smyslu to, co obdivujeme, ctíme, milujeme, to co je nám drahé, blízké našemu srdci. Můžeme říct, že hodnoty lze zpravidla seřadit do jakéhosi žebříčku podle toho, jak velký význam jim v životě přisuzujeme. Je mnoho teorií hodnot, ale obecně můžeme hodnoty členit podle obsahu na hodnoty materiální a duchovní, nebo podle toho, na kolik jsou v životě člověka realizovány, na hodnoty žité nebo jen proklamované. Funkční hodnotový systém by měl být v souladu s celkovým zaměřením člověka a realistický natolik, aby byl pro život použitelný.

Hodnotový systém současného dospívajícího jedince se utváří ve složitých podmínkách. Dospívající jedinec prochází určitým vývojem, který je u každého

v mnoha věcech odlišný. Příčiny rozdílnosti hodnotové orientace mohou být různé. Působí zde mnoho vnitřních i vnějších faktorů, různá úroveň zkušeností i předchozí výchova, vlivy sociálního prostředí. Všechny uvedené okolnosti komplikují úsilí o zjišťování hodnotových zaměření mladistvých

Nemalé problémy v socializaci mládeže pramení i z faktu, že společnost akceptuje jako „hotového“ člověka zejména dospělého člověka, kterého považuje za schopného rozhodovat o sobě a své životní cestě. I když jsou mladí lidé často rozumově a intelektuálně vyspělí, nezbyvá jim než čekat na dospělost.

Musíme si uvědomit, že mládež je nejsenzitivnější skupinou společnosti, nejcitlivěji reflektuje změny ve společnosti, mění se společenské podmínky a je hlavním subjektem změn hodnotového systému společnosti. Proto výzkum, analýza a poznání hodnotových orientací mládeže vypovídá o aktuálně se utvářejícím hodnotovém systému společnosti.

2 Kriminalita mládeže

Abychom lépe pochopili vliv hodnotového systému na kriminalitu mládeže, objasníme si v této kapitole některé základní pojmy, ukážeme několik teorií vysvětlující příčiny vzniku tohoto negativního jevu. A pro nalezení odpovědi na otázku, jestli je to stou dnešní mládeží opravdu tak zlé, jak slyšíme od starší generace, porovnáme statistiky kriminality Ministerstva vnitra za poslední dvě desetiletí.

2.1 Vymezení pojmů

Zákon 140/1961 Sb., trestní zákon a nově Zákon 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, vymezuje:

- **Mládež** – děti a mladiství ve věku 0-18 let,
- **Dětský pachatel** – 0 -15 let, trestně neodpovědný pachatel, v době spáchání trestného činu nedovršil patnáctý rok svého věku,
- **Mladistvý pachatel** – 15 -18 let, pachatel trestného činu, který se posuzuje podle zvláštních ustanovení trestního zákona o stíhání mladistvých, neboť v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku,
- **Kriminalita** – úhrn činů uvedených v trestním zákoně obvykle popisovaných podle prostoru, času, rozsahu, struktury a pohybu,
- **Delikvence** – zahrnuje nejzávažnější poruchy v chování mládeže projevující se především jako narušení sociálních a právních norem. Vedle trestných činů tak zahrnuje jevy, které jsou nepochybně závadné, ale samy o sobě nejsou trestné- např. útěky z domova, alkoholismus, toxikománii, chorobné hráčství, prostituci,
- **Trestný čin** – je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem. Mladiství mají stanoveno, že stupeň nebezpečnosti činu pro společnost musí být vyšší než malá,
- **Trestní odpovědnost** – v současné době platí, že trestní odpovědnost nastává dnem následujícím po 15tých narozeninách. V případě schválení novelizace trestního zákona by měla být od roku 2009 hranice trestní odpovědnosti snížena na 14 let.

2.2 Obecně k vývoji kriminality

Kriminalita se během minulých desetiletí stala masovým sociálním jevem. To se týká zejména kriminality majetkové. Podle mého je to právě z důvodu hodnotových změn ve společnosti. *Společnost se stala společností konzumní, zaměřenou na materiální hodnoty. Lidé si chtějí užívat života a pokud možno hned.*

Kriminalita se koncentruje zejména do velkých měst a průmyslových aglomerací s vysokým počtem anonymních a migrujících osob. To ostatně potvrzují i kriminální statistiky Police České republiky, podle kterých více než polovina všech registrovaných trestných činů je spáchána ve dvaceti městech, v nichž žije necelá třetina obyvatel státu. Městské obyvatelstvo je ohrožováno zejména pouliční kriminalitou, krádežemi vloupáním, krádežemi aut a předmětů z aut a loupežemi. Při trestné činnosti se zvyšuje samoučelná brutalita a bezohlednost. Na významu nabývá trestná činnost spojená s drogami či jinými závislostmi a nově i tzv. internetová kriminalita.

Mezi pachateli téměř všech trestných činů roste podíl dětských a mladistvých a mladých dospělých delikventů. Podíl osob do 30 let mezi celkem zjištěnými pachateli činí více než 60 %, přičemž v celkové populaci jejich podíl tvoří cca 35 %.¹²

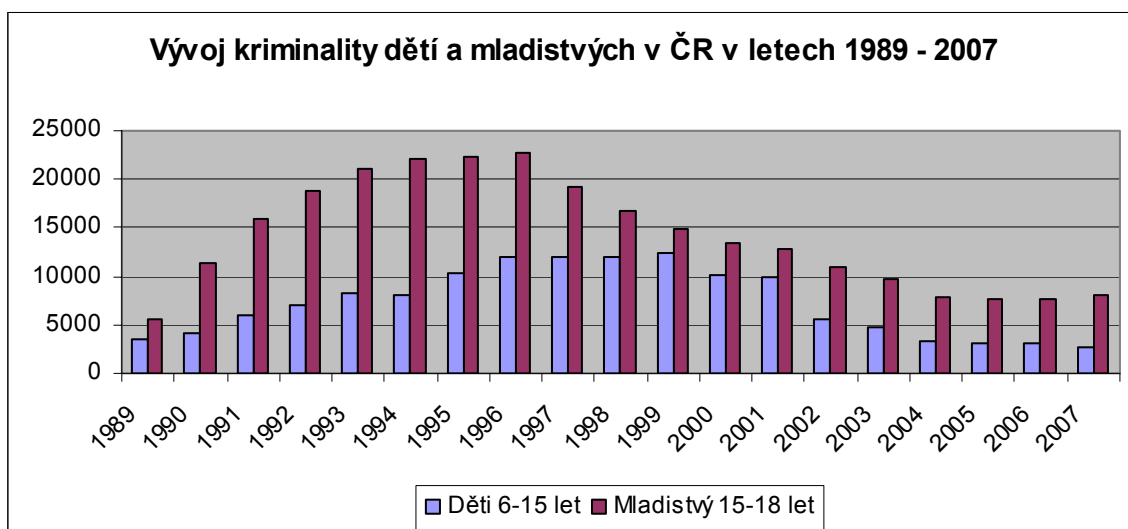
Od roku 1994, kdy byly do kriminálních statistik zavedeny skutky nedovolená výroba a držení psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie je zaznamenáván strmý nárůst těchto skutků. Ne, že by u nás drogy nebyly již dříve, jen se o nich příliš nemluvalo a přístup k nim byl „železnou oponou“ ztížen. Naše otevření se světu přineslo bohužel i tuto negativní stránku demokratické společnosti. Alarmující však je, že dvě třetiny známých pachatelů jsou osoby mladší 18 let. Společnost by si měla tuto vzrůstající tendenci uvědomit a měla by co nejdříve začít s prevencí. Represe, jak víme všichni, co jsme prošli obdobím dospívání, moc nepomůže a napravování škod, které už vznikly je někdy opravdu těžké. Nehledě na obecně známý fakt, že *prevence je výrazněji účinnější a levnější než resocializace a represe.*

¹² <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/1999/9901/vyvoj.html>

2.3 Trestná činnost dětí a mladistvých

Jedním z nejnápadnějších fenoménů ve vývoji kriminality jsou v České republice kvalitativní a kvantitativní změny v trestné činnosti dětí a mladistvých. Z policejních statistik vyplývá, že od roku 1989 dochází k strmému nárůstu kriminality u dětí i mladistvých. Do roku 1996 se zvýšil počet stíhaných mladistvých čtyřnásobně a stíhaných dětí tři a půl násobně. Je to jistě tím, že v roce 1994 byly do kriminálních statistik zavedeny skutky nedovolená výroba a držení psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie. Od roku 1997 se situace dle statistik zlepšuje a podíl mládeže na kriminalitě každoročně klesá.

V současnosti dosáhl stav kriminality dětí nižší úrovně, než byla na počátku sledovaného období v roce 1989. Stav kriminality mladistvých od roku 1989, kdy dosahoval počtu 5604, snad z euforie nad nabytou svobodou, každoročně stoupal. V roce 1990 spáchali mladiství už 11407 trestných činů, v roce 1996 už to bylo 22719 trestných činů. Od roku 1997 se naštěstí situace obrátila a nové tisíciletí přineslo další klesající tendenci, v roce 2000 bylo zaznamenáno 13507 trestných činů spáchaných mladistvými pachateli a v roce 2007 přibylo do policejních statistik 8079 trestných činů. Konkrétněji tento stav popisuje tabulka 2.3.1.

Ze statistik vyplývá, že největší podíl na trestné činnosti mládeže tvoří majetková kriminalita. Tento fakt svědčí ve prospěch tvrzení, že kriminalita mládeže je spojena spíše s uznáváním materiálních hodnot.

Snížení kriminality je na jedné straně jistě výsledkem preventivních programů avšak na druhé straně je i důsledkem toho, že došlo ke změně klasifikace některých trestných činů na přestupky a v souvislosti s účinností zákona 218/2003 Sb., o odpovědnosti dětí a mládeže za protiprávní jednání, výrazně poklesl počet pachatelů v této kategorii. V roce 2002 vešla v platnost novelizace ustanovení § 89 odstavec 1 trestního zákona ohledně stanovení výše škody. To znamenalo dekriminalizaci značného počtu trestných činů.

Dále může být snižování počtu i podílu nezletilých pachatelů mezi známými pachateli evidovanými policií vysvětlováno i tím, že někteří policisté při zjišťování trestných činů, z jejichž spáchání jsou důvodně podezřelí nezletilí pachatelé (především děti do 15 let), nejeví přílišnou vyšetřovací aktivitu: jednak policisté jsou často demotivováni dalším průběhem řízení s pachatelem, jednak čas strávený takovým relativně „neplodným“ vyšetřováním lze dle mínění mnohých policistů, včetně jejich nadřízených, mnohem úspěšněji využít proti pachatelům nebezpečnějších trestných činů, kde nehrozí odložení objasněných případů pro nízký věk pachatelů. Sám jsem se s takovým případem setkal.

Pro porovnání bych chtěl uvést údaje o stavu kriminality mládeže na Slovensku, které byly získány při výzkumu s názvem *„Teoretická a empirická analýza etiologie kriminality mladistvých a delikvencie maloletých“*, realizovaném v roce 2001, Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě.

Podle tohoto výzkumu podíl dětí a mládeže na celkové trestné činnosti na Slovensku osciloval v předchozích letech nad 20 %. Největší vzestup se v poslední dekádě 20. století projevil v roce 1997, kdy stoupal až na 28,3 %. V letech 1998 až 2000 byl zaznamenán mírný pokles, v roce 2000 dokonce došlo k poklesu na 20,6 %. Blíže se s daty získanými tímto výzkumem seznámíme v empirické části práce.

Vývoj v oblasti kriminality mládeže je na Slovensku obdobný jako u nás. Pokles trestných činů prokázaných mladistvým a nezletilým pachatelům souvisí stejně jako u nás i s prudkým snižováním početnosti této populační vlny a s legislativními úpravami zvyšování horní hranice škody pro klasifikaci trestného činu krádeže.

Příčiny kriminality mládeže¹³

Významnou skupinou *motivů trestné činnosti mladistvých* obecně je velmi často *nuda a nestrukturovaný volný čas*, spojené s potřebou se odreagovat. Mladí lidé pak vymýšlejí různé „kratochvíle“, které jsou na pomezí hry, dobrodružných představ a touhy po volných finančních prostředcích. Tyto akce pak mohou nabývat podoby krádeží (vloupání do chat a sklepů, krádeže hasicích přístrojů, odcizování drobných součástek motorových vozidel apod.), vandalismu (rozbíjení městského vybavení, oken, drobné žhářství,...) nebo např. pytláctví, kdy pachatelé celkem amatérským (tj. dobrodružným) způsobem loví ryby. Mnoho skupinek mladistvých pak společný volný čas tráví při užívání různých druhů návykových látek, což s sebou kromě rizik zdravotních nese riziko překračování trestního zákona.

V pozadí mnohých trestných činů mladistvých je ovšem nejtradičnější droga – alkohol. *Zákaz podávání alkoholu mladistvým je stále intenzivně obcházen a varování před účinky alkoholu je stále v osvětě dětí a mladistvých málo a neúčinně zdůrazňováno*. Nejen vandalismus a násilná kriminalita, ale i delikty majetkové mají někdy svou příčinu ve snížení rozpoznávacích schopností pod vlivem alkoholu.

Ke kategorii „*delikvence z nudy*“ můžeme s jistými výhradami počítat i vandalské činy sprejerů. Fenomén „*sprejerství*“ má ovšem různé podoby a pachatelé deliktů tohoto druhu se od sebe často významně odlišují. Někdy jde spíše o formu vandalismu s cílem ničit, a tím se realizovat, sebe vyjádřit, odreagovat, upozornit na sebe a v konečné poloze se bavit, jindy jde však o pokus o identifikaci s jistými názorovými či uměleckými směry, skupinami či idejemi mladé generace a vyjádření určité skupinové solidarity, sounáležitosti a vzdoru. Sprejerství jako náplň volného času v sobě skrývá i určitý náboj adrenalinu, jsou zde zahrnuty prvky hry, kreativity a romantického dobrodružství.

Skupinovitost se jeví jako jedna ze zásadních charakteristik závadového jednání mládeže i přímo trestné činnosti dětí a mladistvých. Dokonce je možno

¹³ <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2007/03/holas.pdf>

tvrdit, že *samostatně operující mladistvý delikvent je spíše zvláštnost*; naopak dvojice a zejména větší skupiny jsou typickou strukturou. Skupiny nemívají ještě organizovanou, hierarchizovanou podobu, kterou známe u skupinové trestné činnosti dospělých (v tomto druhu skupin ale někdy bývají mladiství zapojeni vesměs na nejnižších výkonných úrovních – hlídání apod.).

Pro mládež jsou spíše obvyklé party, které vyznávají určité společné hodnoty, společně tráví volný čas a pro své aktivity také někdy asociálním způsobem získávají finance. Někdy je motivem činnosti asociálních skupin společné užívání drog, jindy se soustřeďují na páchaní majetkových deliktů; v řadě případů jsou však asociální aktivity značně různorodé. Parta často nemá pevné složení, kolem „tvrdého jádra“ se pohybuje skupina mládeže obou pohlaví včetně mladších „adeptů“ a účastní se některých akcí.

Experti v první řadě konstatují, že současná společnost usnadňuje delikventní projevy a já jako občan této země, při pohledu na denní realitu života, s tímto názorem musím souhlasit. *Moderní styl života přinesl prudký nárůst příležitostí ke kriminalitě*. Například přechod na samoobslužný způsob prodeje značně ulehčuje krádeže v obchodech. Odbourání personálu ve veřejné dopravě usnadňuje vandalismus, výtržnictví, jízdy načerno atd. Uvedené činy představují typické delikty dětí a mladistvých a nejenom této věkové skupiny. Dnes a denně se s těmito jevy můžeme setkat osobně na našich ulicích.

Osobnostní kriminologické faktory ¹⁴

Psychologický výzkum osobností pachatelů neustále pokračuje a přináší zajímavé výsledky. I když se do současnosti nepodařilo dokázat existenci typických psychických charakteristik, které by nutně předurčovaly jedince ke kriminálnímu konání, analýza této problematiky je potřebná pro prevenci kriminality.

Sledování *kriminálních kariér delikventních mladistvých* ukazuje, že jen jistá část z nich se už v dětství chovala způsobem, z kterého by se dalo předvídat, že bude mít i později problémy s dodržováním společenských norem. Dá se předpokládat, že u některých mladých lidí se dřímající dispozice k delikventnímu chování nemusí vůbec projevit, protože nejsou vystaveni vlivům, které by je aktivovaly. Situace

svádějící dítě ke kriminálnímu chování je však těžké předvídat. Netík a kol. (1987) definují tzv. *signály deviantní životní cesty* projevující se ještě před spácháním samotného deliktu na základě analýzy dat ze životní historie zkoumaných mladistvých delikventů:

- pro období *pubescence* (11-15 let) byly charakteristické kontakty s policií, záškoláctví, toulání, návštěvy restaurací a konzumace alkoholu a soustavné kouření,

- pro období *adolescence* (od 15 let do spáchání deliktu) toulání, záškoláctví, absence, časté návštěvy restaurací, projevená fyzická agrese, kriminální infekce v rodině a ve vrstevnických vztazích, „nezodpovědný“ sex, problémy v pracovní sféře (konflikty, nedisciplinovanost).

Už dva současně přítomné signály v daném věku naznačují podle autorů zvýšené riziko sociálně-deviantního chování v budoucnosti.

Pro účely převýchovy a z nevyhnutelnosti diferencovaného přístupu vyčleňuje Taxová (1987) následující **skupiny mladistvých delikventů**:

- mladiství s předpokladem normálního psychického vývoje, u kterých poruchy chování vyvolaly záporné vlivy sociálního prostředí, špatná a nedostatečná výchova, případně oba tyto faktory;

- mladiství, u kterých je trestná činnost většinou vyvolaná pubertální a adolescenční nevyrovnaností a vývojovými disproporcemi;

- mladiství, u kterých se výrazně projevují poruchy rozumových schopností anebo opoždění rozumového vývoje;

- mladiství s psychopatickými znaky osobnosti, neurotickými dispozicemi, organickými poruchami centrální nervové soustavy různého původu apod.;

- mladiství, u kterých se na vzniku trestné činnosti podílí alkoholismus, případně toxikomanie

¹⁴ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/sejcova.html

Specifické znaky trestné činnosti mládeže ¹⁵

Způsob páchaní trestné činnosti mládeže je výrazně determinován věkem pachatelů (jejich psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi). V tomto směru se mezi dospělými a mladistvými pachateli projevují určité zvláštnosti, ke kterým zejména patří:

- *výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých,*
- *trestná činnost je častěji páchána se spolupachateli a ve skupině,*
- *příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu,*
- *chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení,*
- *konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonání překážek, mnohdy je použito neúměrných prostředků k dosažení,*
- *na páchaní trestné činnosti mladistvých má značný vliv alkohol (případně jiná návyková látka), který zvyšuje agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporuje nepřiměřené reakce na vnější podněty,*
- *mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně pod vlivem momentální situace,*
- *při opakované trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z předcházející trestné činnosti,*
- *při získávání alibi se mladiství pachatelé orientují na osoby ze skupiny, do níž patří,*
- *o přípravě, ale i o spáchané trestné činnosti se pachatelé rádi svěčují členům své skupiny,*

¹⁵ <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/1999/9901/vyvoj.html>

- pachatelé často *odcizují předměty, které momentálně potřebují*, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. auta, videa, motocykly, rádia, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety, léky apod.),
- věci získané trestnou činností skupinou mladistvých jsou velmi brzy rozdělovány mezi její členy; při rozdělování je patrná hierarchie ve skupině a podíl na spáchané trestné činnosti; finanční prostředky se zpravidla utrácejí ve skupině,
- některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti vyplývají ze somatických znaků pachatele, např. vyšší rychlost pohybu, mrštnost, obratnost, menší postava a nižší váha.

Náčrt charakteristiky mladistvého a nezletilého delikventa ¹⁶

- **Rodinné zázemí.** Pochází z neúplné rodiny, s velkým počtem sourozenců, s nedostatkem finančních prostředků, výskytem trestnosti, s nedostatkem otcovské lásky, nedostatkem mateřské lásky a častějším používáním tělesných trestů ze strany rodičů.
- **Školní prostředí.** Jeho pobyt ve škole má problémový charakter (projevuje se častějším odmítáním ze strany spolužáků, šikanováním), nežádoucně se chová ve škole (z jeho strany se vyskytují konflikty s učiteli, agresivita, záškoláctví, nezájem o učení, strach z trestu za známky) a často se u něho projevuje nedostatečný prospěch.
- **Životní spokojenost.** Prožívá nespokojenost se svým životem, má vysokou potřebu změny vlastního chování, má vyšší viktimizaci (větší pocit krivdy, že mu někdo v životě ublížil), častěji se stal obětí sexuálního zneužívání a má menší schopnost odpustit člověku, který mu ublížil.
- **Hodnotová orientace.** Dominují u něho rodinné hodnoty a úsilí dostat se do vězení, více se zaměřuje na materiální hodnoty v životě (mít auto, peníze, chatu, atd.), to by vysvětlovalo tak častou majetkovou trestnou činnost delikventní mládeže.
- **Výběr vzorů a ideálů** se vyznačuje zejména zavržením rodičovských vzorů, které jsou nežádoucí (nebýt jako otec atd.) a prožíváním větší sympatie k záporným vzorům, z čeho plyne nebezpečí ovlivnění nežádoucími modely chování.

¹⁶ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/sejcovova.html

▪ **Náplň volného času.** Prožívá volný čas pasivně anebo nežádoucím způsobem (kouření, pití alkoholu), v televizi a kině má raději programy s násilnou tematikou (akční filmy, vojenské filmy, horory), má větší sklon imitovat filmové vzory, více akceptuje násilí zobrazované v médiích a má větší sklon napodobovat násilné scény z médií i v běžném životě.

▪ **Výkonová motivace.** Vyznačuje se sníženou výkonovou motivací s více negativními znaky; při výkonu převládá očekávání neúspěchu, převládá nepřiměřená reakce na úspěch, preferuje hodnotitele výkonu ze širšího prostředí (ne rodiče), převládá vnější motivace výkonu (chce dosahovat dobré výkony ne však kvůli sobě).

▪ **Postoje k asociálním a antisociálním činům.** Projevuje tolerantnější postoje vůči závažnějším činům (vraždě, znásilnění), má častější zkušenost s asociálními činy ve svém životě a okolí, byl častěji konfrontovaný s trestnou činností. Více akceptuje některé druhy asociálního chování (alkoholismus, užívání drog, tělesné trestání dětí), má vyšší očekávání další kriminální kariéry.

▪ **Postoje k drogám.** Má větší zkušenosti s kouřením, požíváním alkoholu i nealkoholových drog, začíná užívat drogy ve velmi nízkém věku, spektrum užívaných drog má širší, má menší zkušenost s informacemi o prevenci závislosti na drogách a škodlivosti drog.

Porovnání hodnotové orientace delikventní a nedelikventní mládeže

Z pedagogického hlediska je významné poznávat individuální hodnotovou orientaci i u těch jedinců či skupin, kde převládají nebo se objevují hodnoty společensky málo ceněné nebo dokonce nežádoucí (pseudohodnoty).

Mladiství je obvykle přímo nepřiznávají, projevují se však v jejich životě jako postoje či preference určitých aktivit či objektů jako protiklad práce a učení. *Mít dost peněz, užít si dokud je čas, využít příležitosti, nepřipouštět si příliš mnoho problémů- to jsou zdroje motivace, které nedávají záruku pozitivního vývoje mravního a ni osobnostního.* Přitom je však důležité odlišit, zda jde o postoje a „hodnoty“ již relativně zafixované (přejaté z nevhodného prostředí, od nevhodných vzorů, okoukané z některých filmů) nebo o silácké výrazové prostředky blízké věkovým zvláštnostem puberty. V dospívání může jít i o takové jednání, které vyplývá z hledání a vlastního přehodnocování hodnot. Mladí lidé

tu nejednou usilují o jakousi obranu proti stereotypnosti a konformitě a pokoušejí se o formování vlastních názorů.¹⁷

Vzhledem k tématu práce je jistě zajímavější zaměřit se na vliv hodnotové orientace delikventní mládeže a zkoumání rozdílů v preferencích hodnot mezi delikventní a nedelikventní mládeží. Tímto tématem se zabýval i už dříve zmíněný výzkum Katedry pedagogiky při Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Více se tomuto výzkumu budu věnovat v empirické části práce, přesto bych zde chtěl uvést několik údajů týkajících se hodnotové orientace delikventní a nedelikventní mládeže.

Potvrdila se rozdílná hodnotová orientace delikventní mládeže (dále jen DM) a nedelikventní mládeže (dále jen NM). Delikventní mládež preferuje rodinné hodnoty: rozumět si s rodiči (DM 33 %, NM 18 %), zlepšit vztahy v rodině (DM 33 %, NM 15 %) a úsilí nedostat se do vězení, což uvedlo až 50 % delikventní mládeže (NM 22 %). Podobně prioritizuje delikventní mládež i materiální hodnoty: mít dost peněz (DM 38 %, NM 30 %), chatu (DM 14 %, NM 7 %), auto (DM 34 %, NM 27 %), dům (DM 42 %, NM 34 %).¹⁸

2.4 Shrnutí

Z údajů uvedených v druhé kapitole můžeme vyvodit, že kriminalita mládeže je závažným problémem naší společnosti. Moderní styl života přinesl prudký nárůst příležitostí ke kriminalitě a příležitost je jedním z důležitých faktorů vzniku nežádoucího chování.

Stav kriminality mladistvých od roku 1989, kdy dosahoval počtu 5604, snad z euforie nad nabytou svobodou, každoročně stoupal. V roce 1990 spáchali mladiství už 11407 trestných činů, v roce 1996 už to bylo 22719 trestných činů. Od roku 1997 se naštěstí situace obrátila a nové tisíciletí přineslo další klesající tendenci, v roce 2000 bylo zaznamenáno 13507 trestných činů spáchaných mladistvými pachateli a v roce 2007 přibylo do policejních statistik 8079 trestných činů. V současnosti dosáhl stav kriminality dětí nižší úrovně, než byla na počátku sledovaného období v roce 1989.

¹⁷ Taxová, J. Pedagogicko psychologické zvláštnosti dospívání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, str. 146

¹⁸ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/sejcovova.html

Snížení kriminality je na jedné straně jistě výsledkem preventivních programů avšak na druhé straně je i důsledkem toho, že došlo ke změně klasifikace některých trestných činů na přestupky a v souvislosti s účinností zákona 218/2003 Sb., o odpovědnosti dětí a mládeže za protiprávní jednání, výrazně poklesl počet pachatelů v této kategorii. V roce 2002 vešla v platnost novelizace ustanovení § 89 odstavec 1 trestního zákona ohledně stanovení výše škody. To znamenalo dekriminální značného počtu trestných činů.

Shrneme-li zjištěné poznatky, tak dnešní mladistvý či nezletilý delikvent je z neúplné rodiny, jeho pobyt ve škole má problémový charakter, prožívá nespokojenost se svým životem a zaměřuje se na materiální hodnoty, vyznačuje se zavržením rodičovských vzorů, svůj volný čas prožívá pasivně nebo nežádoucím způsobem, má sníženou výkonovou motivaci, je tolerantnější k sociálním jevům a většinou má zkušenosti s drogou.

Kriminalita se koncentruje zejména do velkých měst a průmyslových aglomerací s vysokým počtem anonymních a migrujících osob.

Skupinovitost se jeví jako jedna ze zásadních charakteristik závadového jednání mládeže i přímo trestné činnosti dětí a mladistvých. Významnou skupinou motivů trestné činnosti mladistvých obecně je velmi často nuda a nestrukturovaný volný čas, spojené s potřebou se odreagovat.

Podle výzkumu Katedry pedagogiky při Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, zabývajícího se mimo jiné i hodnotovou orientací delikventní a nedelikventní mládeže se potvrdila rozdílná hodnotová orientace delikventní mládeže a nedelikventní mládeže. Delikventní mládež více preferuje rodinné hodnoty: rozumět si s rodiči, zlepšit vztahy v rodině a úsilí nedostat se do vězení, což uvedlo až 50 % delikventní mládeže. Podobně prioritizuje delikventní mládež i materiální hodnoty: mít dost peněz, chatu, auto, dům.

3 Vlivy ovlivňující tvorbu hodnot a postoj mládeže ke kriminalitě

Vzhledem k rozsahu práce se nebudu zabírat všemi vlivy, které mají nebo by mohly mít vliv na tvorbu hodnot a kriminalitu mládeže a nebudu se jimi zabývat ani moc dopodrobna. Z vlivů, které prokazatelně ovlivňují vývoj jedince nemůžeme opomenout *dědičné či vrozené osobnostní dispozice*, dále se budu věnovat vlivům, které mají podle mého názoru největší vliv na rozvoj osobnosti a na utváření hodnotového systému. *Vlivem rodiny a školy*. Tyto dvě instituce jsou si, co do možnosti vštěpování morálních hodnot a ovlivňování postojů mladých k životu, naprosto rovnocenné. Dalším důležitým faktorem je samozřejmě *vliv vrstevníků*. A protože naplňování volného času je úzce spojeno s prosazujícím se hodnotovým systémem mladého člověka, nesmíme opomenout ani *vliv volnočasových aktivit* a v současnosti neméně důležitý *vliv médií a reklamy*.

3.1 Dědičné a vrozené osobnostní dispozice

I když se tomu mnozí zdráhají uvěřit je vědecky dokázaným faktem, že delikvence je dědičná. Nedá se to ovšem dokázat tak, že spočítáme, kolik procent delikventní mladistvých má delikventní rodiče. Existují pouze dva důkazní postupy. Jedním z nich je srovnání jednovaječných a dvojevaječných dvojčat, druhým pak studie adoptovaných dětí.

Studii kriminality dvojčat bylo od roku 1929 provedeno okolo deseti a všechny ukázaly, že shoda v kriminálním chování je mezi jednovaječnými dvojčaty asi dvakrát častější než u dvojčat dvouvaječných. Další rozsáhlá studie, opřená o data všech adoptovaných dětí v Dánsku mezi lety 1927 až 1947 prokázala, že kriminalitu hochů v těchto rodinách lze lépe předpovědět podle údajů o kriminalitě biologických otců než podle kriminality otců adoptivních. Tento výzkum potvrdil i předpoklad, že jeli dítě adoptováno rodiči z vyšších sociálních vrstev, snižuje se tím pravděpodobnost, že se bude chovat v rozporu se zákonem.¹⁹

¹⁹ Matoušek, O., et al. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996, str. 15

Dalším nepochybně vlivným faktorem, který má vliv na delikventní chování, je lehká mozková dysfunkce, v současnosti nazývaná také *syndrom hyperaktivity*. Současná věda zatím nedokáže říci, co je příčinou, ale nejnovější výzkumy prokazují i dědičnost hyperaktivního chování.

Všichni jsme se s příznaky hyperaktivity někdy setkali. Postižené dítě je zdaleka viditelné. Neposedí, nevydrží dlouho u jedné činnosti, je impulzivní, stále něco povídá nebo vykřikuje, málo poslouchá, rychleji než jiné děti se unaví, zapomíná, hodně riskuje a nepředvídá následky svých akcí, je velmi čilé, někdy i rychle střídá nálady. Dlouhodobé sledování vývoje těchto dětí ukázalo, že puberta ani dospívání nejsou zárukou uzdravení. S většinou postižených dětí se potíže táhnou dál a nezanedbatelná část z nich se v pozdějším věku dostane na šikmou plochu.²⁰

3.2 Vliv rodiny

Rodina má velký podíl na současném postoji mládeže k mravním hodnotám a dokonce i na současném stavu delikvence mládeže. Kvalita a kultura citového prožívání života i emotivních projevů v mnohém závisí na úrovni citových vazeb v rodině. Kvalita rodinného zázemí má pro dítě a jeho vývoj klíčový význam a rodinné prostředí výrazně ovlivňuje formování hodnot.

Hodnoty jsou formovány převážně potřebami, prostředím a zaměřením v rodině, jsou ovlivněny tím, co rodiče považují za cenné, hodnotné, či významné. Hodnoty rodičů významně ovlivňují celé prostředí rodiny a stávají se vzorem pro formování hodnot a ideálů dětí. Dítě si tedy z rodiny přebírá nejen vzorce chování, ale i hodnotové orientace, kterými se řídí i v dalším životě a to i v době, když už je samostatné a zakládá vlastní rodinu.

Rodina ve svém souhrnu zajišťuje velmi mnoho činností, zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o jejich zdraví a výživu, ovlivňuje kulturní návyky svých členů, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, vštěpuje jim mravní postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje.

Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobit se sociálnímu životu, osvojit si základní návyky a způsoby chování běžné v současné společnosti. Ústřední

²⁰ Matoušek, O., et al. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996, str. 16

úlohou socializačního procesu v rodině stále zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. *Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi širokou škálu informací a aktivně je zpracovává podle svých potřeb a v souladu se svými přirozenými vlohami, zkušenostmi.* Přivlastňuje si hodnotové orientace rodiny a hledá vzory především ve svých rodičích a sourozencích.²¹

Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování. České rodiny doznaly v posledních letech působením vnějších politicko - sociálně - ekonomických vlivů rozsáhlých změn, z nichž některé mohou mít na rodinu a dítě nepříznivý dopad. Přibývá rozvodů a stále více rodin se rozpadá. Negativní dopad na dítě, při absenci alespoň jednoho vlastního rodiče, se radikálně prohlubuje v dalších etapách života dítěte. V mladším školním věku je již více než každé druhé dítě bez jednoho či obou vlastních rodičů a v současnosti už pouze každý třetí má úplnou rodinu. Po formální stránce je úplných rodin přibližně polovina, ale ve skutečnosti se oba rodiče starají o dítě přibližně v jedné čtvrtině až pětině případů. Ač existuje poměrně dost neúplných rodin, kde by měl být vychovatelem otec, ve skutečnosti bývá mnohdy pouze formálním vychovatelem, fakticky se však o dítě stará někdo jiný.

Delikventnímu chování mládeže jistě přispívá i sociální postavení rodiny. Zajímavostí je, že v dřívějších dobách většina delikventně jednajících mladých lidí pocházela z nejhudších a nejméně vzdělaných vrstev.

V současnosti přibývá případů, kdy se kriminálního chování dopouštějí děti z dobře situovaných rodin. Je to především tím, že dobře vydělávající rodiče jsou zaměřeni především na materiální hodnoty a věří, že pokud poskytnou svým dětem dostatek peněz, tak to nahradí lásku, pozornost a čas, který svým dětem upírají.

Jak moc se mýlili se bohužel dozvedí až když se jejich dítě dostane na šikmou plochu. Pak se často stává, že tyto problémy řeší za své děti, jak jinak než penězi. To je však to nejhorší co mohou pro své dítě udělat. Takové dítě se pak domnívá, že může všechno, že rodiče a jejich peníze všechno vyřeší. Jednou se však dostane do situace, kdy ani peníze rodičů nepomohou.

²¹ Kraus, B., Poláčková, V. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 79-80

Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný, zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona.

Neúplnost a nestabilita rodiny se v každé statistice projeví jako činitel masivně ovlivňující protispolečenské chování dětí. Rodina by proto měla mít otce a rodiče by se neměli rozvádět do doby, než děti dosáhnou dospělosti. Ani úplná rodina však nezaručuje, že se dítě dostává všeho, co potřebuje. Aby dítě neskončilo ve vězení mělo by se v rodině naučit zejména neagresivnímu řešení konfliktů, odkládání uspokojování svých potřeb, respektování zájmu druhých lidí a jasnému odlišení dobra a zla.

Výchova proti kriminálnímu chování musí být především výchovou k nekriminálnímu chování. Výchova je možná jen na půdě bezpečných rodinných vztahů a jasné hodnotové orientace rodičů.

Studie delikventně jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí ukazují rodinné prostředí těchto jedinců jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte.²²

Zvláštní kategorii tvoří děti, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly. Byly vychovávány v kolektivních institučních zařízeních, obvykle prošly celou sérií náhradních domovů. Tyto v pravém slova smyslu deprimované děti mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nalézat v nich uspokojení, mají i oslabený smysl pro civilní neústavní realitu. Jejich delikventní jednání během dospívání může být někdy projevem naivity a vrstevnického vidění světa, které neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému a také ve vztahu k mimoústavním institucím. Jejich adaptace na ústav je samozřejmě lepší než adaptace na život mimo ústav. Pro některé z nich může být vězení bližším prostředím, které nevědomky upřednostňují před náročným samostatným životem na svobodě.²³

Je evidentní, že nejrůznější nepříznivé změny provázejí dětství značného počtu dětí. Tyto děti jsou enormně vystavovány (většinou negativním) změnám a mohou pociťovat nejistotu ve vztahu ke svému rodinnému zázemí.

²² Matoušek, O., et al. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996, str. 38-39

²³ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál 1998, str. 43-45

3.3 Vliv školního prostředí

Kromě rodiny, ovlivňuje vývoj jedince i řada dalších faktorů a jedním z nejdůležitějších je škola. *Škola* jako neoddelitelná součást výchovy mladého člověka pomáhá vytvářet základní materiální a citové hodnoty a přímo působí na formování osobnosti. Kromě toho, že zprostředkovává žákům vybrané hodnoty, je sama zdrojem a nositelem specifických hodnot. Plní výchovnou funkci, předává žákům společensky žádoucí vědomosti, dovednosti, návyky a zkušenosti.

Škola je nepochybně výraznou socializační institucí, měla by jedince nasměrovat pozitivním směrem, ukázat jaké možnosti se mu nabízejí a poradit, jak jich dosáhnout

V návaznosti na velké změny v dnešní společnosti se jako aktuální jeví zdůraznit, že příprava mladé generace, chápaná dodnes jako adaptace na společenské změny, musí reagovat na rychlé změny života v novém tisíciletí. Do popředí se dostávají jiné otázky, než přímo vzdělávací. V této funkci je škola nahraditelná jinými médii.

Jako podstatná se jeví nutnost zaměření školy na rozhodovací procesy, na utváření sociálních dovedností a vštěpování schopností pružně reagovat na rychlé změny života. Při pohledu na vzrůstající statistiku kriminality mládeže se jako zásadním úkolem školy jeví vyzbrojit mladé lidi silou vzdorovat různým vlnám a nástrahám života (drogy, hrací automaty) větší zodpovědností za jednání své i druhých a naučit je orientovat se v sobě samých.²⁴

K aktuálním úkolům školy by mělo patřit, vytvářet prostor pro rozvíjení vlastních zkušeností, dát žákům příležitost k aktivním činnostem, organizovat společné činnosti. Škola by měla přihlížet nejen k postojům rodičů, ale především k individuálním potřebám svých žáků. Ukazuje se, že cesta výchovy prostřednictvím mentorsky zdviženého prstu, poznámek v žákovských knížkách, či pohovor s rodiči z pozice silnějšího ještě zdaleka nepatří minulosti, ale je nejméně účinná, protože v protistraně vzbuzuje jak instinktivní, tak vědomý odpor. *Je čím dál zřejmější, že učitelé musí odložit svoje přesvědčení, že nejdůležitější na výchovně vzdělávacím procesu je pouze žáky něco naučit bez ohledu na konkrétní životní situaci, v níž se právě nacházejí.*

Dospívající jedinec prožívá biologicky naprogramovaná období (puberta, adolescence) a na jeho cestě k dospělosti by měl být pro něj učitel ochráncem

²⁴ Kraus, B., Poláčková, V. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 86

a průvodcem. Měl by ho zasvěcovat do poznání, poskytovat mu podporu a všude, kde je to jen trochu možné, přenášet na něj odpovědnost. Měl by dokázat adekvátně reagovat na problémové situace. Musí být dostatečně poučen o způsobech práce s problémovou mládeží, musí se orientovat v nabídce pomoci, kterou poskytují státní i nestátní organizace. Nemusí ani nemůže být odborníkem na všechny druhy pomáhání, např. na léčbu drogových závislostí či terapii, ale měl by vědět, kde a kdo v jeho regionu se takovou pomocí zabývá. Kam může směřovat žáka a jeho rodinu při hledání pomoci.²⁵

Škola by se tedy neměla zajímat o žáky jen při procesu vzdělávání, neměla by se uzavírat před okolním světem, měla by pohlížet na žáky v celé šíři jejich existence. Měla by se zajímat o prostředí, v kterém žák vyrůstá, o jeho volnočasové aktivity, měla by úzce spolupracovat s rodiči a pokud tato spolupráce selhává spolupracovat se sociálními pracovníky, policií či jinými organizacemi zabývajícími se péčí o děti a mládež.

Za nejdůležitější funkci školy, mimo vzdělávací a poradenskou, považuji výchovu dětí i jejich rodičů vedoucí ke správnému využívání volného času. Vytváření podmínek k určitým vhodným aktivitám ve volném čase a směřování lidí k těmto aktivitám je v sociálně pedagogickém kontextu velmi významné. Naopak utlumování jiných aktivit může snižovat pravděpodobnost deviantního chování, jako je konzumace drog a kriminalita. Myslím, že naučit mládež pozitivně využívat svého volného času, by bylo řešením spousty aktuálních problémů.

Škola je dnes ve všech západních zemích koncipována jako otevřená instituce, která chce spolupracovat s rodiči i s místní komunitou.

Podpora dobrého vztahu rodiny a školy je uskutečňována pomocí:

- *informačních materiálů* zasílaných rodinám zejména na začátku školního roku, jež mj. obsahují plán učiva, a kontaktní osoby z pedagogického sboru, včetně telefonů a hodin, kdy jsou rodičům k dispozici,
- *obsáhlejších příruček*, které rodičům přibližují tradice školy, její vzdělávací cíle, zvláštní programy, možnosti rodičovské participace na provozu školy atd.,
- *dnů otevřených dveří*,

²⁵ Kraus, B., Poláčeková, V. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 164,191-197

- *konferencí rodičů a učitelů*, při nichž se z principu věnuje polovina času otázkám, námětům a starostem rodičů,
- *telefonického kontaktování nebo domácích návštěv v rodinách dětí*, především těch, se kterými jsou problémy nebo jichž rodiče se školou nespolupracují,
- *zapojování rodičů do výuky a poradenství jako dobrovolných spolupracovníků školy*,
- *zřizování poradenských center pro rodiče*,
- *zvláštních programů pro rodiče dětí s poruchami učení, rodiče dětí z etnicky odlišných skupin či jinak znevýhodněných.*²⁶

U nás jsou vztahy mezi rodinou a školou, jež při dobrém fungování mohou předejít leckterým problémům dětí či je úspěšně vyřešit, dodnes poznamenány tradiční bariérou. Mnozí učitelé vyjadřují dojem, že rodiče se díky politické změně orientují mnohem více na profesionální dráhu, jen asi pětina z nich je dnes ochotna více se podílet na provozu školy či rodičovských iniciativ. Rodiče naopak tvrdí, že škola je někdo, kdo pořád upozorňuje jen na nedostatky, a když jim říká nepříjemné věci, nemůže pro ně být partnerem nebo přítelem.

Pokud je všechno v pořádku, rodiče berou školu jako samozřejmost, jako fungující instituci, jakmile však přijdou problémy a škola musí rodičům sdělit, že jejich ratolest má ve škole potíže, vyvolává to u rodičů negativní postoje ke škole. Mnozí tak chtějí zamaskovat to, že jako rodiče zklamali nebo si nechtějí připustit, že z jejich miláčka, který měl být doktorem či doktorkou bude „obyčejný“ zedník nebo prodavačka.

Otázkou zůstává i to, jestli jsou učitelé a ostatní pedagogičtí pracovníci schopni a ochotni na ně kladené úkoly plnit. Při situaci jaká panuje v dnešním školství se nedivím, že spousta pedagogů ztrácí motivaci a jejich počáteční horlivost se vytrácí. Podle mě ubývá pedagogů, kteří chodí do školy s láskou a berou své zaměstnání jako životní poslání. Je pravda, že ti co připravují naši nejmladší generaci pro život jsou taky jenom lidé. Společnost by se měla zamyslet a měla by nabídnout těmto lidem adekvátní ohodnocení a možnost trvalého profesního růstu.

²⁶ Matoušek, O., Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál 1998, str. 75-76

3.4 Vliv vrstevnických skupin

Vrstevnická skupina je pro dospívající mládež hlavním prostředkem hledání vlastního já. Na prahu dospělosti se stává nejvýznamnější referenční skupinou, zastupující svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně rodiny.

Všichni jsme byli dětmi, všichni jsme od určitého věku byli raději ve společnosti svých kamarádů než se svými rodiči. Mnoho z těch kamarádů zůstalo našimi přáteli do současnosti. Všichni si pamatujeme, co jsme všechno jako děti prováděli. Je pravda, že na nás nečihalo tolik nebezpečí jako na dnešní děti, neměli jsme tolik možností, jak využívat volný čas, ale připadá mi, že jsme dokázali daleko lépe využít ty naše omezené možnosti než dnešní děti. Je to jen můj subjektivní pocit, dívám se dnes na tuto problematiku z pohledu rodiče a moje děti si jistě myslí něco jiného. V každém případě pro nás byla a i dnes je pro většinu dětí vrstevnická skupina bezproblémovou skupinou, přínosem a obohacením života.

*Vrstevnická skupina však není jen bezproblémovým zázemím, hlavně ne pro lidi vyrůstající bez rodičovského zájmu, bez jasných pravidel, ohrožené despotickým chováním rodičů. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování. *I pro dítě vychovávané funkční rodinou může vrstevnická skupina představovat, více či méně, stresující nárok - obstát v očích vrstevníků.* Nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i stejný pohled na to co je „in“. Co se nosí, jaká hudba se poslouchá, jaký má skupina postoj ke škole, k rodičům, k penězům, k drogám, k alkoholu, apod.*

V posledním desetiletí se tyto nároky, z důvodu sociálního rozvrstvení společnosti ještě zvýšily. Můžeme běžně pozorovat, že i děti začínají vnímat sociální rozdíly ve společnosti. Bohužel jsou ovlivněni zbytkem společnosti, která chce více „mít“ než „být“. Jsou ovlivněni médii, které se snaží říkat co je nejlepší. Proto už na základních školách můžeme vidět, že se ve třídách vytváření party, podle toho, co kdo vlastní, jestli nosí značkové oblečení a má ten „správný“ typ mobilního telefonu. Pro mnohé děti, které se chtějí zařadit do vysněné party a jejich rodiče nepatří mezi majetnější, pak získání těchto věcí (za jakoukoliv cenu) znamená první zkušenost s protiprávním jednáním.

U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Na tyto děti má vůdce party velký vliv a také ho využívá. Bývá běžné, že vstupním rituálem do již ustavené delikventní skupiny je spáchání nějakého trestného činu, tím adept překročí hranici běžných tabu a může být v případě potřeby vůdcem skupiny či ostatními členy party vydírán hrozbou, že jeho čin bude anonymně oznámen policii. Hrozba ztráty postavení ve vrstevnické skupině je tak posilována hrozbou prozrazení a případných sankcí.

Delikventní party u nás skoro vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se dobře znají z jedné instituce, méně často se rekrutují z mládeže bydlící na jednom sídlišti či z jedné čtvrti, jak tomu je častěji v západních zemích. Tyto skupiny se buď úplně vymknou běžným mechanismům sociální kontroly (přestanou chodit do učení, do školy, do práce), vytvoří si vlastní hodnotové preference a chovají se autonomně anebo, což je méně časté, se kontrole vymknou jen v době volna. Některé party vede ke kriminalitě nuda jiné jsou ke kriminálnímu chování přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a pro tento způsob života se jim přestane dostávat prostředků. Začnou si je opatřovat drobnými krádežemi, jež pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. U nás je tento typ part patrně nejčastějším typem delikventní skupiny.²⁷

3.5 Volný čas mládeže

Za volný čas je podle sociologických kritérií považován čas, v němž jedinec svobodně, na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost.

Volný čas má ve vztahu k jedinci především funkci relaxační, rekreační a rozvojovou. Volný čas je chápán jako prostor, který člověku zůstává po splnění nezbytných činností a povinností spojených s dobou práce, sociálními a biologickými nezbytnostmi. Teprve jeho naplnění rozmanitými činnostmi z něj však dělá dobu významnou pro člověka i společnost.

Volný čas a jeho vyplňování aktivitami, které přinášejí nové pozitivní zkušenosti, hraje významnou roli při utváření osobnosti člověka a při jeho úspěšné socializaci.

²⁷ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál 1998, str. 83- 85

Snížení kvality společenské péče o volný čas může být v mnoha případech i důsledkem nárůstu negativních společenských jevů, které v poslední době začínají být stále větším problémem. Patří sem především drogové závislosti a patologické závislosti obecně a s tím spojený růst kriminality dětí a mládeže.

Volný čas a volnočasové aktivity dětí a mládeže mají svá specifika. V dětství a v mládí se utváří hodnotový systém jedince a hledají se cesty jeho uplatňování a objektivizace reálným chováním a činnostmi. Ve sféře volného času se rozhoduje o rozvoji schopností a naplnění zájmů a potřeb mladého jedince a tlumí se tendence k negativnímu sociálnímu zrání. V žádném dalším období života není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum aktivit. Ve srovnání s dospělostí se dětství a mládí vyznačuje větší zájmovou pluralitou. Další vývoj směřuje spíše k redukci zájmového spektra a prohlubování určitého zájmu. Základní zájmová orientace ve smyslu obsahovém, ale i ve smyslu aktivní životní pozice, se tvoří v mládí. Sféra volného času dětí a mládeže a obsahové naplnění jejich volného času má proto význam pro celoživotní orientaci člověka.²⁸

Volný čas je na jedné straně prostorem pro pozitivně cílenou výchovu, na druhé straně může být prostorem pro „nic nedělání“, nudu, ale také pro destruktivní aktivity. Nenaplněný prostor volného času je příležitostí pro různé projevy negativních sociálních deviací a patologií.

Za rizikové jsou považovány následující faktory:

- *nevyhraněnost zájmových aktivit,*
- *převaha zájmů pasivních, receptivních,*
- *únik od povinností do oblasti volného, nestrukturovaného času,*
- *neakceptování povinností spojených se zvolenou zájmovou činností,*
- *členství v problémových skupinách, v nichž je jedinec akceptován pro vlastnosti odmítané v institucích s formálně stanovenou organizační strukturou.*

Výchova ve volném čase se uskutečňuje prostřednictvím různorodých činností, které mají společenský, zábavný, odpočinkový, rekreační, ale i vzdělávací charakter. Jejich konkrétní obsah je velmi proměnlivý podle potřeb a zájmů, podle možností organizátorů, dále podle podmínek a prostředí. Výchova ve volném čase je většinou

²⁸ Sak, P. - Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, str. 59

realizována v nestandardních podmínkách a v různých typech prostředí. Má relativně volnější charakter v organizaci a v průběhu výchovy. Charakteristická je pestrost forem s důrazem na možnou aktivní účast jedince. Realizuje se ve věkově různorodých skupinách. Činnosti mají pravidelný i příležitostný charakter s různou časovou dotací. Do výchovy ve volném čase se promítají principy, jako jsou dobrovolnost, aktivita, samostatnost, tvořivost, cílevědomost, respektování věkových a individuálních zvláštností.²⁹

Zcela dominantní postavení vztahu k výchově a osvojení si aktivit ve volném čase měla vždy rodina a škola. Rodina ovlivňuje dítě nejen tím, jak na dítě výchovně působí, ale i svým každodenním životem. Škola, vzhledem k velkému množství času, který v ní dítě stráví, by se měla snažit nasměrovat děti a mládež správným směrem, měla by děti naučit svůj volný čas využívat pozitivně.

V průběhu posledního desetiletí minulého století přebírá odpovědnost a aktivitu ve způsobu trávení volného času dětí hlavně rodina. Stále více je volný čas tráven pasivním konzumním způsobem, televize, PC, poslech hudby. Stále více mládeže dává při trávení volného času přednost aktivitám pro mládež nevhodným. Jde především o návštěvy restauračních zařízení, konzumaci alkoholu, tabáku a drog.

Mělo by být v zájmu nejen rodiny, ale i školy a celé společnosti, aby nejmladší generace měla zabezpečeno kvalitní využívání volného času. Urychlí se tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí se rozvoj negativních sociálních rysů. *Volný čas dětí a mládeže je velké bohatství a možnost společnosti a také velká odpovědnost vůči mladé generaci, budoucnosti a společnosti. Volný čas mladé generace představuje ohromnou dostupnost společnosti.*

Kvalitní volnočasové aktivity jsou nejlepší prevencí kriminality. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, může tím, samozřejmě jen do určité míry, nahradit případné nedostatky školského systému a rodinného prostředí. Usměrnování jedince v jeho volném čase je součástí komplexní výchovy a celoživotního vzdělávání osobnosti.

²⁹ Knotová, D. Volný čas a prevence sociálních deviací. In.: SOCIALIA 2002, K sociální analýze mládeže. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, str. 132-133

3.6 Vliv médií a reklamy

Při úvaze o vlivu médií a reklamy na vývoj osobnosti, na hodnotový systém dnešní mládeže si musíme uvědomit, že masmédia ovlivňují osobnost člověka v celém rozsahu, ve všech jeho společenských rolích. Míra tohoto ovlivňování je velmi individuální. Masmédiím snadno a nejvíce podléhají ti jedinci, kteří jsou na hranici či za hranicí sociální patologie, protože se častěji nacházejí v pásmu snížené intelektové kompetence a jsou i na nižší morální a estetické úrovni.³⁰

Komunikační média se stala neodmyslitelnou součástí kultury. V dnešní době globalizace můžeme říci, že masmédia mají tu moc šířit informace do všech koutů planety a mají tak moc ovlivňovat obrovské množství jedinců. A tuto moc samozřejmě využívají. Bohužel ne tak, jak by si mnozí z nás představovali. Masmédia jistě bezezbytku plní své funkce komunikativní i relaxační. Při pohledu na funkce formativní, mimo funkce manipulační, už je to horší, zejména s funkcí výchovnou. Všichni si uvědomujeme, že v dnešní době dochází k masivní devalvaci hodnot a masmédia tomu úspěšně napomáhají. Vznikají a působí ve společnosti regulované tržními zákonitostmi, snaží se, ke škodě společnosti, prosadit především ekonomicky a méně již kvalitou své programové nabídky. Program je diktován požadavky trhu, podle toho jaký přináší zisk.

Z vlastní zkušenosti můžu konstatovat, že za posledních patnáct let se média stále více propadají do bahna násilí, sexu a bulváru. Dříve se na televizní obrazovce objevovalo násilí či sex po desáté hodině večerní, dnes jsou vraždy a postelové scény běžně vidět na obrazovce v odpoledních hodinách. Bulvární časopisy jsou nejprodávanějším periodikem. Reklama nás dusí na každém kroku, lidé už neví co všechno z toho „nejlepšího“ je lepší.

Podle některých názorů ani sebeotevřenější demokratická společnost nemá takovou moc, aby mohla regulovat obsah masové kultury a formy jejího působení politickým rozhodnutím, zákony či jinými administrativními zákazy a nařízeními. Ukazuje se, že oním regulátorem, který bude mít šanci optimalizovat výběr masmediálních produktů, může být nakonec jen sám adresát.

S tímto názorem souhlasím, pokud se jedná o to, že adresát si může sám regulovat, co si koupí, přečte, na co se bude dívat v televizi či na internetu. Souhlasím,

³⁰ Kraus, B., Poláčeková, V. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 73

že lze těžko regulovat obsah tisku či internetu, nesouhlasím však s tím, že společnost nemá moc regulovat například obsah televizního vysílání. Existuje přece někdo, kdo tvoří televizní program. Je tu přece možnost nařízením či zákonem regulovat množství násilí a reklamy na televizních obrazovkách. Je tu možnost využití veřejnoprávní televize a nejen jí k tomu, aby stát mohl upozorňovat na negativní jevy v naší společnosti a formovat pozitivní vlastnosti občanů. *Pokud může masmédiá ke svým ekonomickým aktivitám využívat soukromý sektor, proč by nemohl masmédiá k výchově svých občanů využívat i stát?*

3.7 Shrnutí

Poslední kapitola první části se zabývá vlivy, které mají nebo by mohly mít vliv na tvorbu hodnot a kriminalitu mládeže. Vlivem dědičných či vrozených osobnostních dispozic, vlivem rodiny, školy, vrstevnické skupiny, volného času a vlivem masmédií a reklamy.

Z vlivů, které prokazatelně ovlivňují vývoj jedince nemůžeme opomenout **dědičné či vrozené osobnostní dispozice**, Je vědecky dokázaným faktem, že delikvence je dědičná. Nedá se to ovšem dokázat tak, že spočítáme, kolik procent delikventní mladistvých má delikventní rodiče. Existují pouze dva důkazní postupy. Jedním z nich je srovnání jednovaječných a dvojevaječných dvojčat, druhým pak studie adoptovaných dětí.

Dalším nepochybně vlivným faktorem, který má vliv na delikventní chování je lehká mozková dysfunkce, v současnosti nazývaná také syndrom hyperaktivity. Současná věda zatím nedokáže říci, co je příčinou, ale nejnovější výzkumy prokazují i dědičnost hyperaktivního chování.

Největší vliv na rozvoj osobnosti a na utváření hodnotového systému mají podle mého názoru dvě rovnocenné instituce - rodina a škola.

Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobit se sociálnímu životu, osvojit si základní návyky a způsoby chování běžné v současné společnosti. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi širokou škálu informací a aktivně je zpracovává podle svých potřeb a v souladu se svými přirozenými vlohami, zkušenostmi. Přivlastňuje si hodnotové orientace rodiny a hledá vzory především

ve svých rodičích a sourozencích. *Rodina* je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování. Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona. *Výchova proti kriminálnímu chování musí být především výchovou k nekriminálnímu chování a tato výchova je možná jen na půdě bezpečných rodinných vztahů a jasné hodnotové orientace rodičů.*

Škola by se neměla zajímat o žáky jen při procesu vzdělávání, neměla by se uzavírat před okolním světem, měla by pohlížet na žáky v celé šíři jejich existence. Měla by se zajímat o prostředí, v kterém žák vyrůstá, o jeho volnočasové aktivity, měla by úzce spolupracovat s rodiči a pokud tato spolupráce selhává, spolupracovat se sociálními pracovníky, policií či jinými organizacemi zabývajícími se péčí o děti a mládež.

Rodina i škola by měly úzce spolupracovat při vytváření osobnosti mladého člověka a měly by přicházející problémy řešit vzájemnou podporou, radou a porozuměním. Škola i rodina mají společnou odpovědnost za rozvíjení se mladé generace a měly by se ve větší míře zaměřit na volnočasové aktivity dětí. Naplňování volného času je úzce spojeno s prosazujícím se hodnotovým systémem mladého člověka, a pokud bude volný čas dětí naplněn aktivitami přinášející pozitivní rozvoj osobnosti, budou děti lépe připraveny postavit se nástrahám, které sebou život přináší.

Vrstevnická skupina je pro dospívající mládež hlavním prostředkem hledání vlastního já. Na prahu dospělosti se stává nejvýznamnější referenční skupinou, zastiňující svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně rodiny. Není však jen bezproblémovým zázemím, hlavně ne pro lidi vyrůstající bez rodičovského zájmu, bez jasných pravidel, ohrožené despotickým chováním rodičů. Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování.

Volný čas je chápán jako prostor, který člověku zůstává po splnění nezbytných činností a povinností spojených s dobou práce, sociálními a biologickými nezbytnostmi. *Teprve jeho naplnění rozmanitými činnostmi z něj však dělá dobu významnou pro člověka i společnost.*

Volný čas je na jedné straně prostorem pro pozitivně cílenou výchovu, na druhé straně může být prostorem pro „nic nedělání“, nudu, ale také pro destruktivní aktivity. Mělo by být v zájmu celé společnosti, aby nejmladší generace měla zabezpečeno kvalitní využívání volného času. Urychlí se tím rozvoj obecných i specifických schopností mladé generace a potlačí se rozvoj negativních sociálních rysů.

Volný čas dětí a mládeže je velké bohatství a možnost společnosti a také velká odpovědnost vůči mladé generaci, budoucnosti a společnosti. Volný čas mladé generace představuje ohromnou disponibilitu společnosti. Kvalitní volnočasové aktivity jsou nejlepší prevencí kriminality. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže může tím, samozřejmě jen do určité míry, nahradit případné nedostatky školského systému a rodinného prostředí. Usměrnování jedince v jeho volném čase je součástí komplexní výchovy a celoživotního vzdělávání osobnosti.

Při úvaze o ***vlivu médií a reklamy*** na vývoj osobnosti, na hodnotový systém dnešní mládeže si musíme uvědomit, že masmédia ovlivňují osobnost člověka v celém rozsahu, ve všech jeho společenských rolích. Míra tohoto ovlivňování je velmi individuální. Podle některých názorů ani sebeotevřenější demokratická společnost nemá takovou moc, aby mohla regulovat obsah masové kultury a formy jejího působení politickým rozhodnutím, zákony či jinými administrativními zákazy a nařízeními. Ukazuje se, že oním regulátorem, který bude mít šanci optimalizovat výběr masmediálních produktů, může být nakonec jen sám adresát.

S tímto názorem souhlasím, pokud se jedná o to, že adresát si může sám regulovat, co si koupí, přečte, na co se bude dívat v televizi či na internetu. Nesouhlasím však s tím, že společnost nemá moc regulovat například obsah televizního vysílání. Nač je potom Rada pro televizní vysílání? Pokud může masmédia ke svým ekonomickým aktivitám využívat soukromý sektor, proč by nemohl masmédia k výchově svých občanů využívat i stát?

II Empirická část

4 Vlastní empirická šetření

Vlastní šetření jsem zaměřil na sběr informací, týkajících se hodnotového systému mládeže na Břeclavsku a na zjištění vlivu hodnotového systému na kriminalitu mládeže. Základní hypotézou, kterou bych chtěl potvrdit či vyvrátit je tvrzení „*Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže*“. V průběhu analýzy shromážděných dat jsem dospěl k tvrzení, „*Hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování*“, jehož pravdivost bych chtěl zde také ověřit.

Je mi jasné, že vzhledem k mým zkušenostem a možnostem, jak časovým, tak materiálním, nemůžu mluvit o vědeckém výzkumu, ale snažil jsem se v rámci krátkodobého průzkumu, pomocí stratifikovaného výběru vzorku o to, aby zjištěná data byla co nejvíce objektivní.

4.1 Hlavní cíle projektu a informace o metodě průzkumu

Cílem práce v rovině teoretické je přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti. V oblasti praktické porovnat vlastní empirická zjištění s výzkumy, které proběhly v minulých letech u nás a na Slovensku a potvrdit či vyvrátit tvrzení „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“, popřípadě pracovní hypotézy, které se objeví v průběhu zpracování dat. Analýzou zjištěných faktů naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

V žádném případě však nebudu mít snahu nabídnout konečné a jediné řešení dané problematiky, na to jsou mé vědomosti příliš malé a možnosti příliš omezené. Vlastní průzkum byl zaměřen na shromáždění názorů a postojů mládeže z Břeclavského regionu na kriminalitu mládeže a na zjištění skutečností vypovídajících o hodnotách, které mládež vyznává. Protože by práce měla nabídnout i možnosti ovlivňování hodnotového systému ve prospěch řešení problému kriminality mládeže, průzkum byl zaměřen i na zjištění, jak tato mládež využívá svůj volný čas. Záleží pak na čitatelích, jestli si z ní vezmou něco do života nebo něco, co by použili při své práci.

Metodou při zpracování práce byla obsahová analýza dostupných materiálů a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů. Pro zjištění vlastních dat, jsem použil jednu ze základních sociologických technik sběru informací – dotazníkové šetření. Při tvorbě vlastního dotazníku jsem se inspiroval dotazníky, jež byly použity při výzkumech realizovaných Ústavem sociálních studií Univerzity Hradec Králové v letech 2000-2003.

4.2 Charakteristika zkoumaného vzorku

Jelikož existuje více pohledů na výklad pojmu „mládež“ a práce se týká problému kriminality, budu se držet výkladu tohoto pojmu podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Podle ustanovení § 2 tohoto zákona se rozumí mládeží děti mladší patnácti let a mladiství (ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku).

Podle výzkumu *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci* byl v době spáchání trestného činu každý pátý obžalovaný žákem základní školy nebo zvláštní školy a pouze necelých 5 % obžalovaných v době spáchání trestného činu studovalo na některé ze středních škol, rozhodl jsem se vytvořit zkoumaný vzorek ze žáků 9. třídy základní školy, 1. a 2. třídy střední školy.

Výběrový soubor v práci tvoří mládež z Břeclavského regionu, ve věku od 14 do 17 let, výjimku tvoří dvě studentky druhého ročníku střední školy ve věku 20 a 21 let, které v průběhu svého studia změnilly školu a z toho důvodu vybočují ze sledované věkové skupiny. *Výběrový vzorek tvoří žáci deváté třídy Základní školy v Kosticích u Břeclavi (21), studenti prvního ročníku Střední průmyslové školy v Břeclavi (23) a studenti druhého ročníku Soukromé střední odborné školy, s.r.o. v Břeclavi (17).* Jedná se o 35 mužů a 26 žen, shodou okolností 35 z nich pochází z vesnice a 26 z města. Reprezentativnost tohoto vzorku je možná diskutabilní, domnívám se však, že pro stejnou věkovou skupinu mládeže z breclavského regionu, je dostačující. Studenti vybraných středních škol pocházejí z širokého okolí Břeclavi a je možné je považovat za zástupce mládeže stejné věkové skupiny z celého breclavského regionu.

4.3 Sběr dat, jejich analýza a interpretace

Pro zjištění vlastních dat, jsem použil jednu ze základních sociologických technik sběru informací - dotazníkové šetření. Vzor dotazníku je Přílohou č. 2.

Dotazníky byly distribuovány na výše uvedené školy se souhlasem vedení školy. Ke sběru dat jsem využil tři dobrovolníky z řad studentů, kteří patřili do zkoumaného vzorku. Dobrovolníci byli poučeni o tom, jak dotazník distribuovat v jednotlivých třídách. Dotazník byl pravdivě prezentován jako dotazník zjišťující vliv hodnotového systému na kriminalitu mládeže. Studenti byli také ujištěni o tom, že dotazník je anonymní a není ho nutné podepisovat.

Protože dotazník obsahuje data týkající se situace v rodině, kriminality, užívání alkoholu a drog, rozhodl jsem se pro zvýšení pocitu diskrétnosti, že studenti mohli dotazníky po vyplnění vložit do obálky a zalepit. Mohlo to přispět i k větší objektivitě šetření. Studenti podle mého mínění otevřeněji odpovídali na položené otázky.

Z provedeného šetření jsem analýzou shromážděných dat dospěl k následujícím zjištěním:

▪ Rodinné zázemí

Co se týče rodinného zázemí zkoumané mládeže 33 % dětí ze zkoumaného vzorku žije v neúplné rodině, což odpovídá celorepublikovému průměru a potvrzuje to dříve zjištěná fakta, že každé třetí dítě žije v neúplné rodině.

Celkem 87 % dotázaných uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je průměrná, pouze 5 % studentů vidí ekonomickou situaci své rodiny jako nadprůměrnou a dalších 5 % uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je podprůměrná, 3 % dotázaných na uvedenou otázku neodpověděli.

Tento stav odpovídá i pocitům v dnešní společnosti, ale zjištěná data nemají podle mého velkou výpovědní hodnotu. Mládež v tomto věku má někdy tak vysoké požadavky na své rodiče, co se týče kapesného, oblečení, sportovního vybavení, elektroniky a uspokojování všech svých koníčků, že mnohdy i ekonomicky silní rodiče odmítají svým dětem plnit přehnané požadavky. Záleží také na subjektivním pocitu každého jednotlivce, někdo potřebuje k životu míň někdo víc. Každý jedinec je jiný a má jiný žebříček hodnot.

▪ **Vztah ke škole**

Jen 25 % dotazovaných je spokojeno, co se týče vztahu ke škole, 23 % pociťuje ve škole nudu, 47 % se cítí průměrně, 2% dotázaných odpověděli, že jejich vztahy ke škole jsou hrozné a 3 % se cítí ve škole nešťastní, například proto, že mají problém s učením nebo by chtěli chodit na jinou školu.

Je zřejmé, že učitelé musí odložit svoje přesvědčení, že nejdůležitější na výchovně vzdělávacím procesu je pouze žáky něco naučit bez ohledu na konkrétní životní situaci, v níž se právě nacházejí, a škola obecně by se měla zaměřit spíše na to, aby naučila mládež žít v reálném světě. Vtáhnout děti do dění ve škole tím, že je bude učit praktické věci užitečné pro jejich další život. Vzdálit se teorii a přiblížit se praxi.

▪ **Životní spokojenost**

Na rozdíl od vztahů ke škole, se svým životem je spokojeno 61 % dotazovaných, 15 % pociťuje nudu, 21 % považuje svůj život za průměrný. Bohužel 3 % z dotazovaných se cítí ve svém životě hrozně. Jeden z nich pravděpodobně proto, že pochází z rodiny, jejíž ekonomickou situaci považuje za podprůměrnou, jeho problémem je, že nemá peníze a chtěl by se bavit s přáteli a mít vlastní byt, což je v jeho věku těžce dosažitelný cíl. Další se cítí hrozně pravděpodobně proto, že pociťuje ve svém životě nudu, jeho volný čas vyplňuje nuda, počítač a televize. Tyto problémy by jistě vyřešila nabídka volnočasových aktivit, přístupných i pro děti z nemajetnějších rodin, zaměřená na věkovou skupinu dětí od 14 – 18 let.

Ohledně problémů, které v době průzkumu trápily dotazované žáky a studenty, vyšlo najevo, že se jedná většinou o problémy spojené s obdobím dospívání. Někteří z dotazovaných měli problémy rázu „*bydlím někde, kde bydlet nechci*“, „*nemám peníze*“, „*problém s policií kvůli rvačce, kterou jsem nezačal, ale skončil*“, „*nemám přítele*“, další měli problémy s rodiči, se školou, s učením, zdravotní. Jedním z problémů byla i šikana na základní škole. *K problémům se přihlásilo celkem 29 % dotazovaných, 51 % problémy v uvedené době nemělo a 20 % na otázku neodpovědělo.*

Pokud jde o otázku, *kdo dotazovaným pomáhá řešit problémy, pokud nějaké mají,* odpovědělo 34 % z nich, že řeší svoje problémy sami, s pomocí rodičů i kamarádů, 21 % pomáhají řešit problémy pouze kamarádi, 16 % si řeší svoje problémy pouze sami, 5 % pomáhají řešit problémy jen rodiče, 5 % partner, pouze 4 % řeší problémy za

pomoci rodičů a odborníků (např. učitele), 15 % z dotazovaných na tuto otázku neodpovědělo.

▪ Hodnotová orientace

V dotazníku byla respondentům položena otázka, „Jaké hodnoty podle Vás uznávají Vaši přátelé a kamarádi?“ Pro tuto formu jsem se rozhodl z toho důvodu, aby odpovědi zahrnovaly i přátele a kamarády dotazovaných, tedy co nejširší skupinu jejich vrstevníků. Vytvořil jsem tabulku, která obsahovala třináct hodnot a respondenti měli možnost přiřadit každé hodnotě pořadí od nejdůležitější „1“ až po nejméně důležitou „13“. Polovina z dotazovaných řadí některé uvedené hodnoty, co se týče důležitosti, na stejnou úroveň a přiřadila proto stejné pořadí zároveň i několika nabízeným hodnotám. Aby byl obraz o hodnotovém žebříčku zkoumané mládeže co nejvěrnější, rozhodl jsem se sestavit pořadí hodnot na základě indexů hodnot 1 – 13 (čím nižší index, tím vyšší důležitost mládež dané hodnotě přisuzuje). Následující tabulka 4.3.1. ukazuje hodnoty, které jsou součástí zkoumané hodnotové baterie a zároveň informuje o indexu hodnoty a o pořadí v hodnotovém žebříčku sestaveném na základě indexů hodnot.

Tabulka 4.3.1

Hodnota	Pořadí	Index
Přátelství	1	3,23
Zdraví	2	3,57
Láska	3	3,67
Partner	4	4,42
Svoboda	5	5,02
Rodina a děti	6	5,05
Vzdělání	7	5,46
Pravda, poznání	8	6,02
Uspokojování svých zájmů, koníčků	9	6,11
Plat, další příjmy	10	6,56
Rozvoj vlastní osobnosti	11	6,69
Úspěšnost v zaměstnání	12	6,70
Zajímavá práce	13	7,13

Jak je vidět z tabulky, zkoumaná mládež dává největší přednost hodnotě **přátelství**, což podle mého odpovídá dané věkové skupině 14-21 let. V tomto věku jsou pro mládež přátele a kamarády prioritou, alespoň co se týče sociálních vztahů.

Hodnota **zdraví** je podle indexu hodnot 3,57 na druhém místě, ale o důležitosti, kterou zdraví mládež přikládá, svědčí i to, že celkem 46 % respondentů přiřadilo zdraví nevyšší hodnotu v žebříčku hodnot. *Každý dnes ví, že dobré zdraví je předpokladem pro jakoukoliv další činnost v životě člověka.*

Na třetím místě se umístila hodnota **láska** – index 3,67. Láska k druhému patří mezi nejdůležitější hodnoty člověka. Asi mi všichni dají zapravdu, že bez lásky by byl svět strašně nudný. *Platí rčení, láska bolí, ale na druhou stranu i tvrzení, tam kde je láska, je i štěstí.*

Hodnota **partner** úzce souvisí s hodnotou láska a není divu, že s indexem 4,42 tuto hodnotu následuje. Pro zkoumanou věkovou skupinu 14-21 let je samozřejmé, že hodnotě láska a partner je přikládána velká váha. V tomto období mládež zažívá první lásky, první sexuální zkušenosti i první rozchody a zklamání. Partner začne být v určitém věku důležitější než kamarádi.

Svobodě přikládá mládež v tomto věku také velkou důležitost, zaujímá pátou pozici s indexem 5,02. Svobodu chápeme jednak ve smyslu osobního stavu. Stále více se vzdaluje doba, kdy mladí lidé uzavírají manželství, stále přibývá párů, žijících takzvaně „na zkoušku“. Mladí lidé stejné věkové skupiny jako je zkoumaný vzorek budou ještě mnoho let dávat přednost svobodě před manželstvím, rodinou a dětmi. Na druhé straně mnozí myslí na svobodu ve smyslu demokracie. Dnešní mládež, podle mého mínění bere svobodu v tomto slova smyslu jako samozřejmost, do které se narodili a v které vyrůstali.

Hodnota **rodina a děti** zaujímá s indexem 5,05 šestou pozici. Co se týče počtu respondentů, kteří tuto hodnotu řadí spolu s jinými hodnotami na první místo ve svém žebříčku hodnot, bylo to celkem 26 % dotázaných a v tomto směru se hodnota rodina a děti umístila na čtvrtém místě hned za hodnotou láska. Ve větší míře chápe mládež vztah k této hodnotě jako vztah ke své současné rodině, rodičům a sourozencům než jako vztah ke své budoucí vlastní rodině. V každém případě rodina zaujímá ve všech výzkumech zabývajících se hodnotami, stejně jako v mém šetření, přední místo na hodnotovém žebříčku společnosti.

Sedmé místo, což mě osobně mile překvapilo, obsadila hodnota **vzdělání** s indexem 5,46. Mládež si v dnešní době většinou uvědomuje, že vzdělání je pro její

další život nezbytné. Není tedy ani překvapením, že hned následující osmé místo zaujímá hodnota **pravda a poznání** – index 6,02.

Typická hodnota spojená se sférou volného času **uspokojování svých zájmů a koníčků** obsadila s indexem 6,11 deváté místo v naší zkoumané baterii hodnot. Vzhledem k tomu, že mládež má dostatek volného času, jehož využití bylo ostatně také obsahem provedeného průzkumu, předpokládal jsem, že se tato hodnota objeví někde na předních místech žebříčku hodnot.

Na posledních místech, což mě také osobně překvapilo, se objevily hodnoty **plat a další příjmy** – index 6,56, **rozvoj osobnosti** – index 6,69, **úspěšnost v zaměstnání** s indexem 6,7 a **zajímavá práce** – index 7,13. Je to dáno pravděpodobně tím, že průzkum byl zaměřen na mládež v počátečním stádiu přípravy na budoucí zaměstnání a z pohledu mladého člověka je jistě nástup do práce hubou daleké budoucnosti. Přesto jsem očekával, že v dnešní materialisticky založené společnosti, budou tyto hodnoty více preferovány.

▪ **Postoje mládeže k alkoholu a drogám**

Co se týče zkušenosti s alkoholem, pouze jeden z dotazovaných odpověděl, že alkohol nezkusil, 36 % dotazovaných už někdy alkohol zkusilo, více jak 55 % z nich pije alkohol občas, 7 % dotázaných pije alkohol pravidelně. Pokud si uvědomíme, že drtivé většině z nich nebylo ještě 18náct let, jsou tato zjištění alarmující. Tyto zjištění jsem očekával, protože k alkoholu se naše společnost staví více než tolerantně. Děti odmalička vidí u svých rodičů, že při každé „vhodné“ příležitosti se konzumuje alkohol. Rodiče by se měli zamyslet nad tím, jestli dávají svým dětem dobrý příklad.

Co se týče zkušenosti s tvrdou drogou je situace „lepší“. Celkem 92 % dotázaných odpovědělo, že tvrdou drogu nezkusili. Oproti tomu tvrdou drogu zkusili (2 %) a občas tvrdou drogu bere (6 %) dotázaných, zneklidňující na tom je, že někteří z nich chodí ještě na základní školu.

Pro lepší pochopení postojů mládeže k alkoholu, drogám, ale i ke kriminalitě, o které se zmíním později, jsem vytvořil níže uvedenou tabulku číslo 4.3.2 s výroky, v které měli respondenti zhodnotit výroky podle pětistupňové škály od 1 – velmi souhlasím, 2 – souhlasím, 3 – nevím, 4- nesouhlasím až po 5 – velmi nesouhlasím.

Tabulka 4.3.2

Výrok	Index
„Na lhaní není nic špatného“	3,72
„Na pití alkoholu není nic špatného“	3,03
„Na braní drog není nic špatného“	4,59
„Na krádeži není nic špatného“	4,60
„Na násilí vůči druhému není nic špatného“	4,46

Z tabulky je vidět, že *lhaní nepřikládá dnešní mládež velkou důležitost*. S uvedeným výrokem souhlasí 11 % respondentů. Co taky můžeme čekat od mládeže, když se u nás lže i na půdě parlamentu.

Výrok „Na pití alkoholu nevidím nic špatného“ hodnotí 39 % dotázaných odpovědí „nevím“, 33 % dotázaných *nevidí na pití alkoholu nic špatného*, 28 % s daným výrokiem *nesouhlasí či zásadně nesouhlasí*. Tomu odpovídá i index 3,03. Při toleranci s jakou naše společnost přistupuje k pití alkoholu se to však dalo očekávat.

Většina z těchto dotázaných potvrdila svým postojem k drogám pravdivost své odpovědi, že *nesouhlasí (21 %) či zásadně nesouhlasí (70 %)* s tvrzením „Na braní drog není nic špatného.“ Velmi s uvedeným výrokiem souhlasí 2 % dotázaných, 7 % dotázaných *neví* jestli na braní drog je něco špatného. Tomu odpovídá index 4,59.

I když je drogová situace u nás stále vážná, za poslední léta se přece jenom zlepšila. Mládež je lépe informovaná, což potvrzuje i to, že 92 % dotazovaných se setkala s informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka, 6 % z dotázaných odpovědělo, že se s prevencí nesetkali. Pravděpodobně to byli právě ti, co občas drogu berou. Jeden z dotazovaných na otázku neodpověděl. Tyto informace se mládež v mnoha případech dozvěděla z několika zdrojů současně, většinou ze školy a od rodičů. Ve škole tyto informace slyšelo 75 % dotazovaných, od rodičů 33 %, z médií 23 % a od přátel 20 % odpovídajících.

▪ **Postoje mládeže ke kriminalitě**

Jelikož se práce týká i problému kriminality, několik otázek bylo nasměřováno i k tomuto problému. Z celkového počtu dotazovaných 31 % odpovědělo, že se sami

nebo někdo z jejich známých, dopustili jednání, jež by mohlo být považováno za trestný čin, 8 % z nich připustilo, že budou mít v budoucnu problémy se zákonem.

Výčet příčin tohoto jednání je zajímavý a většinou odpovídá zjištěným teoretickým poznatkům. Příčinou byla např. touha zkusit porušit zákon a připadat si výjimečný, dále zvýšení adrenalinu, peníze, poznání, špatné rodinné vztahy, touha vyhrabat se z problémů, zoufalost, „machrování“, špatní kamarádi, nuda, „abst'ák“ nebo „neuvědomění si, co se může stát“.

Co se týče postojů vybraných jedinců ke kriminalitě, jen 2 % z nich souhlasí s výrokem „*na krádeži není nic špatného*“. S tímto výrokem nesouhlasí 28 % a zásadně nesouhlasí 67 % dotázaných. To odpovídá i hodnocení s nejvyšším dosaženým indexem 4,60. S výrokem „*na násilí vůči druhému není nic špatného*“ souhlasí 5 %, neví 8 %, nesouhlasí 23 % a zásadně nesouhlasí 64 % dotázaných, což odpovídá indexu 4,46. Většina mladých lidí z mnou vybraného vzorku má ke kriminalitě obecně negativní postoj.

▪ **Volný čas**

Protože práce má nabídnout i možnosti ovlivňování hodnotového systému ve prospěch řešení problému kriminality mládeže, průzkum byl zaměřen i na to, jak tato mládež využívá svůj volný čas. K tomuto účelu jsem v prováděném průzkumu realizoval časový snímek, který přinesl množství zajímavých informací.

Mládež tvořící průzkumný vzorek disponuje v průměru necelými 7 hodinami volného času denně. Nejvíce času zabírá čas strávený **u počítače** – průměrně 2 hodiny denně. Mládež v tomto věku už k počítači netáhnou ani tak hry, jako hledání informací na internetu, stahování hudby a filmů a hlavně komunikace s kamarády a hledání nových virtuálních kamarádů. Nové technologie a programy, jako jsou icq, skype a jiné jim k tomu úspěšně pomáhají.

Necelou 1 a ½ hodinou denně následuje **sledování televize**. To se ovšem dalo očekávat, protože tato činnost ve většině průzkumů zabírá přední místa žebříčku.

Potěšilo mě, že průměrně ¾ hodiny denně mládež věnuje **lehké pohybové aktivitě** (procházky aj.), a že v těsném závěsu ji následuje **sportovní aktivita** (je to však dosti

zavádějící údaj, protože někdo se věnuje sportu 20 hodin týdně a druhý vůbec). Je pravdou, že sportu věnuje mládež stále méně času.

Čas strávený na diskotéce zabírá průměrně ½ hodiny denně, zneklidňující je, že stejnou dobu zabere i **čas strávený v hostinci, baru, kavárně** nebo jiném podobném zařízení. Tuto aktivitu jsem do nabídky volného času zahrnul z toho důvodu, že při konzultaci o vhodnosti dotazníku s jedním z řad zkoumaného vzorku, padl dotaz „A kde máš hospodu? Víš kolik tam trávíme času?“ Tento čas prý netráví konzumací alkoholu (i když celých 55 % ze zkoumané skupiny pije občas alkohol, podle mého je to ve většině případů mimo podobná zařízení), ale spíše tomu, že „posedí a pokecají.“ Je to dáno i tím, že u nás je málo vhodných míst, kde by se mohla mládež v tomto věku setkávat.

Něco kolem dvaceti minut denně zabere **nuda** a bohužel ještě méně – průměrně ¼ hodiny denně se mládež věnuje **kultuře** a to i přesto, že tato oblast pokrývá mimo návštěvy kulturních akcí, kina, divadla i četbu a poslech hudby.

Jako zajímavé a pro návrh řešení dané problematiky i důležité, pokládám odpovědi na téma, co by dotazovaná mládež dělala nejraději ve volném čase, kdyby si mohla vybrat a na dotazy „Co se Vám ve Vašem okolí nelíbí?“ a „Co navrhuje, aby se změnilo?“

Většina by ve svůj volný čas trávila nejraději s kamarády, s přítelem či přítelkyní, s rodinou. Nejraději by se věnovali sportovní činnosti všeho druhu – plavání, fotbalu, hokeji, jízdě na kolečkových bruslích, skateboardingu, airsoftu, ale často by rádi jenom spali, užívali si života a věnovali se svým koníčkům, četli si.

Některým se nelíbí chování „určitých“ jedinců nebo lidí, kteří vyvolávají konflikty, mnohým se nelíbí Romové (ne proto, že by to byli rasisti, ale proto, že „dělají nepořádek a jsou vulgární“), krádeže a násilí, nedostatek anonymity, znečištěné životní prostředí. O tom, že si mládež všimá i dění ve společnosti svědčí i odpovědi typu „nelíbí se mi chování politiků a jim podobných týpků“ nebo „nelíbí se mi náš starosta, je to rasista“.

Jsou zde i názory vypovídající o současné situaci a některé předkládají návrhy na řešení negativních jevů, např. „Nezletilí kouří cigarety, marihuanu, pijí alkohol, je pro ně málo aktivit“, „Nelíbí se mi rasismus, ale jako bílý si připadám více šikanovaný než údajně rasová menšina (Romové)“, „Nelíbí se mi přístup dětí

(pubertáků) k rodičům a starším osobám“, „V mé vesnici je negativní kouření nezletilých uprostřed vesnice a na každém rohu grafity. Navrhl bych na nejkritičtější místa kamerový systém a tyto skutky opravdu trestat“, „Málo skateparků, ploch na basket, legální zeď na grafity, vystěhovat feťáky.“

Je vidět, že i někteří jedinci z řad mládeže by měli co říct k řešení mnoha negativních jevů ve společnosti. Dospělí by se mládeže měla více ptát na jejich názor a společnost by měla mládeži umožnit větší participaci na změnách v jejich okolí. Mnohdy by to vyřešilo spoustu zbytečných problémů.

4.4 Shrnutí

Vlastní šetření jsem zaměřil na sběr informací, týkajících se hodnotového systému mládeže na Břeclavsku a na zjištění vlivu hodnotového systému na kriminalitu mládeže. Základní hypotézou, kterou bych chtěl potvrdit, či vyvrátit je tvrzení „*hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže*“ a dále bych chtěl potvrdit hypotézu „*hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování*“, k níž jsem dospěl v průběhu analýzy shromážděných dat.

Cílem práce v rovině teoretické je přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti. V oblasti praktické porovnat vlastní empirická zjištění s výzkumy, které proběhly v minulých letech u nás a na Slovensku a potvrdit či vyvrátit výše uvedené hypotézy. Analýzou zjištěných faktů naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

Výběrový soubor v práci tvoří mládež z Břeclavského regionu, ve věku od 14 do 17 let, výjimku tvoří dvě studentky druhého ročníku střední školy ve věku 20 a 21 let, které v průběhu svého studia změnilly školu a z toho důvodu vybočují ze sledované věkové skupiny. *Výběrový vzorek tvoří žáci deváté třídy Základní školy v Kosticích u Břeclavi (21), studenti prvního ročníku Střední průmyslové školy v Břeclavi (23) a studenti druhého ročníku Soukromé střední odborné školy, s.r.o. v Břeclavi (17).* Jedná se o 35 mužů a 26 žen, shodou okolností 35 z nich pochází z vesnice a 26 z města.

Metodou při zpracování práce byla obsahová analýza dostupných materiálů a z ní logické a deduktivní vyvození závěrů. Pro zjištění vlastních dat, jsem

použil jednu ze základních sociologických technik sběru informací – dotazníkové šetření. Dotazníky byly distribuovány na výše uvedené školy se souhlasem vedení školy za pomoci dobrovolníků z řad studentů.

Z provedeného šetření jsem analýzou shromážděných dat dospěl k následujícím zjištěním:

- **Rodinné zázemí**- 33 % dětí ze zkoumaného vzorku žije v neúplné rodině, 87 % dotázaných uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je průměrná, pouze 5 % studentů uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je nadprůměrná a dalších 5 % uvedlo, že je podprůměrná,

- **Vztah ke škole** - 25 % dotazovaných je spokojeno, co se týče vztahu ke škole, 23 % pociťuje ve škole nudu, 47 % se cítí průměrně, 2% dotázaných odpověděli, že jejich vztahy ke škole jsou hrozné a 3 % se cítí ve škole nešťastní,

- **Životní spokojenost** - se svým životem je spokojeno 61 % dotazovaných, 15 % pociťuje nudu, 21 % považuje svůj život za průměrný, 3 % z dotazovaných se cítí ve svém životě hrozně. K tomu, že má v současnosti problémy se přihlásilo 29 % dotazovaných. Své problémy si 34 % dotazovaných řeší sami, zároveň s pomocí rodičů a kamarádů, 21 % pomáhají řešit problémy pouze kamarádi, 16 % dotazovaných si řeší svoje problémy pouze sami, 5 % pomáhají řešit problémy jen rodiče, 5 % partner a pouze 4 % řeší problémy za pomoci rodičů a odborníků (např. učitele), 15 % z dotazovaných na tuto otázku neodpovědělo,

- **Hodnotová orientace** – zkoumaná mládež dává největší přednost hodnotě *přátelství*, následuje hodnota *zdraví*, o důležitosti, kterou zdraví mládež přikládá, svědčí i to, že celkem 46 % respondentů přiřadilo zdraví nevyšší hodnotu v žebříčku hodnot. Na třetím místě se umístila hodnota *láska*. Láska k druhému patří mezi nejdůležitější hodnoty člověka. Hodnota *partner* úzce souvisí s hodnotou láska a není divu, že tuto hodnotu následuje. *Svobodě* přikládá mládež v tomto věku také velkou důležitost, zaujímá pátou pozici. Následuje hodnota *rodina a děti*. Sedmé místo, což mě osobně mile překvapilo, obsadila hodnota *vzdělání*. Na posledních místech, což mě také osobně překvapilo, se objevily hodnoty *plat a další příjmy, rozvoj osobnosti, úspěšnost v zaměstnání a zajímavá práce*. (více tabulka 4.3.1),

▪ **Postoj mládeže k alkoholu** - 36 % dotazovaných už někdy alkohol zkusilo, více jak 55 % z nich pije alkohol občas, 7 % dotázaných pije alkohol pravidelně. Na pití alkoholu nevidí nic špatného 33 % dotázaných,

▪ **Postoj mládeže k drogám** - 92 % dotázaných odpovědělo, že tvrdou drogu nezkusili, 2 % to někdy zkusili a občas tvrdou drogu bere 6 % dotázaných, 2 % procenta z dotázaných nevidí na braní drog nic špatného. 92 % dotazovaných se setkala s informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka a to většinou ze školy a od rodičů,

▪ **Postoje mládeže ke kriminalitě** - 31 % odpovědělo, že se sami nebo někdo z jejich známých, dopustili jednání, jež by mohlo být považováno za trestný čin, 8 % z nich připustilo, že budou mít v budoucnu problémy se zákonem. Příčinou byla např. zvýšení adrenalinu, peníze, poznání, špatné rodinné vztahy, zoufalost, „machrování“, špatní kamarádi, nuda, „abst'ák“ nebo neuvědomění si, co se může stát. S výrokem „na krádeži není nic špatného“ nesouhlasí a zásadně nesouhlasí 95 % dotázaných. S výrokem „na násilí vůči druhému není nic špatného“ souhlasí 5 % a nesouhlasí nebo zásadně nesouhlasí 87 % dotázaných. Většina mladých lidí z mnou vybraného vzorku má ke kriminalitě negativní postoj,

▪ **Volný čas**- Mládež tvořící průzkumný vzorek disponuje v průměru necelými 7 hodinami volného času denně. Nejvíce času zabírá čas strávený *u počítače* – průměrně 2 hodiny denně. Necelou 1 a ½ hodinou denně následuje *sledování televize*. Průměrně ¾ hodiny denně mládež věnuje *lehké pohybové aktivitě* (procházky aj.), a v těsném závěsu ji následuje *sportovní aktivita* (je to však dosti zavádějící údaj, protože někdo se věnuje sportu 20 hodin týdně a druhý vůbec). *Čas strávený na diskotéce* zabírá průměrně ½ hodiny denně, zneklidňující je, že stejnou dobu zabere i *čas strávený v hostinci, baru, kavárně* nebo jiném podobném zařízení. Něco kolem dvaceti minut denně zabere *nuda* a bohužel ještě méně – průměrně ¼ hodiny denně se mládež věnuje *kultuře* a to i přesto, že tato oblast pokrývá mimo návštěvy kulturních akcí, kina, divadla i četbu a poslech hudby.

Jako zajímavé a pro návrh řešení dané problematiky i důležité, pokládám odpovědi na téma, co by dotazovaná mládež dělala nejraději ve volném čase, kdyby si mohla vybrat a na dotazy „Co se Vám ve Vašem okolí nelíbí?“ a „Co navrhuje, aby se změnilo?“ Většina by ve svůj volný čas trávila nejraději s kamarády, s přítelem nebo

přítečkyní, s rodinou. Nejrady by se věnovali sportovní činnosti všeho druhu, často by rádi jenom spali, užívali si života a věnovali se svým koníčkům, četli si.

Jsou zde i názory vypovídající o současné situaci a některé dávají i návrhy na řešení negativních jevů. Dospělí by se mládeže měli více ptát na její názor a společnost by měla mládeži umožnit větší participaci na změnách v jejich okolí. Mnohdy by to vyřešilo spoustu zbytečných problémů.

5 Empirické výzkumy z minulých let

Shromáždit výzkumné projekty zabývající se hodnotovým systémem mládeže a jeho vlivem na kriminalitu mládeže, bylo těžkým úkolem. Většina prováděných výzkumů se zabírá širokým spektrem vlivů působících na vznik tohoto negativního jevu. Proto jsem se rozhodl shromáždit data z několika výzkumů prováděných u nás a na Slovensku, jejichž analýzou a srovnáním s daty mého vlastního šetření, bych mohl splnit mnou stanovený cíl práce.

5.1 Výsledky výzkumu v České republice

Nejdříve bych si dovilil prezentovat poznatky empirických výzkumů, které byly realizovány výzkumným týmem Petra Saka v roce 2002. Z velkého množství shromážděných dat jsem využil jen část dat, které popisují hodnotové preference a strukturu hodnot mládeže.

Respondenti se zde vyjadřovali k jednotlivým hodnotám pomocí pětistupňové škály. Stupeň jedna znamená nejmenší význam, stupeň pět největší význam. Z četností byly spočítány pro každou hodnotu indexy jako vážené aritmetické průměry a na základě těchto indexů byla sestavena podle velikosti indexů tabulka, která je výpovědí o hodnotové orientaci mládeže v roce 2002. V příložené tabulce číslo 5.1.1 jsou z velkého množství dat vybrány ty, které jsou podle mého nejzajímavější.

Na základě analýzy indexů hodnot uvedených v tabulce můžeme vyvodit, že zdraví je připisována největší hodnota ve všech věkových skupinách. Česká společnost si uvědomuje, že zdraví je naprosto prvotní. *Zdraví je předpokladem všech ostatních aktivit, bez zdraví ztrácí plno věcí význam, láska nemůže být plně prožita, materiální statky se stávají bezcenné.* Navzdory prvnímu místu v žebříčku hodnot roste u mládeže závislost na drogách, alkoholismus a nikotinismus. Druhé místo zaujímá láska a opět se hodnoty u všech věkových skupin moc neliší. *Lásce přikládá česká společnost opravdu velký význam.* Na třetím místě je hodnota „mír, život bez válek“. V dnešní době, kdy nám globální média ukazují neustálou přítomnost války, terorismu a násilí, tato hodnota nabývá opět na důležitosti. Na dalším místě je hodnota „partner“.

Zatímco láska je hodnota spojená s nejmladší sledovanou skupinou, hodnota „životní partner patří k věku 19-23 let. Ve věkové skupině 24-30 let převládá hodnota „rodina a děti“. Mládež ve věku 15-18 let více preferuje vzdělání, demokracii, soukromé podnikání a společenskou prestiž. Mládež ve věku 19-23 let má nejvyšší indexy u hodnot životní partner, zajímavá práce a Bůh. Nejstarší skupina preferuje rodinu a děti, rozvoj vlastní osobnosti a veřejně prospěšnou činnost.³¹

Tabulka 5.1.1.

Indexy hodnot ve věkových skupinách 2002	Věkové skupiny			
	15-18	19-23	24-30	Celkem
Zdraví	4,76	4,87	4,88	4,85
Láska	4,64	4,68	4,66	4,66
Životní partner	4,39	4,65	4,61	4,59
Svoboda	4,58	4,56	4,50	4,53
Přátelství	4,55	4,58	4,45	4,51
Rodina a děti	4,16	4,48	4,54	4,45
Pravda, poznání	3,97	4,20	4,19	4,15
Zajímavá práce	4,01	4,06	4,00	4,02
Rozvoj vlastní osobnosti	3,99	3,98	4,05	4,02
Plat, další příjmy	3,93	3,98	3,86	3,91
Úspěšnost v zaměstnání	3,90	3,88	3,88	3,88
Vzdělání	3,97	3,77	3,90	3,87
Uspokojování svých zájmů, koníčků	3,84	3,86	3,71	3,78

Drogy a hodnotový systém

Vývoj mládeže v oblasti konzumace drog (alkoholových i nealkoholových) je velmi nepříznivý a má celou řadu negativních důsledků. Jedná se o zdravotní stav populace, dopad na demografický vývoj, ekonomické dopady. Snižuje se bezpečnost společnosti. Jedinci závislí na drogách postupně přecházejí na kriminální obstarávání drog či peněz na drogy. Drogově závislí ztrácejí sebekontrolu a jsou schopni páchat činy, jichž by se za normálního stavu nedopouštěli.³²

Pokud mluvíme o drogově závislé mládeži, mluvíme o jedincích nebo skupinách podílejících se velkou měrou na kriminalitě mládeže. Konzumace drog

³¹ Sak, P. - Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, str. 10-12

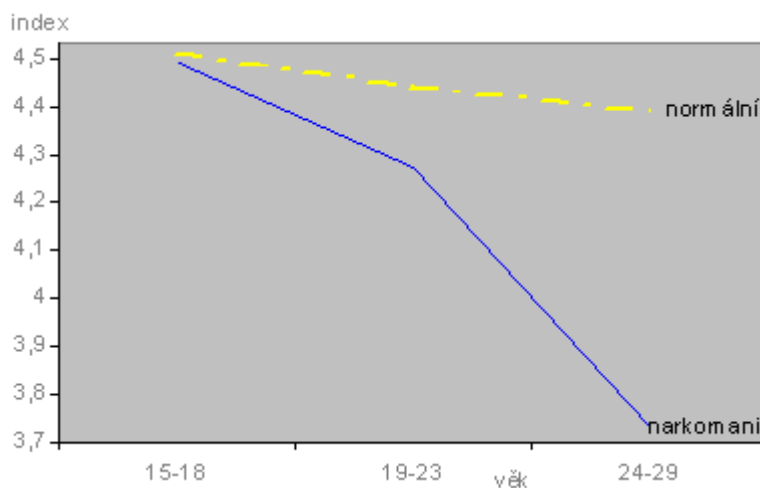
³² Sak, P. - Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, str. 87

je velmi úzce spojena s kriminalitou i s celkovou destrukcí osobnosti, tedy i se změnou hodnotového žebříčku takto „nemocných“ jedinců. Slovo „nemocný“ v tomto případě plně vystihuje daný problém a naše společnost by si měla uvědomit, že pokud chce problém kriminality drogově závislých řešit, měla by se k závislosti těchto jedinců stavět jako k chorobě, která vyžaduje dlouhodobé léčení.

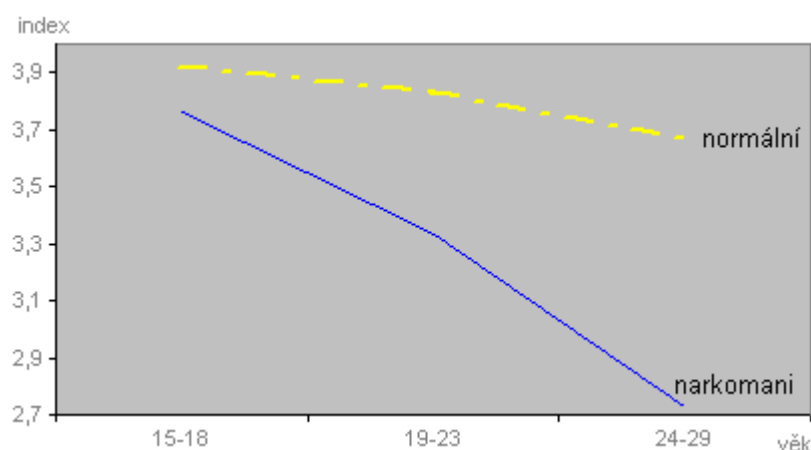
V rámci grantu ministerstva vnitra ČR *"Diagnóza, prognóza a možnost resocializace skupin ohrožených sociálně negativním vývojem, se zvláštním zřetelem na mládež"* byly realizovány výzkumy týkající se vlivu drogové závislosti na hodnotový systém. Hlavní metodou těchto výzkumů byla komparace. U všech souborů a respondentů byly shromážděny data v rozsahu téměř 500 znaků. Porovnávaly se data souborů a věkových skupin a na základě získaných informací se zjišťovala normalita a normální vývoj na rozdíl od deviance a deviantního vývoje. Zjišťované údaje a celý projekt otázek byl z hlediska respondenta dosti náročný, proto byl zvolen standardizovaný rozhovor.

Jedním z témat výzkumu byla analýza hodnotových orientací. Mimo jiné se sledoval a analyzoval vývoj hodnot v závislosti na věku u skupin, podle míry kontaktu s drogou (nezkusil, zkusil, občas, pravidelně). *Srovnání vývoje hodnot v závislosti na zkušenosti s drogou můžeme vidět v tabulce 5.1.2, která je součástí Přílohy č.1. Celkově lze ze srovnání vyvodit, že u narkomanů dochází k prudké devalvaci hodnot. K ilustraci tohoto pohybu předkládám grafy, které dokládají tuto proměnu u hodnoty přátelství a vzdělání a tím také osobnosti narkomana.*

Vývoj hodnoty přátelství u narkomanů a normální mládeže

Vývoj hodnoty vzdělání u narkomanů a normální mládeže

U hodnoty vzdělání vidíme pokles významu hodnoty v závislosti na věku u obou souborů. Lze říci, že u narkomanů motivace ke vzdělávání postupně vysychá.

To platí i celkově o vývoji hodnotové orientace narkomanů. Postupně význam všech hodnot klesá, ztrácí se základní motivace narkomanů k čemukoliv, zřejmě kromě drogy. *Droga představuje žárlivého milence, který nesnese žádného soka a konkurenta a tomu, kdo se droze oddá, odstraní postupně všechny jeho zájmy.*

Problematika rodinného zázemí a růstu kriminality dětí a mládeže

Jako velmi zajímavé shledávám i výsledky dvouletého výzkumu *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci*, který se zabýval problematikou rodinného zázemí a růstem kriminality dětí a mládeže. Byl zaměřen na zmapování, popis a analýzu základních charakteristik dětí s prekriminálními rysy, vycházel z obecně přijímaného názoru, že dlouhodobější perspektiva omezování kriminality v naší zemi je spojena především s adekvátní socializací nejmladší generace, dítěte ohroženého delikventním vývojem.

Výzkum byl zaměřen na děti do patnácti let, neboť socializační a resocializační snahy v pozdějším věku jsou, jak známo, méně účinné a navíc nesrovnatelně náročnější po všech stránkách. *Platí zde lidové přísloví, že „malá chyba na počátku může způsobovat velkou chybu na konci“.*

Bylo vybráno 133 problémových dětí ve věku 7 - 15 let, z toho bylo 99 chlapců (74,4 %) a 34 dívek (25,6 %). Věkové rozložení bylo, ve shodě s realitou, velmi nerovnoměrné. V souboru bylo 33,6 % romských dětí, resp. dětí, jejichž rodiny se samy považují za romské. Oba rodiče se starali o dítě pouze v menším počtu případů a navíc počet takových rodin v průběhu let klesal.

Samotná neúplnost rodiny však nemusí být z výchovného hlediska fatální, pokud osamocení rodič volí vhodnou výchovnou strategii. Tato schopnost však byla postrádána u většiny rodičů sledovaných dětí. V rodinách sledovaných dětí se podle očekávání vyskytovaly mnohé sociálně patologické jevy. *Výsledkem bylo konstatování, že sledované děti mají dle předpokladů ztížený start do života.*

Rodiny dětí, které mají problémy s kriminalitou a patologickým jednáním obecně, vykazují mnohé závažné poruchy a nejsou příliš stabilní. Matky i otcové dětí mají velmi nízké vzdělání a tomu odpovídající kvalifikaci, přičemž živitelé rodin jsou často bez zaměstnání, případně s rodinou nežijí vůbec. Ekonomická situace v rodinách je tudíž spíše podprůměrná. O většinu zkoumaných dětí se starala sama matka. Matky mají problémové výchovné styly: děti jsou zanedbávány, ponechávány bez dozoru, matky jsou velmi nedůsledné ve výchově. Na druhé straně mají své děti většinou rády a příliš je netrestají. V rodinách se často vyskytuje tzv. kriminální infekce a sociálně patologické jevy i u ostatních členů rodiny, nejčastěji je uváděna majetková trestná činnost a alkoholismus.³³

Na tento výzkum navazuje studie zabývající se *základními rysy delikvence mladistvých v ČR*. Centrálním tématem tohoto výzkumu bylo popsání a kriminologické vyhodnocení případů dětí, nad kterými byla z důvodů problémů v chování (ať již v rodině, škole či jiném prostředí) v průběhu jejich mladého života vyslovena soudem ochranná nebo ústavní výchova a které se z tohoto důvodu ocitly v některém z ústavů pro výkon těchto výchov.³⁴

Výzkumná práce zahrnovala různé pohledy na problém kriminality mladistvých. Ústřední částí studie bylo územně i kvantitativně rozsáhlé šetření ve spisovém materiálu (dozorové spisy státních zastupitelství) ročního nápadu

³³ http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/stechova.html

³⁴ <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

obžalovaných mladistvých na osmi okresních státních zastupitelstvích, které bylo doplněno v závažnějších případech studiem obsahu soudních spisů.

Lze říci, že se jednalo svým způsobem o pokračování výše zmíněné akce *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci*, mapující roční nápad dětí se závažnými poruchami chování.

Výzkumníci si vytkli za cíl seznámit se v jednotlivých zvolených okresech se všemi dozorovými spisy mladistvých s trvalým bydlištěm ve zvoleném okrese za období jednoho roku a v případech závažnější trestné činnosti doplnit tyto údaje i studiem spisů trestních. Analýze byly podrobeny spisy týkající se trestné činnosti mladistvých, na které byly vypracovány obžaloby.

Celkově analyzovali pracovníci *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci* ve zvolených okresech trestní případy 484 mladistvých, z nichž bylo 445 mužů (91,9 %), 39 žen (8,1 %). Z hlediska věku bylo 152 klientů (32,0 %) v době spáchání trestného činu mladších 16 let, 168 (35,4 %) mladších 17 let a 155 (32,6 %) bylo těsně před dosažením zletilosti. V době páchaní trestné činnosti byla podstatná část (více než jedna čtvrtina) mladistvých provinilců bez zaměstnání (27,8 %) a téměř každý pátý (19,5 %) byl ještě žákem základní nebo zvláštní školy. *Nicméně nejvíce mladistvých bylo v době páchaní trestné činnosti frekventanty nějakého učebního oboru a pouze každý dvacátý ze sledovaných mladých lidí studoval na střední škole.*

Celkově bylo analyzováno 235 dozorových spisů. Celkový počet žalovaných skutků byl 886, což znamená, že na jednoho obžalovaného mladistvého připadlo v průměru 1,83 deliktu. Zde je vhodné doplnit, že pouze jeden skutek mělo v obžalobě uvedeno 362 mladistvých, tedy tři čtvrtiny všech obžalovaných (74,8 %), naopak více než dva skutky 46 jedinců (9,5 %).

Z výzkumu kompletního ročního nápadu trestné činnosti mladistvých na osmi státních zastupitelstvích byly učiněny tyto hlavní závěry:

- z množství 484 mladistvých obžalovaných bylo více než 90 % mužů;
- rovnoměrně byly zastoupeny všechny věkové skupiny mladistvých;

- v době spáchání trestného činu byl každý pátý obžalovaný žákem ZŠ nebo ZvŠ, pouze necelých 5 % obžalovaných v době spáchání trestného činu studovalo na některé ze středních škol;
- drtivá část pachatelů má pouze základní vzdělání;
- čtyři z pěti mladistvých se dopustili majetkové trestné činnosti, a to nejčastěji podle § 247 (krádež);
- značná část škody způsobená antisociální činností jde na vrub násilnému a neodbornému způsobu, kterým se obžalovaní odcizovaných věcí zmocňují;
- poměrně četnou majetkovou trestnou činností je odcizování barevných kovů a dalších surovin a jejich následný prodej ve sběrnách;
- jen desetina pachatelů použila k získání majetkového profitu násilí nebo hrozby násilí vzhledem k poškozeným, tedy byla jimi naplněna skutková podstata trestného činu loupeže podle § 234
- násilná kriminalita je záležitostí spíše starších kategorií mladistvých pachatelů s neukončeným základním vzděláním, často ze zvláštních škol. Příčiny ublížení na zdraví nebývají ve spisech (ani v rozsudcích) přesně specifikovány;
- mravnostní kriminalita tvoří zanedbatelnou část celkového nápadu. Lze usuzovat, že značná část těchto deliktů zůstává z důvodu obav oběti ze sekundární viktimizace neodhalena;
- nejčastěji je konstatován zjištěný motiv (a obvykle tomu tak skutečně je). Z některých indicií lze však usuzovat i na další motivační proměnné, jako je např. nízké právní vědomí mladých pachatelů (spojené s malou důvěrou v legální prostředky prosazení práva);
- jednu z nejdůležitějších motivací trestné činnosti však můžeme hledat i v nudě a nestrukturovaném volném čase pachatelů a jejich potřebě se odreagovat a prožít něco dobrodružného či vzrušujícího. Zde je třeba hledat i nezanedbatelný (i když ze spisového materiálu nedoložitelný) vliv zneužívání alkoholu a nealkoholových drog;
- velkou roli v podmínkách vhodných pro delikvenci mladistvých pachatelů sehrává též zjevný výchovný deficit. Značný vliv má prokazatelně nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí klientů.

Oblast volného času

Tímto fenoménem se zabýval *výzkumný tým Ústavu sociálních studií Univerzity Hradec Králové, pod vedením profesora Krause. V rámci výzkumného programu, který probíhal v letech 1999 až 2002* u nás a v Polsku byla shromážděna data, týkající se mimo jiné i oblasti volného času středoškolské mládeže. Tyto data byly prezentovány na mezinárodní konferenci SOCIALIA 2002 „K sociální analýze mládeže“ jejímž cílem bylo přispět ke komplexní analýze mladé generace v České republice a středoevropském prostoru. Jelikož považují volný čas za velmi důležitý prostor pro možné ovlivňování a výchovu mladé generace, neměly by tato data v mé práci chybět.

Ve jmenovaném výzkumu byl u celého sledovaného souboru 710 středoškoláků východočeského regionu realizován časový snímek, který patří k objektivním technikám, a který přinesl množství zajímavých výsledků. Potvrdilo se, že středoškolská mládež disponuje relativně značným množstvím volného času, v průměru bezmála 6 hodin každý den v týdnu.

Pokud jde o jeho využití, na prvním místě bylo sledování televize (v průměru více jak 1 a půl hodiny denně, o víkendu 2 hodiny), těmto údajům se blížil i čas strávený s kamarády spolu s nicneděláním, nudou. Za zmínku stojí také to, že pokračuje trend klesajícího času věnovaného kulturním aktivitám. I když v této kategorii byl zahrnut čas věnovaný nejen návštěvě různých kulturních akcí, četbě, ale i poslechu hudby činila tato hodnota jen asi $\frac{3}{4}$ hodiny denně. Této hodnotě se přibližoval i čas věnovaný sportovním aktivitám s tím, že zde existuje značná diference.

U větší části sledované mládeže bylo konstatováno, že pohybové aktivity zabírají minimální čas. Do jisté míry by to mohlo být kompenzováno tancem, pokud by ovšem čas trávený na diskotékách (průměrně něco přes $\frac{1}{2}$ hodiny denně) byl skutečně pohybem naplněn. Času $\frac{3}{4}$ hodiny se přibližuje i doba, kterou mládež stráví u počítače. Ve srovnání s výzkumy z předešlých let se nejedná o nějaký zřetelný nárůst tohoto času. V souvislosti s oblastí volného času byla položena i otázka ohledně činnosti, kterou by ve svém volném čase mládež nejraději provozovala a nemůže. Nejčastěji se jednalo o sportování, které nebylo možno provozovat z finančních důvodů nebo z důvodu nedostupnosti v daném

místě. Získané výsledky vedly každopádně k závěru, že klíčovým problémem je, jak volný čas učinit nástrojem bohatého, všestranně užitečného osobního rozvoje od mládí a jak příslušné aktivity přenášet a zachovat v životě dospělého. V souvislosti s tím zřetelně nabývá na významu výchova k využívání volného času.³⁵

5.2 Výsledky výzkumu ve Slovenské republice

Kriminologické teorie poukazují na různé příčiny delikvence, avšak všechny faktory a činitele se týkají dvou základních oblastí: vlivu prostředí a osobnostních faktorů. Je složité přesně určit, které z nich jsou příčinami a které už jen důsledky nežádoucího vývoje jedince. Odpovědět na tuto otázku se pokusil výzkum s názvem „*Teoretická a empirická analýza etiologie kriminality mladistvých a delikvencie maloletých*“, realizovaný v roce 2001, Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě.

Výzkum se zabíral příčinami vzniku delikventního chování mládeže. Zkoumal vztah kriminality a rodinného zázemí mládeže, kriminality a školního prostředí mládeže, vliv hodnotové orientace na delikvenci mládeže, vliv výběru vzorů na delikvenci mládeže, vliv náplně volného času na delikvenci mládeže, vliv akceptujících postojů mládeže k asociálním a antisociálním činům a vliv užívání drog na delikvenci mládeže.

Zdrojem informací tohoto výzkumu byla výpověď 1102 mladých lidí, ve věku 10 až 18 let, o sobě a svém životě. Základem pro interpretaci výsledků bylo porovnání a analýza výsledků delikventní a nedelikventní skupiny respondentů.

Zkoumanou *delikventní skupinu* tvořilo 555 dětí ve věku 10 - 18 let s poruchami chování buď v rovině disociálního chování: útoky z domu, neposlušnost, záškoláctví a zanedbávání ze strany rodičů, a z toho důvodu umístěných v Diagnostickém centru (většinou dětí ve věku 10 - 14 let). Ve skupině dětí ve věku 15-18 let šlo už o asociální a antisociální chování: trestnou činnost, za kterou byli umístěni v reedukačních zařízeních Kontrolní *nedelikventní vzorek* 547 dětí představovali žáci základních škol (77), gymnázií (197) a učňovských škol (273)

³⁵ Kraus, B. Sociální analýza mládeže. In.: *SOCIALIA 2002, K sociální analýze mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, str. 10

Potvrdila se hypotéza, ve které předpokládali interindividuální rozdíly delikventní (DM) a nedelikventní (NM) mládeže ve vybraných charakteristikách. Zároveň získali následující výsledky:

▪ **Rodinné zázemí delikventní mládeže**

Byl zkoumán vliv rodinného prostředí na delikvenci mládeže, v jaké rodině tyto děti vyrůstají z hlediska úplnosti, finanční situace, počtu sourozenců i trestnosti některého člena rodiny, ale i míru rodičovské lásky a používání tělesných trestů při výchově dětí.

Výsledky ukázaly, že delikventní mládež častěji vyrůstá v neúplné rodině jako nedelikventní. Až 46 % z ní vyrůstalo v neúplné anebo náhradní rodině, v případě nedelikventní mládeže se to týkalo 14 %.

Delikventní mládež měla významně častěji vyšší počet sourozenců jako nedelikventní, přičemž jednoho sourozence měla NM 48 % a DM jen 26 %, dva sourozence NM 28 % a DM 24 %, tři sourozence NM 10 % a DM 16 %, více jak tři sourozence NM 5 % a až 16 % DM.

Delikventní mládež hodnotí finanční situaci v rodině o něco častěji jako velmi zlou než nedelikventní mládež. V obou skupinách však převládalo hodnocení finanční situace v rodinách jako průměrné; tak ji hodnotí 61 % delikventní a 67 % nedelikventní mládeže, jako velmi zlou ji hodnotí 7 % delikventní a jen 3 % nedelikventní mládeže.

Delikventní mládež častěji žije v rodině, v které byl už někdo soudně trestaný; uvedlo to 40 % delikventní a jen 17 % nedelikventní mládeže. Nejčastěji to byl otec (23 %), sourozenec (11 %) a vzdálenější příbuzný (10 %), matka (6 %).

Delikventní mládež pociťuje problémověji otcovskou lásku než nedelikventní; že je otec má rád, uvedlo jen 54 % delikventních a až 79 % nedelikventních dětí, 14 % respondentů delikventní skupiny prohlásilo, že je otec nenávidí anebo nemá rád. Podobný trend je i v případě mateřské lásky, která se vůči delikventním dětem méně často projevuje. Že je máma má ráda, se vyjádřilo až 92 % nedelikventní a jen 75 % delikventní mládeže. Negativní vztah ze strany matky zaznamenalo 8 % delikventní a jen 2 % nedelikventních dětí.

Delikventní děti jsou častěji tělesně trestané rodiči. Že rodiče nepoužívají tělesné tresty, uvedlo 54 % nedelikventní a jen 39 % delikventní mládeže. Až 12 % delikventní a jen 1 % nedelikventní mládeže uvedlo, že jejich rodiče často používají tělesné tresty.

Delikventní mládež by častěji použila tělesné tresty při výchově svých dětí. Znamená to, že delikventní mládež je častěji tělesně trestaná a častěji by i sama takové výchovné postupy používala; 92 % delikventní mládeže by nikdy nepoužilo anebo jen občas by použilo tělesné tresty při výchově svého dítěte, 8 % by použilo tělesné tresty vždy; 97 % nedelikventní mládeže by nikdy nepoužilo tělesné tresty anebo jen občas a jen 3 % z nich by použili tělesné tresty vždy.

▪ Školní prostředí delikventní mládeže

Potvrdil se vliv školního prostředí na delikvenci mládeže. *Delikventní mladí lidé se hůře cítí ve škole, mají narušený svůj vztah ke škole a učitelům, potvrdil se i jejich horší prospěch. Častěji delikventní mládež nebaví škola, zhoršenou známku z chování mělo až 43 % delikventní a jen 6 % nedelikventní mládeže, cítí větší nenávisť vůči učitelům; uvedlo to 26 % delikventní a 17 % nedelikventní mládeže, rodiče je častěji za známky tvrdě trestali a méně často měli dobré známky.*

▪ Životní spokojenost delikventní mládeže

Výzkum zjišťoval, jestli byla delikventní mládež častěji obětí sexuálního zneužívání a jestli nemá častěji životní pocit křivdy, že jí někdo v životě velmi ublížil. *Potvrdila se nižší spokojenost delikventní mládeže se svým životem. Spokojenost vyjádřilo jen 30 % delikventní a až 49 % nedelikventní mládeže, více pociťuje nudu ve svém životě 20 % delikventní a jen 8 % nedelikventní mládeže, více se ve svém životě cítí „průměrně“ uvedlo až 25 % delikventní mládeže a jen 17 % nedelikventní, častěji se ve svém životě cítí „hrozně“ uvedlo 10 % delikventní a jen 3 % nedelikventní mládeže, častěji se ve svém životě cítí velmi nešťastní uvedlo 16 % delikventní a jen 6 % nedelikventních respondentů.*

Delikventní mládež má vysokou potřebu změny svého chování, vztahů a okolí. Měla častější zkušenost se sexuálním obtěžováním; 26 % delikventní mládeže a 13 % nedelikventní se stalo obětí sexuálního obtěžování. Nejčastěji je obtěžoval cizí člověk

(DM 11 %, NM 7 %), známý (DM 9 %, NM 3 %), starší člověk (DM 6 %, NM 3 %), vrstevník (DM 4 %, NM 2 %), soused (DM 2 %, NM 1 %), *má i vyšší pocit křivdy, že jí někdo v životě ublížil*. Téměř dvě třetiny mají pocit křivdy (uvedlo to až 62 % delikventní a jen 35 % nedelikventní mládeže). Častěji je zranili lidé z nejbližšího okolí (přátelé, rodiče) než cizí lidé.

▪ **Hodnotová orientace delikventní mládeže**

Pozornost výzkumu byla zaměřena na vliv hodnotové orientace na delikvenci mládeže. Byly zkoumány rozdíly delikventní a nedelikventní mládeže v preferenci hodnot i toho, co by chtěli v životě dosáhnout. *Potvrdila se rozdílná hodnotová orientace delikventní a nedelikventní mládeže*. Delikventní mládež preferuje rodinné hodnoty: rozumět si s rodiči (DM 33 %, NM 18 %), zlepšit vztahy v rodině (DM 33 %, NM 15 %) a úsilí nedostat se do vězení, což uvedlo až 50 % delikventní mládeže (NM 22 %). Podobně priorizuje delikventní mládež i materiální hodnoty: mít mnoho peněz (DM 38 %, NM 30 %), chatu (DM 14 %, NM 7 %), auto (DM 34 %, NM 27 %), dům (DM 42 %, NM 34 %).

▪ **Náplň volného času delikventní mládeže**

Výzkum zjišťoval i vliv trávení volného času na vznik delikvence, rozdíly delikventní a nedelikventní mládeže v náplni volného času, ve výběru programů v televizi a v kině i toleranci vůči prezentovanému násilí.

Bylo zjištěno, že delikventní mládež častěji konzumuje ve volném čase alkohol (DM 25 %, NM 13 %), kouří (DM 53 %, NM 16 %), ale věnuje se i tvořivým činnostem, častěji píše básně a kreslí. Delikventní mládež méně často chodí do kina (DM 16 %, NM 21 %) a méně sleduje televizi (DM 37 %, NM 47 %). *Celkově však u delikventní mládeže převládá pasivní trávení volného času*.

Potvrdil se předpoklad, že delikventní mládež častěji vyhledává sledování filmů s násilným obsahem: akčních filmů, hororů a válečných filmů. Významně více má raději akční filmy (DM 64 %, NM 53 %), válečné filmy (DM 33 %, NM 23 %), filmy o lásce (DM 46 %, NM 39 %), filmy o mládeži (DM 39 %, NM 31 %), horory

(DM 49 %, NM 36 %), erotické filmy (DM 49 %, NM 33 %), pohádky (DM 26 %, NM 18 %), rodinné seriály (DM 16 %, NM 11 %).

Delikventní mládež má o něco tolerantnější vztah k násilí zobrazovanému v médiích. Až 42 % by nechtělo vynechávat násilné scény ve filmech, což si myslí jen 32 % nedelikventní mládeže.

▪ **Postoje delikventní mládeže k asociálním a antisociálním činům**

Předmětem zájmu byl i vliv postojů mládeže k asociálním činům na vznik delikvence. Výzkum zjišťoval rozdíly v postojích k asociálním a antisociálním činům, které z nich pokládají za závažnější, které by ospravedlnili, kdyby se jich někdo dopustil ze závažných důvodů. Dále zkoumal rozdíly v očekávání problémů se zákonem v budoucnosti a v prožívání pocitu viny za spáchaný trestný čin.

Delikventní mládež má tolerantnější postoj k závažným asociálním činům, které považuje za méně závažné než nedelikventní mládež, více ospravedlňuje asociální činy vykonané ze závažných důvodů anebo za polehčujících okolností.

Za méně závažné považuje delikventní mládež užívání drog (DM 59 %, NM 66 %), sexuální obtěžování (DM 49 %, NM 56 %), znásilnění (DM 70 %, NM 78 %), vraždu (DM 78 %, NM 88 %), nedostatečnou starostlivost rodičů (DM 50 %, NM 53 %), nevšímavost a egoizmus rodičů (DM 44 %, NM 49 %), nepochopení a nedostatek lásky vůči dětem (DM 50 %, NM 53 %). Zaráží, že právě vysoce nebezpečné činy, jako jsou vražda a znásilnění, považuje za méně závažné a má k nim tolerantnější postoj. Naopak vyšší závažnost než nedelikventní mládež připisuje například lhaní, sexuální nevázanosti, neúctě k starším; většinou protispolečenským jevům, které Trestní zákon nesankcionuje.

Delikventní mládež se častěji střetla ve svém životě se závažnými antisociálními jevy, jako jsou: znásilnění, bitky, krádeže, užívání drog, alkoholismus, sexuální obtěžování, tělesné trestání dětí, ale i projevy nezájmu ze strany rodičů. Poukazuje to na skutečnost, že *zanedbávání rodičovských povinností a setkání dítěte s násilím poškozuje jeho vývoj, způsobuje vznik delikvence a vede k poruchám chování.*

Mladí lidé ze vzorku delikventní mládeže se významně častěji dopustili trestného činu; uvedlo to 67 %, z toho 19 % poprvé, 13 % mladých lidí dvakrát, 6 % třikrát

a 29 % čtyři a vícekrát. Spáchání trestného činu přiznalo jen 8 % delikventní mládeže, která tento čin spáchala poprvé.

Potvrdilo se také široké spektrum antisociálního chování ze strany delikventní mládeže. Delikventní mládež se významně častěji dopustila krádeží (DM 60 %, NM 9 %), záškoláctví (DM 49 %, NM 8 %), bitek (DM 38 %, NM 11 %), útěků z domu (DM 30 %, NM 1 %), vloupání (DM 18 %, NM 1 %), trestné činnosti související s drogami (DM 17 %, NM 2 %), sexuálních trestných činů (DM 5 %, NM 0 %). Každá mládež tedy někdy udělá něco zlé, nemusí to však znamenat jednoznačně kriminální kariéru.

Delikventní mládež si významně častěji myslí, že bude mít v budoucnosti problémy ze zákonem (DM 13 %, NM 4 %), že pravděpodobně nebude mít problémy ze zákonem si myslí jen 34 % delikventních respondentů proti 55 % nedelikventních.

▪ **Postoje delikventní mládeže k drogám**

Výzkum se zajímal i o vztah užívání alkoholických a nealkoholických drog a delikvence. Zkoumal rozdíly mezi delikventní a nedelikventní mládeží ve zkušenosti s kouřením, alkoholem a nealkoholickými drogami, ve frekvenci jejich užívání i ve zkušenosti s prevencí závislosti na drogách.

Byla zjištěna větší zkušenost delikventní mládeže s kouřením, drogami i požíváním alkoholu. Pravidelně kouří až 67 % delikventní mládeže a jen 25 % nedelikventní mládeže, často pije (DM 16 %, NM 6 %), nikdy neužilo drogu (DM 53 %, NM 81 %), jen jednou užilo drogu (DM 17 %, NM 6 %), víckrát příležitostně užívá drogy (DM 21 %, NM 11 %), pravidelně užívá drogy (DM 8 %, NM 1 %).

Delikventní mládež se méně často setkává s prevencí, kvalifikovanými informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka. Nedelikventní mládež byla častěji informovaná o škodlivosti drog od rodičů, z televize, ze školy a často i četla o problematice drog, na rozdíl od delikventní mládeže, která se o této problematice dozvěděla od přátel, co se však nedá považovat za kvalitní a odborné informace.

5.3 Shrnutí

Shromáždit výzkumné projekty zabývající se hodnotovým systémem mládeže a jeho vlivem na kriminalitu mládeže, bylo těžkým úkolem. Většina prováděných výzkumů se zabírá širokým spektrem vlivů působících na vznik tohoto negativního jevu. Proto jsem se rozhodl shromáždit data z několika výzkumů prováděných u nás a na Slovensku, jejichž analýzou a srovnáním s daty mého vlastního šetření, bych mohl splnit mnou stanovený cíl práce.

Nejdříve jsem si dovolil prezentovat poznatky empirických výzkumů, které byly realizovány výzkumným týmem Petra Saka v roce 2002. Z velkého množství shromážděných dat jsem využil jen část dat, které popisují hodnotové preference a strukturu hodnot mládeže.

Největší hodnota, ve všech věkových skupinách, je tradičně připisována zdraví. Česká společnost si uvědomuje, že zdraví je naprosto prvotní, že je předpokladem všech ostatních aktivit. Bez zdraví ztrácí plno věcí význam, láska nemůže být plně prožita, materiální statky se stávají bezcenné. Navzdory tomu roste u mládeže závislost na drogách, alkoholismus a nikotinismus.

Druhé místo zaujímá láska a opět se hodnoty u všech věkových skupin moc neliší. Na třetím místě je hodnota „mír, život bez válek. V dnešní době, kdy nám globální média ukazují neustálou přítomnost války, terorismu a násilí, tato hodnota nabývá opět na důležitosti. Na dalším místě je hodnota „partner“. Mládež ve věku 15-18 let více preferuje vzdělání, demokracii, soukromé podnikání a společenskou prestiž (více tabulka 5.1.1)

Jelikož konzumace drog je velmi úzce spojena s kriminalitou i s celkovou destrukcí osobnosti, tedy i se změnou hodnotového žebříčku takto „nemocných“ jedinců, další porovnávaný výzkum se týkal vlivu drogové závislosti na hodnotový systém. Jedná se o **výzkum** realizovaný v rámci grantu ministerstva vnitra ČR s názvem **"Diagnóza, prognóza a možnost resocializace skupin ohrožených sociálně negativním vývojem, se zvláštním zřetelem na mládež"**.

Jedním z témat výzkumu byla analýza hodnotových orientací. Mimo jiné se sledoval a analyzoval vývoj hodnot v závislosti na věku u skupin, podle míry kontaktu s drogou. *Celkově lze ze srovnání vyvodit, že u narkomanů dochází*

k prudké devalvaci hodnot. Postupně význam všech hodnot klesá, ztrácí se základní motivace narkomanů k čemukoliv, zřejmě kromě drogy.

Zajímavé výsledky vyplynuly i ze závěrů dvouletého výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který se zabýval problematikou rodinného zázemí a růstem kriminality dětí a mládeže.

Z výzkumů vyplynulo, že rodiny dětí, které mají problémy s kriminalitou a patologickým jednáním obecně, vykazují mnohé závažné poruchy a nejsou příliš stabilní. Matky i otcové dětí mají velmi nízké vzdělání a tomu odpovídající kvalifikaci, přičemž živitelé rodin jsou často bez zaměstnání, případně s rodinou nežijí vůbec. Ekonomická situace v rodinách je tudíž spíše podprůměrná.

O většinu zkoumaných dětí se starala sama matka. Matky mají problémové výchovné styly: děti jsou zanedbávány, ponechávány bez dozoru, matky jsou velmi nedůsledné ve výchově. Na druhé straně mají své děti většinou rády a příliš je netrestají. V rodinách se často vyskytuje tzv. kriminální infekce a sociálně patologické jevy i u ostatních členů rodiny, nejčastěji je uváděna majetková trestná činnost a alkoholismus.

Na tento výzkum navazovala studie zabývající se základními rysy delikvence mladistvých v ČR, z níž byly učiněny tyto hlavní závěry:

- z celkového množství 484 mladistvých obžalovaných bylo více než 90 % mužů, z hlediska věku byly rovnoměrně zastoupeny všechny věkové skupiny mladistvých;
- drtivá část pachatelů má pouze základní vzdělání;
- čtyři z pěti mladistvých se dopustili majetkové trestné činnosti;
- jednu z nejdůležitějších motivací trestné činnosti je zjištěný motiv, další však můžeme hledat i v nudě a nestrukturovaném volném čase pachatelů a jejich potřebě se odreagovat a prožít něco dobrodružného či vzrušujícího. Zde je třeba hledat i nezanedbatelný vliv zneužívání alkoholu a nealkoholových drog;
- značný vliv má prokazatelně nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí klientů

Velmi zajímavá data poskytl i výzkum s názvem „*Teoretická a empirická analýza etiologie kriminality mladistvých a delikvencí maloletých*“ realizovaný v roce 2001

Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě. Výzkum se zabýval příčinami vzniku delikventního chování mládeže, porovnával vzorek delikventní mládeže s kontrolním vzorkem nedelikventní mládeže. **Výsledkem tohoto výzkumu byly následující zjištění:**

- **Rodinné zázemí delikventní mládeže:** delikventní mládež častěji vyrůstá v neúplné rodině s vyšším počtem sourozenců, finanční situaci v rodině hodnotí o něco častěji jako velmi zlou. Častěji žije v rodině, v které byl už někdo soudně trestaný, pociťuje problémověji rodičovskou lásku. Tyto děti jsou častěji tělesně trestané rodiči a častěji by použily tělesné tresty při výchově svých vlastních dětí;

- **Školní prostředí delikventní mládeže:** hůře cítí ve škole, mají narušený svůj vztah ke škole a učitelům, potvrdil se i jejich horší prospěch;

- **Životní spokojenost delikventní mládeže:** potvrdila se nižší spokojenost delikventní mládeže se svým životem. Delikventní mládež má vysokou potřebu změny svého chování, vztahů a okolí, má i vyšší pocit křivdy, že jí někdo v životě ublížil;

- **Hodnotová orientace delikventní mládeže:** potvrdila se rozdílná hodnotová orientace delikventní a nedelikventní mládeže. Delikventní mládež preferuje rodinné hodnoty: rozumět si s rodiči, zlepšit vztahy v rodině a úsilí nedostat se do vězení (což uvedlo až 50 % delikventní mládeže). Podobně prioritizuje delikventní mládež i materiální hodnoty: mít mnoho peněz, chatu, auto, dům;

- **Náplň volného času delikventní mládeže:** častěji konzumuje ve volném čase alkohol, ale věnuje se i tvořivým činnostem, častěji píše básně a kreslí. Delikventní mládež méně často chodí do kina, méně sleduje televizi, má o něco tolerantnější vztah k násilí zobrazovanému v médiích. Celkově však u delikventní mládeže převládá pasivní trávení volného času;

- **Postoje delikventní mládeže k asociálním a antisociálním činům:** má tolerantnější postoj k závažným asociálním činům. Naopak vyšší závažnost než nedelikventní mládež připisuje například lhaní, sexuální nevázanosti, neúctě k starším; většinou protispolečenským jevům, které Trestní zákon nesankcionuje. Delikventní mládež se častěji střetla ve svém životě se závažnými antisociálními jevy, jako jsou: znásilnění, bitky, krádeže, užívání drog, alkoholismus, sexuální obtěžování, tělesné trestání dětí, ale i projevy nezájmu ze strany rodičů. Významně častěji si myslí, že bude mít v budoucnosti problémy se zákonem;

- **Postoje delikventní mládeže k drogám:** Byla zjištěna větší zkušenost delikventní mládeže s kouřením, drogami i požíváním alkoholu. Delikventní mládež se méně často setkává s prevencí, kvalifikovanými informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka. O této problematice se nejčastěji dozvídá od přátel, což se však nedá považovat za kvalitní a odborné informace.

Posledním srovnávaným výzkumem je *výzkum, který prováděl v letech 1999 až 2002 Ústav sociálních studií Univerzity Hradec Králové, pod vedením profesora Krause*. V rámci výzkumného programu byla shromážděna i následující data, týkající se mimo jiné i oblasti volného času středoškolské mládeže:

- na prvním místě bylo sledování televize (v průměru více jak 1 a půl hodiny denně, o víkendu 2 hodiny), těmto údajům se blížil i čas strávený s kamarády spolu s nicneděláním, nudou;

- přestože v kategorii kulturní aktivity byl zahrnut čas věnovaný nejen návštěvě různých kulturních akcí, četbě, ale i poslechu hudby činila tato hodnota jen asi $\frac{3}{4}$ hodiny denně;

- u větší části sledované mládeže bylo konstatováno, že pohybové aktivity zabírají minimální čas. Do jisté míry by to mohlo být kompenzováno tancem, pokud by ovšem čas trávený na diskotékách (průměrně něco přes $\frac{1}{2}$ hodiny denně) byl skutečně pohybem naplněn;

- času $\frac{3}{4}$ hodiny se přibližuje i doba, kterou mládež stráví u počítače. Ve srovnání s výzkumy z předešlých let se nejedná o nějaký zřetelný nárůst tohoto času.

V souvislosti s oblastí volného času byla položena i otázka ohledně činnosti, kterou by ve svém volném čase mládež nejraději provozovala a nemůže. Nejčastěji se jednalo o sportování, které nebylo možno provozovat z finančních důvodů nebo z důvodu nedostupnosti v daném místě. Získané výsledky vedly každopádně k závěru, že klíčovým problémem je, jak volný čas učinit nástrojem bohatého, všestranně užitečného osobního rozvoje od mládí a jak příslušné aktivity přenášet a zachovat v životě dospělého. V souvislosti s tím zřetelně nabývá na významu výchova k využívání volného času.

6 Hledání odpovědí

6.1 Porovnání empirických dat

V této části se dostáváme k porovnání mnou získaných dat s výsledky dříve zmíněných výzkumů.

Nejdříve bych rád porovnal výsledky výzkumů, které byly realizovány výzkumným týmem Petra Saka v roce 2002, z kterého jsem využil jen část dat, které popisují hodnotové preference a strukturu hodnot mládeže.

Největší hodnota, ve všech věkových skupinách, jev tomto výzkumu tradičně připisována zdraví. Oproti tomu v mém průzkumu zdraví obsadilo podle indexu hodnot až druhou příčku. Musím však doplnit, že cekem 46 % mnou dotazované mládeže přiřadilo zdraví první příčku v žebříčku hodnot.

Podle Saka druhé místo, u věkové skupiny 15-18 let, zaujímá **láska**, na třetím místě je hodnota **svoboda**. Na dalším hodnota **přátelství**. Hodnota **životní partner** u této věkové skupiny obsadila páté místo. Podle mého průzkumu se také všechny tyto hodnoty umístily na předních místech v žebříčku, nejvyšší hodnotu však mnou vybraný vzorek mládeže připisuje **přátelství**, což je myslím v tomto věku běžné. Pak následuje **zdraví, láska, partner a svoboda**. Pokud porovnáme pořadí v tabulkách 4.3.1 a 5.1.1 nenajdeme mnoho rozdílů, až na to, že v mém průzkumu mládež více preferuje vzdělání a uspokojování svých koníčků před zajímavou prací.

Výzkum realizovaný v rámci grantu ministerstva vnitra ČR s názvem "Diagnóza, prognóza a možnost resocializace skupin ohrožených sociálně negativním vývojem, se zvláštním zřetelem na mládež" mimo jiné se sledoval a analyzoval vývoj hodnot v závislosti na věku u skupin, podle míry kontaktu s drogou. Celkově dospěl k závěru, že u narkomanů dochází k prudké devalvaci hodnot. Postupně význam všech hodnot klesá, ztrácí se základní motivace narkomanů k čemukoliv, zřejmě kromě drogy.

V mém průzkumu byl jen velmi malý vzorek těch, kteří tvrdou drogu občas berou, jejich hodnotová orientace se zatím příliš neodlišovala od ostatních. Po prostudování odborné literatury a z mé vlastní zkušenosti z praxe

v kontaktním centru oblastní charity v Břeclavi, mi nezbyvá nic jiného, jak s uvedeným závěrem souhlasit.

Ze závěrů dvouletého výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který se zabýval problematikou rodinného zázemí a růstem kriminality dětí a mládeže vyplynulo, že rodiny dětí, které mají problémy s kriminalitou a patologickým jednáním obecně, vykazují mnohé závažné poruchy a nejsou příliš stabilní. Ekonomická situace v rodinách je tudíž spíše podprůměrná. O většinu zkoumaných dětí se starala sama matka.

Na tento výzkum navazovala studie zabývající se základními rysy delikvence mladistvých v ČR, z níž byly učiněny tyto hlavní závěry:

- drtivá část pachatelů má pouze základní vzdělání;
- čtyři z pěti mladistvých se dopustili majetkové trestné činnosti;
- jednu z nejdůležitějších motivací trestné činnosti je zjištěný motiv, další však můžeme hledat i v nudě a nestrukturovaném volném čase pachatelů a jejich potřebě se odreagovat a prožít něco dobrodružného či vzrušujícího. Zde je třeba hledat i nezanedbatelný vliv zneužívání alkoholu a nealkoholových drog;
- značný vliv má prokazatelně nestabilní rodinné zázemí a častá kriminální infekce v blízkém okolí klientů

Uvedeným závěrům odpovídají i výsledky mého šetření. Mládež, která se v mém průzkumu dopustila nebo se setkala s kriminálním jednáním vyrůstá v polovině případů v neúplné rodině a většina z nich považuje finanční situaci své rodiny za průměrnou. Výčet příčin tohoto jednání je zajímavý a většinou odpovídá zjištěným teoretickým poznatkům. Příčinou byla např. touha zkusit porušit zákon a připadat si výjimečný, dále zvýšení adrenalinu, peníze, poznání, špatné rodinné vztahy, touha vyhrabat se z problémů, zoufalost, „machrování“, špatní kamarádi, nuda, „absták“ nebo neuvědomění si, co se může stát.

Velmi zajímavá data poskytl i výzkum s názvem „*Teoretická a empirická analýza etiologie kriminality mladistvých a delikvencie maloletých*“ realizovaný v roce 2001 Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě. Výzkum se zabýval příčinami vzniku delikventního chování mládeže, porovnával vzorek delikventní mládeže s kontrolním vzorkem nedelikventní mládeže. Pokusím se

zde porovnat výsledky tohoto výzkumu s daty získanými vlastním šetřením. Mnou zkoumaný vzorek mládeže považuji za mládež nedelikventní.

- **Rodinné zázemí delikventní mládeže:** delikventní mládež častěji vyrůstá v neúplné rodině s vyšším počtem sourozenců a finanční situaci v rodině hodnotí o něco častěji jako velmi zlou (v mém průzkumu vyrůstá v neúplné rodině 33 % respondentů a 87 % z nich uvedlo, že finanční situace jejich rodiny je průměrná, pouze 5 % hodnotí finanční situaci v rodině jako podprůměrnou);

- **Školní prostředí delikventní mládeže:** hůře cítí ve škole, mají narušený svůj vztah ke škole a učitelům (23 % dětí z mého šetření se ve škole nudí, jen 2 % se cítí ve škole hrozně, 3 % jsou přímo nešťastní, například proto, že mají problémy s učením nebo by chtěli chodit na jinou školu, ostatní se cítí spokojeně - 25 %, průměrně – 47 %);

- **Životní spokojenost delikventní mládeže:** potvrdila se nižší spokojenost delikventní mládeže se svým životem. Na rozdíl od delikventní mládeže je 61 % mládeže z mého průzkumu se svým životem spokojeno, 15 % pociťuje nudu a 21 % považuje svůj život za průměrný;

- **Postoje delikventní mládeže k asociálním a antisociálním činům:** má tolerantnější postoj k závažným asociálním činům (naopak mládež z mého šetření z 95 % nesouhlasí s krádeží a 87 % nesouhlasí s tvrzením s násilím vůči druhému). Naopak vyšší závažnost než nedelikventní mládež připisuje například lhaní (z mého šetření vyplynulo, že lhaní nepřikládá mládež velkou důležitost). Delikventní mládež si častěji si myslí, že bude mít v budoucnosti problémy se zákonem (jen 8 % z mnou dotazovaných respondentů předpokládá, že v budoucnu bude mít problémy se zákonem);

- **Postoje delikventní mládeže k drogám:** Byla zjištěna větší zkušenost delikventní mládeže s kouřením, drogami i požíváním alkoholu. Delikventní mládež se méně často setkává s prevencí, kvalifikovanými informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka. O této problematice se nejčastěji dozvídá od přátel, což se však nedá považovat za kvalitní a odborné informace. *Z mého průzkumu vyplývá, že pití alkoholu není mezi mládeží ve věku od 15 do 18 let nic neobvyklého (33 % dotázaných nevidí na pití alkoholu nic špatného, 36 % už alkohol někdy zkusilo a 55 % pije alkohol občas, 7 % pravidelně).* Co se týče drog je situace opačná, 92 %

dotazovaných drogu nezkusilo, 2 % zkusili a 7 % občas tvrdou drogu bere. Alarmující na tom je, že někteří navštěvují ještě základní školu;

▪ **Náplň volného času delikventní mládeže:** častěji konzumuje ve volném čase alkohol, ale věnuje se i tvořivým činnostem, častěji píše básně a kreslí. Delikventní mládež méně často chodí do kina, méně sleduje televizi, má o něco tolerantnější vztah k násilí zobrazovanému v médiích. Celkově však u delikventní mládeže převládá pasivní trávení volného času. Tato zjištění můžeme srovnat i s posledním srovnávaným výzkumem, který bych chtěl porovnat s mým šetřením. Jedná se o *výzkum, který prováděl v letech 1999 až 2002 Ústav sociálních studií Univerzity Hradec Králové, pod vedením profesora Krause*. V rámci výzkumného programu byla shromážděna i následující data, týkající se mimo jiné i oblasti volného času středoškolské mládeže.

▪ na prvním místě bylo sledování televize (v průměru více jak 1 a půl hodiny denně, což odpovídá i údajům zjištěným mým šetřením), těmto údajům se blížil i čas strávený s kamarády spolu s nicneděláním, nudou (nuda zabírala mládeži v mém šetření pouze 20 minut denně);

▪ přestože v kategorii kulturní aktivity byl zahrnut čas věnovaný nejen návštěvě různých kulturních akcí, četbě, ale i poslechu hudby činila tato hodnota jen asi $\frac{3}{4}$ hodiny denně (mé zjištění bylo ještě horší, kulturní aktivity zabraly pouze $\frac{1}{4}$ hodiny denně);

▪ u větší části sledované mládeže bylo konstatováno, že pohybové aktivity zabírají minimální čas (mnou zjištěný údaj je $\frac{3}{4}$ hodiny pro lehkou pohybovou aktivitu a necelou $\frac{3}{4}$ hodinu pro sportovní aktivitu denně, což je opravdu dost málo). Do jisté míry by to mohlo být kompenzováno tancem, pokud by ovšem čas trávený na diskotékách (průměrně něco přes $\frac{1}{2}$ hodiny denně, což odpovídá i mnou zjištěným údajům) byl skutečně pohybem naplněn;

▪ času $\frac{3}{4}$ hodiny se přibližuje i doba, kterou mládež stráví u počítače (v mém průzkumu zabírá čas strávený u počítače průměrně 2 hodiny denně);

▪ *na rozdíl od tohoto výzkumu jsem do baterie zjišťovaných hodnot přidal i čas strávený v hostinci, kavárně, baru či jiném podobném zařízení. Zajímavé je zjištění, že mládež stráví v těchto zařízeních průměrně $\frac{1}{2}$ hodiny denně.*

V souvislosti s oblastí volného času byla položena i otázka ohledně činnosti, kterou by ve svém volném čase mládež nejraději provozovala a nemůže. Nejčastěji se jednalo o sportování, které nebylo možno provozovat z finančních důvodů nebo

z důvodu nedostupnosti v daném místě (to odpovídá i mému zjištění). Získané výsledky vedly každopádně k závěru, že klíčovým problémem je, jak volný čas učinit nástrojem bohatého, všestranně užitečného osobního rozvoje od mládí a jak příslušné aktivity přenášet a zachovat v životě dospělého. V souvislosti s tím zřetelně nabývá na významu výchova k využívání volného času.

6.2 Vliv hodnotového systému na kriminalitu mládeže

V této kapitole se pokusím shrnout zjištěná fakta a splnit jeden z cílů práce, potvrdit či vyvrátit tvrzení „*Hodnotový systém mládeže má důležitý vliv na kriminalitu mládeže*“ a pracovní hypotézu, která se objevila v průběhu zpracování dat „*Hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování.*“

Kriminologie, ale i ostatní příbuzné společenskovední disciplíny, se už dlouhé roky věnují problematice příčin kriminality. Různé kriminologické teorie a rozličné sociologické, biologické i psychologické přístupy v mnohém naznačily její multifaktoriální podmíněnost.

Příčiny sociálně delikventního chování lze členit do dvou kategorií, obě jsou spojeny s vývojem hodnotového systému. Do první kategorie spadají vnitřní příčiny spojené přímo s osobou pachatele. Jsou to faktory biologické, psychologické a fyziologické - zděděné a vrozené vlastnosti jedince, jeho fyzická a psychická konstituce a jeho ranný vývoj. Druhou skupinu tvoří příčiny vnější, spočívající v oblasti sociální, související se sociálním prostředím v němž jedinec žije, bydlí a komunikuje.

Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v České republice. Vývoj hodnotové orientace mládeže a aktuální stav hodnot, ale i vývoj kriminality mládeže, je důsledkem ve společnosti probíhajících procesů a měnících se společenských podmínek.

Kriminologické výzkumy a zkušenosti sociálních pracovníků, policistů, trestních soudců a státních zástupců i personálu věznic potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik a společných „zkušeností“, které do značné míry předurčují jejich asociální

vývoj. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (rozvody), problémy se školou, v povolání, nízký sociální statut, poruchy chování, drogová a alkoholová závislost, snížený intelekt, špatně trávený volný čas, apod. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot, a s tím spojený stres a nejistota.

Pokud se vrátíme k vlivu hodnotového systému na kriminalitu mládeže, musím souhlasit s názorem PhDr. Petra Saka, CSc., který tvrdí, že „*vliv hodnotového systému na jednání člověka nelze přeceňovat. Mezi hodnotou a chováním neexistuje taková závislost, která by umožňovala jednoznačně z hodnoty vyvozovat jednání a naopak. Na jednání jedince má vliv strukturovaný systém hodnot, ne pouze jedna konkrétní hodnota, i když s danou konkrétní situací je spojena nejsilněji. Vliv hodnotového systému je modifikován ostatními složkami osobnosti a společenskými podmínkami, za jejichž působení je hodnota naplňována.*“³⁶

Z výše předložených materiálů je vcelku jasné, že na kriminalitu mládeže má vliv nejenom hodnotový systém jedince, ale i mnoho dalších vnitřních i vnějších činitelů, které se samozřejmě na vývoji hodnotového systému podílejí a významně jej ovlivňují.

Pokusme se však o téměř filozofickou diskusi na téma, jestli je hodnotový systém součástí osobnosti či není. Jestli je tím co je ovlivňováno nebo tím co ovlivňuje. Pripustíme-li, že je tím co je ovlivňováno, pak můžeme souhlasit s tím, že hodnotový systém jedince je vlastně výsledkem vlivu mnoha dříve uvedených vnějších a vnitřních činitelů. Tito činitelé, hlavně prostředí, v kterém mladý člověk vyrůstá, ovlivňují rozvoj osobnosti a tedy i tvorbu hodnotového systému. Pokud tedy bude mladý člověk vyrůstat v prostředí, které mu dá všechno to „*nejlepší*“ a vyspěje v harmonicky rozvinutou osobnost, bude uznávat ty „*správné*“ hodnoty v životě člověka, nebude se jistě vědomě dopouštět žádné kriminální činnosti. Tato teorie by potvrdzovala tvrzení, že *hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže.*

³⁶ Sak, P. - Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004, str. 9

Pokud však si řekneme, že hodnotový systém je jen jeden z mnoha činitelů ovlivňující chování člověka, pak musíme danou hypotézu vyvrátit a můžeme konstatovat, že *hodnotový systém mládeže má důležitý, ne však rozhodující, vliv na kriminalitu mládeže. Tak jako je člověk jedinečná bytost, i motivy trestné činnosti jsou velmi pestré.*

Jelikož nežijeme v ideální společnosti, druhá teorie mi připadá přijatelnější. Skupina jedinců, kteří mají různý žebříček hodnot, se může společně dopouštět trestné činnosti. Důvody zapojení se do trestné činnosti mohou být u každého z nich různé. Chtějí například zahnat nudu, zvednout adrenalin, zapadnout do party, vedou je k tomu zřejmé důvody nebo si chtějí dokázat, že se nebojí udělat něco zakázaného. To vše platí hlavně u jedinců, kteří se kriminálního chování dopouštějí jednorázově. U recidivistů je to navíc spojeno s nějakou deviací nebo prostě jenom s tím, že chtějí „mít“ stále víc.

Uvedené výzkumy potvrdily, že většina jedinců dopouštějících se opakovaně kriminálního jednání je zaměřena na materiální hodnoty. Ten, jehož prioritou jsou „duchovní“ hodnoty se méně často dopouští kriminality než ten, jehož je zaměřen na hodnoty „materiální.“ S tímto plně souhlasím a potvrzuje se tím i pravdivost druhé hypotézy *„Hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování.“*

6.3 Návrh řešení

Než začneme přemýšlet, jak může sociální pedagogika či práce sociálních pedagogů ovlivnit hodnotový systém dnešní mládeže, tak aby to vedlo k nápravě současné situace v oblasti kriminality mládeže, musíme si uvědomit, že řešení daného problému vyžaduje spolupráci všech složek naší společnosti. Počínaje rodinou, školou, pomáhajícími neziskovými organizacemi, policií, pracovníky mediace a probace, soudy a konče zákonodárným sborem.

Je jasné, že tato práce nemůže nabídnout řešení, které by mohly využít všechny zainteresované instituce, ani to není jejím cílem. Jejím cílem je přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti a naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže. Některé z dále navržených řešení zčásti vycházejí ze závěrů už

uvedeného výzkumu s názvem „*Teoretická a empirická analýza etiologie kriminality mladistvých a delikvencie maloletých*“, realizovaného Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě v roce 2001.

Pokud se zamyslíme nad tím, jak širokou oblast lidské činnosti sociální pedagogie pokrývá, musíme si uvědomit, že sociální pedagog může najít uplatnění ve všech už jmenovaných organizacích.

Odborníci ze všech uvedených oblastí by se měli formou preventivních aktivit, prostřednictvím týmového a komplexního přístupu, snažit odstraňovat podmínky a příčiny kriminality mládeže. Důraz by měl být především kladen na práci školských zařízení a jiných výchovných institucí a na výchovu dětí v rodinách. Sociální pedagogie by se měla *především* zaměřit na výchovu rodin, protože kvalita rodinného zázemí má pro dítě a jeho vývoj klíčový význam. Dítě z rodiny přebírá nejen vzorce chování, ale i hodnotové orientace, kterými se řídí i ve svém dalším životě. *Rodina je nezastupitelná v socializačním procesu a nemalou měrou se podepisuje na mravním vývoji dětí.*

Společnost by prostřednictvím sociálních pedagogů měla pomáhat rizikovým rodinám s příznaky sociální patologie, například formou skupinové práce v průběhu letních prázdninových táborů (tábor pro děti z rodin postižených alkoholizmem). Zřizovat klubové zařízení pro ohroženou mládež, které by mohli pomoci svou činností odvést děti „z ulice“. Budovat funkční systém sociální a materiální podpory rodin, aby se zabránilo jejich kriminálnímu odsunu na okraj společnosti.

Sociální pedagogie by se měla zaměřit i na prevenci ve školách, na tvorbu žádaných volnočasových aktivit a k tomu by měla, daleko více než doposud, využívat masmédiá. Televizi, rádio a především mládeži tak oblíbený internet. Prostřednictvím médií vzdělávat rodiče a veřejnost v problematice rizik sociální patologie dětí a mládeže. Prohloubit odbornou veřejnou diskusi o masmediálním vysílání škodlivém pro děti (apelovat na kompetentní zástupce médií, aby omezili šíření laciných morálku ohrožujících programů, reklam propagujících výrobky způsobem nevhodným pro děti), sledovat přísné dodržování zákona o pornografii, omezovat propagování alkoholu a podporovat všechny aktivity zaměřené proti šíření drog.

V případě výchovných problémů žáků je nutné získat pro readaptační spolupráci všechny učitele vyučující ve třídě, vychovatelky ve školních klubech i žáky, navázat co nejužší spolupráci s rodinou delikventního žáka a pomoci rodině odstraňovat škodlivé vlivy na dítě. Apelovat na školy a učitele, aby se neusilovali co nejdříve „zbavit“ žáků s problémovým chováním, ale spíše s nimi pracovali, aby v pro ně blízkém prostředí našli správné hodnoty.

Vytvářet kvalitní, ale zejména citlivý systém vlivu a kontroly dítěte ve škole, správně organizovat čas mládeže strávený doma i mimo školu; případně vytrhnout žáka ze skupiny vykazující asociální tendence. Důležité je aby se na vytváření volnočasových aktivit podíleli ti, kterých se to týká. Zainteresované instituce by měly více poslouchat návrhy z řad mládeže, mnohdy nabízející zajímavé řešení.

Policie a ostatní represivní složky by se měly zaměřit spíše na prevenci než na represii a zvýšit spolupráci s městskou a obecní policií, nadacemi, církví, občanskými sdruženími a jinými nestátními organizacemi pro ochranu dětí a mládeže před negativními jevy. *Tolik oblíbená represe nemusí být prostě vždy ideálním řešením.*

Veliký význam pro předcházení problémů, včetně kriminality mládeže, mají i pedagogicko psychologické poradny, oddělení péče o rodinu a děti při obvodních či městských úřadech a kurátoři pro mládež. Dobrým příkladem spěšné práce s rizikovou mládeží jsou i dobrovolnické programy, jako je projekt LATA nebo program 5 P. Škoda jenom, že takové projekty nemají zastoupení ve všech okresních městech. To by mohlo být úkolem do budoucna pro sociální pedagogy pracující v různých neziskových sdruženích, charitách a nadacích organizujících dobrovolnickou činnost.

Oblast, na kterou by se měli zaměřit rodiče, ale i celá společnost, je oblast volného času dětí a mládeže, protože kvalitní volnočasové aktivity jsou nejlepší prevencí negativních jevů, mezi něž patří i kriminalita. Jestliže společnost zabezpečí kvalitní trávení volného času dětí a mládeže, může tím, samozřejmě jen do určité míry, nahradit případné nedostatky školského systému a rodinného prostředí. Rodiče by se měli snažit usměrňovat děti v jejich volném čase tak, aby to do jejich života přineslo co nejvíce pozitiv. Měli by si umět otevřeně

popovídat se svými dětmi o jejich problémech. A když se objeví závažnější problém, neměli by se zdráhat včas a bez ostychu navštívit zařízení, kde jim školení odborníci mohou poradit a pomoci.

Pokud si klademe otázku, kdo má děti učit základním morálním hodnotám, nabízí se nám samozřejmě odpověď, kdo jiný by měl děti učit hodnotám než jejich vlastní rodiče. Až tam, kde rodina selhává a neobstojí tudíž ani jako partner školy, se pak otvírá prostor pro orgány pečující o děti a mládež.

A proč učit děti základním morálním hodnotám? Protože to tak dělali naši rodiče. Protože je to tradice. Protože jejich předávání přispívá k tomu, aby společnost byla bezpečná. Protože jim věříme. Protože jsou správné. Protože výzkumy ukazují, že chování založené na morálce pomáhá dětem plně rozvinout smysl pro samostatnost, nezávislost a sebedůvěru.

Všechny tyto odpovědi jsou svým způsobem správné. Ale podstatné je, že učit děti uznávat základní morální hodnoty je nejdůležitější a nejefektivnější způsob výchovy, jakým můžeme přispět k tomu, aby se v životě cítily šťastné. A to je vlastně podle mého i odpověď na to jak ovlivnit negativní vývoj kriminality mládeže. *Šťastné děti, které uznávají základní morální hodnoty se stěží budou uchýlovat ke kriminalitě a drogám při řešení svých problémů.*

Šťastné děti hlavně potřebují rodiče, milující prostředí a dostatek pozitivních podnětů ke svému dalšímu rozvoji. Rodiče by se měli nad sebou zamyslet, a pokud své děti opravdu milují, měli by svým dětem věnovat místo drahých hraček, vysokého kapesného, svůj čas. Měli by vést děti ke sportu a kolektivním hrám, protože děti potřebují patřit do nějaké vrstevnické skupiny a je lepší, když neznají nudu a dělají něco, co je baví. Rodiče by prostě měli dětem nabídnout co nejširší paletu možností trávení volného času, protože v žádném dalším období života není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum aktivit.

Bohužel jsou mnohé rodiny při využití svého volného času determinovány finančními možnostmi. Děti mají sice spoustu zájmů, neuskutečněných cílů a snů, ale finanční situace jejich rodiny je drží doma u počítače, před televizí nebo je v horším případě vyžene na ulici. V tomto směru by se měli zamyslet naši vládní představitelé a konečně by měli něco udělat pro podporu rodin s dětmi.

6.4 Shrnutí

Na rozdíl od výzkumů, které byly realizovány výzkumným týmem Petra Saka v roce 2002, mládež v mém průzkumu připisuje nejvyšší hodnotu *přátelství*, což je myslím v tomto věku běžné. Pak následuje *zdraví, láska, partner a svoboda*. *V mém průzkumu mládež více preferuje vzdělání a uspokojování svých koníčků před zajímavou prací.*

Výzkum realizovaný v rámci grantu ministerstva vnitra ČR dospěl k závěru, že u narkomanů dochází k prudké devalvaci hodnot. V mém průzkumu byl jen velmi malý vzorek těch, kteří tvrdou drogu občas berou, jejich hodnotová orientace se zatím příliš neodlišovala od ostatních.

Závěrům dvouletého výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, který se zabýval problematikou rodinného zázemí a růstem kriminality dětí a mládeže, odpovídají i výsledky mého šetření. Mládež, která se v mém průzkumu dopustila nebo se setkala s kriminálním jednáním vyrůstá v polovině případů v neúplné rodině a většina z nich považuje finanční situaci své rodiny za průměrnou.

S výsledky mého šetření jsem se pokusil porovnat i výzkum realizovaný v roce 2001 Filozofickou fakultou Univerzity Komenského, Katedrou pedagogiky v Bratislavě, který se zabýval příčinami vzniku delikventního chování mládeže.

Delikventní mládež častěji vyrůstá v neúplné rodině a finanční situaci v rodině hodnotí o něco častěji jako velmi zlou (v mém průzkumu vyrůstá v neúplné rodině 33 % respondentů a pouze 5 % hodnotí finanční situaci v rodině jako podprůměrnou). Hůře se cítí ve škole, mají narušený svůj vztah ke škole a učitelům (23 % dětí z mého šetření se ve škole nudí, jen 2 % se cítí ve škole hrozně, 3 % jsou přímo nešťastní). Potvrdila se i nižší spokojenost delikventní mládeže se svým životem. Na rozdíl od ní je 61 % mládeže z mého průzkumu se svým životem spokojeno.

Delikventní mládež má tolerantnější postoj k závažným asociálním činům (naopak mládež z mého šetření z 95 % nesouhlasí s krádeží a 87 % nesouhlasí s násilím vůči druhému). Častěji si myslí, že bude mít v budoucnosti problémy se zákonem (předpokládá to jen 8 % mnou dotazovaných respondentů).

Z mého průzkumu vyplývá, že pití alkoholu není mezi mládeží ve věku od 15 do 18 let nic neobvyklého (33 % dotázaných nevidí na pití alkoholu nic špatného, 36 % už

alkohol někdy zkusilo a 55 % pije alkohol občas, 7 % pravidelně). Co se týče drog je situace opačná, 92 % dotazovaných drogu nezkusilo, 2 % zkusili a 7 % občas tvrdou drogu bere. Alarmující na tom je, že někteří navštěvují ještě základní školu.

Co se týče oblasti volného času delikventní mládeže, celkově u delikventní mládeže převládá pasivní trávení volného času. Tato zjištění můžeme srovnat s mým šetřením a s výzkumem, který prováděl v letech 1999 až 2002 Ústav sociálních studií Univerzity Hradec Králové, pod vedením profesora Krause. V rámci výzkumného programu byla shromážděna i následující data, týkající se mimo jiné i oblasti volného času středoškolské mládeže.

- v průměru více jak 1 a půl hodiny denně věnuje mládež sledování televize, což odpovídá i údajům zjištěnému mým šetřením, těmto údajům se blížil i čas strávený s kamarády spolu s nicneděláním, nudou (nuda zabírala mládeži v mém šetření pouze 20 minut denně);
- kulturní aktivity (návštěvě kulturních akcí, četba, poslech hudby) činí jen asi $\frac{3}{4}$ hodiny denně (mé zjištění bylo ještě horší, pouze $\frac{1}{4}$ hodiny denně);
- u větší části sledované mládeže bylo konstatováno, že pohybové aktivity zabírají minimální čas
- času $\frac{3}{4}$ hodiny se přibližuje doba, kterou mládež stráví u počítače (v mém průzkumu zabírá čas strávený u počítače průměrně 2 hodiny denně);
- *na rozdíl od tohoto výzkumu jsem do baterie zjišťovaných hodnot přidal i čas strávený v hostinci, kavárně, baru či jiném podobném zařízení. Zajímavé je zjištění, že mládež stráví v těchto zařízeních průměrně $\frac{1}{2}$ hodiny denně.*

V souvislosti s oblastí volného času byla položena i otázka ohledně činnosti, kterou by ve svém volném čase mládež nejraději provozovala a nemůže. Nejčastěji se jednalo o sportování, které nebylo možno provozovat z finančních důvodů nebo z důvodu nedostupnosti v daném místě (to odpovídá i mému zjištění).

V kapitole „Vliv hodnotového systému na kriminalitu mládeže“ jsem dospěl k závěru, že vliv hodnotového systému na jednání člověka nelze přeceňovat.

Pokud však si řekneme, že hodnotový systém je jen jeden z mnoha činitelů ovlivňující chování člověka, musíme vyvrátit hypotézu „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“ a musíme konstatovat, že *hodnotový systém*

mládeže má důležitý, ne však rozhodující, vliv na kriminalitu mládeže. Tak jako je člověk jedinečná bytost, i motivy trestné činnosti jsou velmi pestré. Předložené výzkumy potvrdily i to, že většina jedinců dopouštějících se opakovaně kriminálního jednání je zaměřena na materiální hodnoty. S tímto souhlasím a potvrzuje to i pravdivost pracovní hypotézy „Hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování.“

V poslední kapitole jsem naznačil několik možností řešení dané problematiky. Odborníci ze všech uvedených oblastí by se měli formou preventivních aktivit, prostřednictvím týmového a komplexního přístupu, snažit odstraňovat podmínky a příčiny kriminality mládeže.

Důraz by měl být především kladen na práci školských zařízení a jiných výchovných institucí a na výchovu dětí v rodinách. Sociální pedagogika by se měla *především* zaměřit na výchovu rodin, protože kvalita rodinného zázemí má pro dítě a jeho vývoj klíčový význam.

Sociální pedagogika by se měla zaměřit i na prevenci ve školách, na tvorbu žádaných volnočasových aktivit a k tomu by měla, daleko více než doposud, využívat masmédiá. Prostřednictvím médií vzdělávat rodiče a veřejnost v problematice rizik sociální patologie dětí a mládeže. Vytvářet kvalitní, ale zejména citlivý systém vlivu a kontroly dítěte ve škole, správně organizovat čas mládeže strávený doma i mimo školu; případně vytrhnout žáka ze skupiny vykazující asociální tendence. Důležité je, aby se na vytváření volnočasových aktivit podíleli ti, kterých se to týká.

Policie a ostatní represivní složky by se měly zaměřit spíše na prevenci než na represii. *Tolik oblíbená represe nemusí být prostě vždy ideálním řešením.*

Dobrým příkladem úspěšné práce s rizikovou mládeží jsou i dobrovolnické programy, jako je projekt LATA nebo program 5 P.

Rodiče by se měli nad sebou zamyslet, a pokud své děti opravdu milují, měli by svým dětem věnovat místo drahých hraček, vysokého kapesného, svůj čas.

Bohužel jsou mnohé rodiny při využití svého volného času determinovány finančními možnostmi. V tomto směru by se měli zamyslet naši vládní představitelé a konečně by měli něco udělat pro podporu rodin s dětmi.

Závěr

Cílem práce v rovině teoretické bylo přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti. V oblasti praktické porovnat vlastní empirická zjištění s výzkumy, které proběhly v minulých letech u nás a na Slovensku a potvrdit či vyvrátit tvrzení „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“ popřípadě pracovní hypotézy, které se objeví v průběhu zpracování dat. Analýzou zjištěných faktů naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

I když z rozsahu práce je jasné, že se nezabývá všemi jevy popisované problematiky dopodrobna, myslím si, že ti co tuto práci přečtou, lépe porozumí současnému životu mládeže i jejich problémům a že si i v naznačených možnostech řešení popisovaných jevů najdou něco, co by mohli použít v praxi. Troufám si říci, že v tomto směru byl cíl práce splněn. Práce jistě něčím přispěla k charakteristice současného způsobu života mládeže a naznačila i několik praktickým možností řešení dané problematiky.

Analýzou shromážděných dat jsem dospěl k názoru, že hodnotový systém je pouze jedním z mnoha činitelů ovlivňujících chování člověka. Hypotéza „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“ tím byla vyvrácena a můžeme konstatovat, že *hodnotový systém mládeže má důležitý, ne však rozhodující, vliv na kriminalitu mládeže. Tak jako je člověk jedinečná bytost, i motivy trestné činnosti jsou velmi pestré.*

Uvedené výzkumy potvrdily i to, že většina jedinců dopouštějících se opakovaně kriminálního jednání je zaměřena na materiální hodnoty. S tímto plně souhlasím a potvrzuje to i pravdivost pracovní hypotézy „*Hodnotový systém mládeže zaměřený na materiální hodnoty vede častěji ke kriminálnímu chování.*“

Po přečtení těchto materiálů bychom se měli všichni zamyslet, jestli dnešní vývoj ve společnosti, je dobrým vzorem pro naši mladou generaci. Jak se může mládež učit kladným a morálním hodnotám, když vidí současný stav? Každě druhé manželství se rozpadá, materiální hodnoty jsou prioritou, násilí a brutalita je díky médiím běžnou součástí každého dne a mládež se neustále setkává s tím,

že obohatit se na úkor jiného je normální jev. Mnohdy je ten, co zaslouží potrestání hrdinou a zastáncem zákona je opovrhováno. Současnou situaci lze vyjádřit i úslovím „*kde hřeší staří, tam se mladí učí špatnému.*“ Proto si troufám říct, že cesta k nápravě problémové mládeže, vede přes nápravu celé společnosti.

Sociální pedagogika by se měla zaměřit na výchovu rodin, protože kvalita rodinného zázemí má pro dítě a jeho vývoj klíčový význam. Stát by prostřednictvím sociálních pedagogů měl pomáhat rizikovým rodinám s příznaky sociální patologie, například formou skupinové práce v průběhu letních prázdninových táborů (tábor pro děti z rodin postižených alkoholizmem). Zřizovat klubové zařízení pro ohroženou mládež, které by mohli pomoci svou činností odvést děti „z ulice“. Budovat funkční systém sociální a materiální podpory rodin, aby se zabránilo jejich kriminálnímu odsunu na okraj společnosti.

Ve společnosti se bohužel projevuje sílící trend k lhostejnosti k trestné činnosti a neochota státních orgánů aktivně vystupovat proti trestným činům a k jejich pachatelům. Resort školství v podstatě rezignoval na mravní výchovu, jejíž nedílnou součástí jsou právní výchova, studium zákonů a morální výchova. V oblasti prevence se stát zaměřuje toliko na sekundární prevenci, ale již daleko méně na výchovu k právnímu vědomí dětí, ale i jejich rodičů. Vysoká míra nezaměstnanosti, všude přítomná nuda, rozšířená ekonomická kriminalita a další negativní jevy včetně nevhodných televizních programů formují myšlení mladých lidí daleko hlouběji, než slabý a selhávající stát s neúčinnými preventivními projekty.

Pokud již děti a mládež trestnou činnost páchají, měli by, podle mého názoru, pracovníci všech výchovných institucí ještě intenzivněji působit na jejich výchovu a snažit se udržet tyto osoby, pokud to není opravdu nezbytné, mimo patologické působení ústavních zařízení, případně věznic pro mladistvé. Někdy je ovšem nařízení ochranné či ústavní výchovy osobám mladším osmnácti let bohužel nevyhnutelné. Po skončení jejich ústavní či ochranné výchovy považují, vedle spolupráce se sociálními pracovníky a kurátory, za jeden z nejdůležitějších prostředků prevence kriminality, jejich návrat do rodiny nebo zajištění potřebného zázemí včetně možnosti ubytování. O to by se samozřejmě měla postarat rodina, a pokud rodina selže, tak by ji měl stát plně nahradit. Rodiče těchto dětí by měli po dobu jejich pobytu v ústavních zařízeních navštěvovat odborné poradny, aby své děti dokázali lépe pochopit a měli by se připravovat na jejich budoucí společný život.

Resumé

Diplomová práce na téma „Hodnotový systém mládeže a jeho vliv na kriminalitu“ je rozdělena na dvě hlavní části.

První část s názvem „Teoretická východiska“ se ve formě přehledové stati snaží o vysvětlení základních pojmů a je rozdělena na čtyři kapitoly. První kapitola této části s názvem „Hodnoty a hodnotový systém mládeže“ nám dává možnost orientovat se ve spleti pojmů a zabírá se procesem tvorby hodnot, zprostředkovává poznatky o psychickém vývoji a osobnosti adolescenta, popisuje vývojové zvláštnosti tohoto složitého období v životě člověka a hodnotový systém dnešní mládeže. Druhá kapitola „Kriminalita mládeže“ pojednává o trestní činnosti dětí a mládeže. Třetí kapitola s názvem „Vlivy ovlivňující tvorbu hodnot a postoj mládeže ke kriminalitě“, se zabývá jevy, které ovlivňují život dnešní mládeže.

V druhé části práce s názvem „Empirická část“, jež má formu empirické stati a je stejně jako předchozí část rozdělena na tři kapitoly jsem se snažil porovnat vlastní data, jež jsem získal pomocí šetření použitím dotazníku, s výsledky výzkumů, které na dané téma proběhly v České i Slovenské republice v posledních letech a potvrdit či vyvrátit tvrzení „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“, přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti a naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

Z předložených materiálů vyplývá, že na kriminalitu mládeže má vliv nejenom hodnotový systém, ale i velká spousta dalších faktorů souvisejících se sociálním prostředím v němž jedinec žije, bydlí a komunikuje. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (rozvody), problémy se školou, v povolání, nízký sociální statut, poruchy chování, drogová a alkoholová závislost, snížený intelekt, špatně trávený volný čas, apod. Tedy negativní jevy, které úzce souvisí i s utvářením hodnotového systému jedince.

Anotace

Hasil, J. Hodnotový systém a jeho vliv na kriminalitu mládeže. (Diplomová práce). Brno: Institut mezioborových studií Brno, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2008.

Práce pojednává o problematice hodnotového systému mládeže a jeho vlivu na kriminalitu, jejím cílem v rovině teoretické je přispět k charakteristice současného způsobu života mládeže v naší společnosti. V oblasti praktické porovnat vlastní empirická zjištění s výzkumy, které proběhly v minulých letech u nás a na Slovensku a potvrdit či vyvrátit tvrzení „Hodnotový systém mládeže má zásadní vliv na kriminalitu mládeže“ popřípadě pracovní hypotézy, které se objeví v průběhu zpracování dat. Analýzou zjištěných faktů naznačit sociálně pedagogické možnosti ovlivňování hodnotového systému mladé generace ve prospěch řešení stále aktuálnějšího problému kriminality mládeže.

Klíčová slova:

Hodnoty, hodnotový systém, mládež, kriminalita, vliv, rodina, škola, volný čas

Hasil, J. Value system of youth and its effect on criminality. Brno Institute of interdepartmental studies Brno, University of Tomas Bata in Zlin, 2008.

This work discusses the problematic of value system of youth and its effect on criminality, its aim in theoretic area is to contribute to characteristic of actual way of life of young people in our society. In praktice area its aim is confront self empiric value with obtained data of research in our coutry and Slovakia and corfirm or rebut the assertions „Value system of youth is of cardinal impotence on kriminality“, eventually working hypothesi. Analysis of data indicate possibilities of influence of value system of young generation to benefit from solution of still actual problem of criminality among youth.

Key words :

Value, value system, youth, criminality, influence, family, school, leisure time.

Literatura a prameny

1. Eyr, L., Eyr, R. Jak naučit děti hodnotám. Praha: Portál, 2000.
2. Fromm, E. Mít nebo být? Praha: Aurora, 2001.
3. Heller, J., Pecinovská, O. a kol. Závislost známá i neznámá. Praha: Grada, 1996.
4. Knotová, D. Volný čas a prevence sociálních deviací. In.: *SOCIALIA 2002, K sociální analýze mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002
5. Kraus, B. Sociální analýza mládeže. In.: *SOCIALIA 2002, K sociální analýze mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002
6. Kraus, B. Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999.
7. Kraus B. a kol. Jak žije středoškolská mládež na počátku XXI. století. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004
8. Kraus, B., Poláčková, V. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001.
9. Kučerová, S. Člověk, hodnoty, výchova. Prešov: Grafotlač, 1996
10. Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999.
11. Marešová, A. K problematice delikventní mládeže- hlubší pohled na statistické údaje. Praha: Kriminalistika, 4/2000.
12. Matoušek, O., et al. Práce s rizikovou mládeží. Praha: Portál, 1996
13. Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál 1998
14. Nakonečný, M. Základy psychologie osobnosti. Praha: Management Press, 1993.
15. Sak, P. Proměny české mládeže. Praha: Petrklíč, 2000.
16. Sak, P., Saková, K. Mládež na křižovatce. Praha: Svoboda servis s.r.o., 2004.
17. Taxová, J. Pedagogicko psychologické zvláštnosti dospívání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
18. http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2000/00_02/stechova.html

19. http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2002/02_04/sejcova.html
20. http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2003/03_04/cirtkova.html
21. <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2007/03/holas.pdf>
22. <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>

Přílohy

1. Tabulka - Srovnání vývoje hodnot v závislosti na zkušenosti s drogou
2. Dotazník

Příloha č.1

Srovnání vývoje hodnot v závislosti na zkušenosti s drogou. Index: 1- 5

	zkušenost s drogou					
	nezkusil			občas+pravidelně		
	věk			věk		
	15-18	19-23	24-30	15-18	19-23	24-30
životní partner	4,44	4,76	4,67	4,36	4,30	4,09
rodina a děti	4,37	4,59	4,68	4,02	3,61	3,36
zajímavá práce	3,99	4,24	4,18	3,99	3,82	3,09
přátelství	4,51	4,44	4,39	4,49	4,27	3,73
vzdělání	3,92	3,83	3,67	3,76	3,33	2,73
rozvoj osobnosti	3,91	3,96	3,91	3,84	3,88	3,55
láska	4,69	4,71	4,57	4,50	4,30	4,55
úspěšnost v zaměstnání	4,22	3,96	3,97	3,97	3,30	3,00
užitečnost druhým	3,98	3,86	3,88	3,65	3,18	2,73
plat	4,12	3,99	4,11	4,31	4,03	4,00
politická angažovanost	1,68	1,45	1,52	1,55	1,30	1,36
zájmy a koníčky	3,89	3,63	3,63	4,10	4,27	3,82
majetek	3,85	3,44	3,50	3,82	3,30	3,18
veřejně prosp. činnost	2,96	2,52	2,36	2,45	1,91	1,91
společenská prestiž	3,06	2,89	2,79	2,98	2,12	2,27
mír	4,70	4,62	4,72	4,47	4,30	4,36
zdraví	4,83	4,83	4,91	4,70	4,58	4,45
životní prostředí	4,60	4,52	4,51	4,33	4,00	4,09
podnikání	3,14	2,62	2,78	3,27	2,25	2,18
svoboda	4,65	4,36	4,43	4,82	4,73	4,45
demokracie	3,82	4,02	4,04	3,92	3,97	4,55
pravda, poznání	4,38	4,27	4,23	4,40	4,06	4,00

7. Zhodnoťte výroky podle následující škály a označte křížkem v příslušném okénku.

1 – velmi souhlasím, 2 – souhlasím, 3- nevím, 4- nesouhlasím, 5- zásadně nesouhlasím

Výrok	1	2	3	4	5
„ Na lhaní není nic špatného“					
„ Na pití alkoholu není nic špatného“					
„ Na braní drog není nic špatného“					
„ Na krádeži není nic špatného“					
„ Na násilí vůči druhému není nic špatného“					

8. Jaké jsou Vaše zkušenosti s alkoholem?

nezkusil zkusil občas pravidelně

9. Jaké jsou Vaše zkušenosti s tvrdou drogou?

nezkusil zkusil občas pravidelně

10. Setkali jste se s informacemi z oblasti užívání drog a jejich následků na zdraví člověka?

ANO NE

11. Pokud byla odpověď ano z jakého zdroje.

od rodičů z médií ze školy od přátel

12. Dopustil(a) jste se někdy Vy nebo někdo z Vašich známých jednání, jež by mohlo být považováno za kriminální čin? Jestliže ne přeskočte na otázku č. 14.

ANO NE

13. Co myslíte, že bylo příčinou tohoto jednání?

.....

14. Myslíte si, že v budoucnu *BUDEDE* *NEBUDETE* mít problémy se zákonem.

15. Máte v současnosti nějaký problém? Jestliže ano, jaký?

.....

16. Pokud máte problém, kdo Vám ho pomáhá řešit?

- a) nikdo, pomáhám si sám d) odborníci (v poradnách, centrech pro
b) rodiče nebo jeden z rodičů mládež,...)
c) kamarádi, přátelé e) jiná osoba – uveďte kdo

.....

17. Pokud by jste si mohli vybrat, co by jste nejraději dělali ve svém volném čase?

.....

18. Co se Vám ve Vašem okolí nelíbí? Co navrhuje, aby se to změnilo?

